

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO

DIPLOMSKO DELO

**PRIMERJAVA PROTESTANTSKIH ŠOLSКИH SISTEMOV V NEMČIJI
IN NA KRANJSKEM: ANALIZA »WÜRTEMBERŠKE ŠOLSKE
UREDBE« IN ŠOLSKEGA REDA IZ »CERKOVNE ORDNINGE«**

LJUBLJANA, 2013

MAŠA KOVAČIČ

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA PEDAGOGIKO IN ANDRAGOGIKO

DIPLOMSKO DELO

**PRIMERJAVA PROTESTANTSKIH ŠOLSКИH SISTEMOV V NEMČIJI
IN NA KRANJSKEM: ANALIZA »WÜRTEMBERŠKE ŠOLSKE
UREDBE« IN ŠOLSKEGA REDA IZ »CERKOVNE ORDNINGE«**

Študijski program:
pedagogika – D
nemški jezik in književnost – D

Mentor:

izr. prof. dr. Tadej Vidmar

MAŠA KOVAČIČ

LJUBLJANA, 2013

ZAHVALA

Najlepše se zahvaljujem mentorju dr.Tadeju Vidmarju za strokovno podporo, nasvete in usmeritve pri nastajanju diplomskega dela. Zahvaljujem se tudi svojim domačim in bližnjim za podporo, fantu Urošu pa še za pomoč pri tehničnem oblikovanju besedila.

IZVLEČEK

Maša Kovačič: PRIMERJAVA PROTESTANTSKIH ŠOLSKIH SISTEMOV V NEMČIJI IN NA KRANJSKEM: ANALIZA »WÜRTEMBERŠKE ŠOLSKE UREDBE« IN ŠOLSKEGA REDA IZ »CERKOVNE ORDNINGE«

V diplomskem delu opisujem družbeno-politične razmere v času reformacije na Nemškem in pri nas ter hkrati orišem razvoj šolstva na obeh območjih v 16. stoletju. Šolske sisteme na Nemškem in pri nas prikažem z analizo nemških šolskih uredb, še posebej württemberškega šolskega reda, ter Trubarjeve »Cerkovne ordninge«. Na podlagi omenjenih dveh dokumentov sklepam na stanje na področju šolstva na Nemškem in pri nas, z njuno primerjavo pa ugotavljam podobnosti in razlike med nemškim in slovenskim protestantskim šolskim sistemom. Ukvarjam se tudi z vprašanjem, kako se v delih in s tem v šolskih sistemih odražajo družbeno-politične razmere tistega časa.

Ključne besede: reformacija, protestantizem, Sveto rimsko cesarstvo, Notranja Avstrija, protestantske cerkvene in šolske uredbe, württemberška šolska uredba, »Cerkovna ordninga«, Primož Trubar

ABSTRACT

Maša Kovačič: A COMPARISON OF PROTESTANT SCHOOL SYSTEMS IN GERMANY AND CARNIOLA: ANALYSIS OF SCHOOL ORDER IN *WÜRTTEMBERG SCHOOL ORDINANCE* AND IN PRIMOŽ TRUBAR'S *CHURCH ORDINANCE*

This thesis discusses social and political conditions as well as the development of school system during The Protestant Reformation in the 16th century in both what is now Germany and Slovenia. The German and Slovenian school systems are presented through the analysis of German school ordinances as described in *Württemberg school ordinance* and in Primož Trubar's *Church Ordinance*. Based on these two documents, the school systems in what are now Germany and Slovenia are presented. Moreover, their comparison enables a further analysis of similarities and differences between both protestant school systems. In addition, further attention is paid to how the social and political conditions of that period are reflected in both works and consequently in the school systems.

Keywords:

Reformation, Protestantism, Holy Roman Empire, Inner Austria, Protestant church and school ordinances, *Württemberg school ordinance*, *Church Ordinance*, Primož Trubar.

KAZALO VSEBINE

UVOD	1
1 METODOLOGIJA DELA	3
1.1 Osnovna raziskovalna metoda.....	3
1.2 Opredelitev raziskovalnega problema	4
1.3 Raziskovalna vprašanja	4
2 ČAS REFORMACIJE – DRUŽBENO-POLITIČNO OZADJE.....	5
2.1 Politično in cerkveno ozadje reformacije v srednji Evropi	5
2.2 Reformacija v notranji Avstriji.....	8
2.2.1 Ozemlje notranje Avstrije.....	8
2.2.2 Zgodnja reformacija	8
2.2.3 Evangeličanska cerkev v notranji Avstriji.....	12
2.2.4 Reformacija kot preseganje meja	13
2.2.5 Konec reformacije v notranji Avstriji.....	13
2.3 Reformacija pri Slovencih.....	14
2.3.1 Ozemlje, na katerem so živeli Slovenci v 16. stoletju.....	14
2.3.2 Pomen reformacije za Slovence	15
2.3.3 Primož Trubar.....	15
2.3.4 Upravna delitev in cerkvena oblast	17
2.4 Primerjava družbeno-politične situacije na nemškem in slovenskem ozemlju ter njene posledice za razvoj reformacije na obeh območjih	20
3 ŠOLSTVO V ČASU REFORMACIJE NA NEMŠKEM	22
3.1 Pomembne šolske uredbe na Nemškem	22
3.1.1 Stralsundska šolska uredba.....	22
3.1.2 Braunschweiški šolski uredbi.....	23
3.1.3 Mecklenburška šolska uredba.....	25
3.1.4 Saška šolska uredba.....	26
3.2 Württemberška cerkvena uredba	27
3.2.1 Württemberška šolska uredba.....	29
3.3 Pomen württemberške šolske uredbe in razvoj šolstva na Nemškem na podlagi njene analize	44

4 ŠOLSTVO NA SLOVENSKEM	49
4.1 Meščanstvo kot organizator šolstva.....	49
4.2 Plemstvo kot organizator šolstva.....	50
4.3 Osnovna šola	52
4.4 Stanovska šola v Ljubljani in v Celovcu	55
4.5 »Cerkovna ordninga«	58
4.5.1 Zapleti pri izdaji in tisku »Cerkovne ordninge«.....	58
4.5.2 Pomen in vsebina »Cerkovne ordninge«.....	59
4.5.3 Šolska uredba v »Cerkovni ordningi«.....	61
5 PRIMERJAVA ŠOLSKEGA REDA V »CERKOVNI ORDNINGI« IN WÜRTEMBERŠKE ŠOLSKE UREDBE.....	68
6 POMEN REFORMACIJE ZA ŠOLSTVO	77
SKLEP.....	78
VIRI IN LITERATURA	81

KAZALO TABEL

Tabela 1: Primerjava del glede zahteve po ustanavljanju šol.....	68
Tabela 2: Primerjava del glede ustanavljanja samostanskih šol.....	69
Tabela 3: Primerjava del glede ustanavljanja nemških oz. slovenskih šol	70
Tabela 4: Primerjava del glede otroškega pouka katekizma za otroke.....	71
Tabela 5: Primerjava del glede ustanavljanja elementarnih šol (osnovnih šol) na deželi in v mestih... 72	
Tabela 6: Primerjava del glede sklicevanja na antične mislece ter biblijske svetnike in preroke	73
Tabela 7: Primerjava del glede plačevanja učiteljev	74

UVOD

V današnji postmoderni družbi 21. stoletja, kjer naš vsakdan določa bliskovita izmenjava informacij in podatkov in kjer je naš življenjski ritem podrejen hitrim spremembam in obveznim prilagoditvam nanje, se vsakdo še kako razveseli kakšnega prostega dneva tudi med tednom. Prosti čas ljudje izkoristimo na različne načine, pomembno pa je, da si s tem nabereemo novih moči za naš delovni vsakdan.

Eden izmed praznikov in dela prostih dni je v Sloveniji tudi dan reformacije, ki ga vsako leto praznujemo 31. oktobra. Na ta dan je leta 1517 nemški duhovnik Martin Luter na vrata cerkve v Wittenbergu obesil 95 tez, ki so kritizirale katoliško cerkev, ki je vse bolj pozabljala na širjenje Kristusovega nauka in na skromno življenje po njem. Teze so govorile o nujni prenovi rimskokatoliške cerkve, ki se mora odreči bogastvu, prenehati s prodajo odpustkov in cerkvenih položajev ter omejiti neprimerno in razvratno življenje duhovščine (Cvirn idr. 2000, str. 26 - 27). S tem se je začelo versko, kulturno in politično gibanje, ki ga imenujemo reformacija in je zaznamovalo večji del 16. stoletja v Evropi, predvsem pa območje Svetega rimskega cesarstva.

Obdobje reformacije je tudi za Slovence izjemnega pomena, predvsem z vidika šolstva in izobraženosti slovenskega prebivalstva ter s tem povezanega slovenstva. Darko Dolinar, literarni zgodovinar in teoretik, v uvodu knjige »Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije« zapiše, da velja v kulturni zavesti Slovencev reformacijska doba že dolgo za eno osrednjih območij, pomembnih ne le za razvoj našega jezika in književnosti, temveč nasploh za našo kulturno in tudi družbeno zgodovino (Dolinar 1986, str. 3). Reformacija pa ni pomembna samo zaradi prve tiskane slovenske knjige, ki je na nek način omogočila skupni slovenski jezik in književnost ter s tem odprla vrata lastni slovenski kulturi, ampak tudi zato, ker je Primož Trubar v svoji »Cerkovni Ordningi« (in tudi nekaterih drugih svojih delih) poskušal opredeliti celotno vprašanje šol in šolskega sistema na Kranjskem. Pri tem se je zgledoval po württemberškem cerkvenem redu in šolski uredbi v njem.

V svojem diplomskem delu bom najprej podrobneje opisala družbeno-politične razmere v času reformacije v Svetem rimskem cesarstvu in pri nas ter poskušala ugotoviti, kakšne posledice so imele le-te za razvoj šolstva v tem obdobju. V nemških protestantskih deželah so

v tem obdobju nastajale številne cerkvene uredbe, ki so opredeljevale takratno cerkveno pa tudi posvetno življenje ljudi in katerih pomembni deli so bile tudi šolske uredbe, ki so opisovale novosti na področju šolstva. Leta 1559 je na Nemškem izšla »Württembergische Große Kirchenordnung«, württemberška cerkvena uredba, katere del je tudi šolska uredba, ki je podlaga za nastanek in ureditev šol na območju Württemberga. Šolstvo na Nemškem v 16. stoletju bom torej osvetlila na podlagi analize nekaterih šolskih uredb, še posebej pa podrobne analize württemberške šolske uredb, ki je bila zgled in podlaga številnim drugim nemškim pa tudi tujim uredbam in jo nikakor ne moremo šteti le za lokalni šolski red. Nato bom opisala šolsko ureditev še na območju Notranje Avstrije, kjer smo v tem času živeli Slovenci. Po zgledu württemberške cerkvene uredb je Primož Trubar leta 1564 napisal »Cerkovno ordningo«, v kateri se med drugim tudi on dotakne vprašanja šol in šolskega sistema na Kranjskem. Seveda se je tudi v tem segmentu v glavnem opiral na omenjeno najvplivnejše evangeličansko delo 16. stoletja. V nadaljevanju diplomskega dela se bom torej posvetila primerjavi württemberške šolske uredb in šolskega reda v Trubarjevi »Cerkovni ordningi« in poskušala ugotoviti, v kolikšni meri in na katerih področjih se ujemata oziroma kje prihaja do odstopanj. Skušala bom ugotoviti in pojasniti, kako so na podobnosti in razlike v teh dveh delih vplivale socialno-politične razmere na Nemškem in pri nas in kako se je to odražalo na razvoju šolstva v obeh deželah.

1 METODOLOGIJA DELA

V svojem diplomskem delu bom na podlagi različnih zgodovinskih, socioloških in drugih knjižnih del proučila obdobje reformacije pri nas in na Nemškem. Opisala bom torej politično, družbeno in socialno situacijo v srednji Evropi v 16. stoletju, pri tem pa se bom posebej pozorno posvetila Notranji Avstriji, ozemlju, na katerem so v tem času živeli Slovenci. V drugem delu bom opisala razmere na področju šolstva in primerjala stanje na Nemškem in v slovenskih deželah. Poskušala bom ugotoviti, kako so različne družbeno-politične razmere vplivale na razvoj šolstva tako pri nas, kot tudi drugod v Svetem rimskem cesarstvu. Za analizo šolstva na Nemškem bom, poleg različnih publikacij, za podlago vzela predvsem württemberško šolsko uredbo, ki je veljala za neke vrste šolski zakon, po katerem so se zgledevale številne druge protestantske šolske uredbe. Delo bom podrobno opisala in ga analizirala. Na drugi strani bom opisala situacijo na področju šolstva še na Slovenskem, ob tem pa podrobno analizirala tudi šolski red v Trubarjevi »Cerkovni ordningi«, ki je bila nesojena cerkvena uredba za Slovence. Tudi Trubar se je namreč močno skliceval na württemberško šolsko uredbo. Ugotavljal bom, kje je najti podobnosti, kje pa obstajajo morebitne razlike med deloma. Podobnosti in razlike bom skušala pojasniti v družbenem kontekstu in socialno-politični situaciji na Nemškem in na Slovenskem v času reformacije. Za konec bom skušala še ugotoviti, kaj je reformacija na področju šolstva prinesla nemškim deželam in kaj Slovencem.

1.1 Osnovna raziskovalna metoda

V prvem delu svoje diplomske naloge bom za opis družbeno-politične situacije v času reformacije pri nas in na Nemškem uporabila deskriptivno raziskovalno metodo. S to metodo »spoznavamo pedagoško polje na ravni vprašanja, kakšno [...] je nekaj – ugotavljamo torej stanje, kakršno je [...], ne da bi si ga vzorčno pojasnjevali.« (Sagadin 1991, str. 29) V drugem delu, ko bom poskusila v družbeno-politični situaciji najti vzroke za razmere na področju šolstva na Slovenskem in v nemških deželah, ki se odražajo v württemberški šolski uredbi in »Cerkovni ordningi«, pa bom uporabila eksplikativno metodo oz. natančnejše neeksperimentalno kavzalno metodo. »Z eksplikativno metodo iščemo odgovore predvsem na

vprašanje zakaj – pojave [...] si vzročno pojasnjujemo.« (prav tam) Raziskovala bom torej vzročno-posledične odnose med družbeno situacijo in razvojem šolstva.

1.2 Opredelitev raziskovalnega problema

V svojem diplomskem me bo zanimalo, kakšne so bile razmere na družbeno-političnem področju in na področju šolstva v 16. stoletju pri nas in na Nemškem. Kot podlago za raziskovanje šolskega področja v tem obdobju na Nemškem bom uporabila nekaj najbolj znanih protestantskih šolskih uredb, posebej podrobno pa bom opisala in analizirala württemberško šolsko uredbo. Slovensko protestantsko šolstvo bom analizirala na podlagi zgodovinskih publikacij in podrobne analize »Cerkovne ordninge« oz. šolskega reda v njej. Zanimalo me bo, v kolikšni meri in v katerih delih se šolski red v »Cerkovni ordningi« ujema z württemberško šolsko uredbo. Poskusila bom ugotoviti, kako so družbeno-politične razmere na Nemškem in na Slovenskem vplivale tako na identične ali podobne zapise v teh dveh delih, kot tudi na razlike med njima. Na koncu bom skušala ugotoviti, kakšne zasluge lahko na področju šolstva pripišemo reformaciji na Nemškem in kakšne reformaciji na Slovenskem.

1.3 Raziskovalna vprašanja

Skozi svoje diplomsko delo bom skušala odgovoriti na naslednja raziskovalna vprašanja:

- Kakšne so bile družbeno-politične razmere v času reformacije na Slovenskem in na Nemškem?
- Kakšno je bilo stanje na področju šolstva v času reformacije pri nas in na Nemškem?
- Na katere razlike v šolstvu na Nemškem in pri nas lahko sklepamo glede na analizo württemberške šolske uredbe in šolskega reda v »Cerkovni ordningi«?
- Kako so različne družbeno-politične razmere v 16. stoletju na Nemškem in pri nas vplivale na razvoj šolstva na obeh ozemljih?

2 ČAS REFORMACIJE – DRUŽBENO-POLITIČNO OZADJE

2.1 Politično in cerkveno ozadje reformacije v srednji Evropi

Obdobje reformacije v Evropi se je začelo v dvajsetih letih 16. stoletja in ob koncu stoletja podleglo vse močnejšim težnjam protireformacije. Ob proučevanju virov o nastanku in razvoju reformacije in protestantizma preseneča predvsem to, da sta cerkvena kriza in kot njena posledica tudi reformacija sledili zelo pobožnemu obdobju, ki se je kazalo predvsem v številnih cerkvenih stavbah pozne gotike. Tako se pojavlja vprašanje, kako to, da je do reformacije v tem času v srednji Evropi oz. natančneje v Svetem rimskem cesarstvu sploh prišlo in zakaj je bila tam uspešna. Vzrokov za to je več. Celotno situacijo v srednji Evropi, ki je v končni fazi privedla do reformacije, je potrebno pogledati s političnega in cerkvenega vidika. Tudi socialne in gospodarske razmere v cesarstvu in teritorialnih kneževinah so predstavljale institucionalne predpogoje, ki so jih lahko reformatorji, zlasti Martin Luter, uporabili kot sredstvo za doseg svojih ciljev in s tem s svojimi idejami dosegli širše sloje prebivalstva (Kohler 2011, str. 11).

Če si na kratko pogledamo razmere v rimskokatoliški Cerkvi v Svetem rimskem cesarstvu, lahko ugotovimo, da so višji cerkveni položaji pripadali plemstvu. Stolni kapitulji in samostani so služili kot ustanove za preskrbovanje njihovih potomcev in na ta način so se v Cerkvi obdržale različne profane oblike življenja in kopičenje cerkvenih nadarbin (Kohler 2011, str. 14). Ta razvoj je povzročil deformacijo pastoralnih nalog, ki so jih začeli prevzemati slabo izobraženi in še slabše plačani pripadniki nižje duhovščine (prav tam, str. 14 - 15). Poleg tega je v tem času opaziti tudi materializacijo cerkvenih praks. To velja predvsem za razumevanje zakramentov, saj je na primer dvigovanje hostije pomenilo neko magično dejanje. Iz podobnih razlogov je prihajalo tudi do zelo pogostega branja maš za umrle, kar je preraslo že v pravi prestižni boj med knezi (prav tam, str. 15). Iz vsega tega je sledilo, da so postali odpustki visoko cenjeni. To potezo je duhovščina izkoristila predvsem tako, da je z njihovo prodajo prišla do finančnega vira za nujno popravilo cerkva. O situaciji skoraj nihče ni polemiziral, dokler ni začelo prihajati tudi do prodaje papeževih odpustkov, ki so med drugim služili za financiranje gradnje bazilike sv. Petra v Rimu. Predvsem na problematiko prodaje

odpuštkov se je 31. oktobra leta 1517 skliceval Martin Luter, ko se je s svojimi 95 tezami, s katerimi je kritiziral rimskokatoliško Cerkev, obrnil na mainškega nadškofa (prav tam, str.15 - 16).

Pravkar opisane cerkvene razmere so med politično in intelektualno elito tistega časa povzročale vedno večji dvom v pravično delo rimskokatoliške Cerkve in papeža in vedno večje simpatiziranje z Lutrom (prav tam, str. 16). V veliko deželah takratne Evrope je tako vse pogosteje prihajalo do obsežnega konflikta med posvetno in cerkveno oblastjo. Konflikt se je pojavljal tako med višjimi družbenimi sloji – stanovi, knezi in cerkvenimi dostojanstveniki (nadškofi in škofi), kot tudi med višjimi in nižjimi sloji na družbeni lestvici – knezi, stanovi in meščani. Spori so nastajali predvsem zato, ker so se posamezni družbeni sloji in skupine borili za čim večji finančni vpliv na cerkve, ki bi jim omogočil čim boljši dostop do cerkvene lastnine in zasedanja cerkvenih nadarbin, s tem pa seveda tudi več oblastnih pravic. Prav ti dejavniki so služili kot »substrat« za uveljavljanje reformacijskih teženj (prav tam, str. 17). V številnih cesarskih mestih je namreč večina cerkvenih institucij začela prehajati pod mestno upravo. To pa je pomenilo tudi, da je mesto ali plemstvo imelo možnost na cerkvene položaje postaviti po lastnem okusu izbrane evangeličanske pridigarje (prav tam, str 18).

Če povzamemo Vidmarjeve besede, so leta 1526 deželni stanovi dobili svobodo pri odločanju o verskih zadevah in tako je v naslednjih letih prišlo do večjih cerkvenih in šolskih vizitacij v saško-turingijskih deželah (Vidmar 2005, str. 72 - 73). Po nürnberškem verskem miru leta 1532 so se pristaši reformacije v Svetem rimskem cesarstvu, razen avstrijskih dežel in Bavarske, združili v Šmalkaldsko zvezo, od Rima pa so se odcepile tudi Danska, Švedska in Anglija. Velika razlika med duhovniki prejšnje, rimskokatoliške, in sedanje, protestantske Cerkve, je nastala v tem, da so duhovniki rimskokatoliške Cerkve položaj dobili s posvetitvijo, njihovo znanje oz. izobrazba pa pri tem ni bila odločilnega pomena. Protestantska Cerkev pa je od svojih pridigarjev zahtevala teološko izobraževanje in s tem glavno težišče bogoslužja premaknila na pridigo (prav tam).

Vsekakor ne moremo trditi, kot pravi Kohler (2011, str. 16 - 17), da je bila reformacija prvo reformno gibanje, ki se je obrnilo proti katoliškim praksam. Že pred reformacijo smo pričali različnim gibanjem, ki pa v Rimu niso dosegla vidnejšega odmeva. Nekoliko močnejši napad

na papeštvo in kurijo lahko pripišemo le humanizmu, ki je skušal dokazati, da je za nepravilnosti v Cerkvi Svetega rimskega cesarstva kriv Rim. Kritike humanistov so pomembne predvsem zato, ker je z njimi Martin Luter dobil podlago, ki mu je omogočala, da je za svoje reformne ideje pridobil širšo javnost. Humanizem in renesansa pa nista vplivala le na cerkveno, ampak tudi na šolsko področje, ki je bilo pred reformacijo zaznamovano s sholastično šolsko tradicijo. Cerkevni, socialni, politični in gospodarski razvoj humanisti začnejo primerjati z antiko in ideali zgodnjega krščanstva. Tako lahko trdimo, tako kot Kohler (prav tam), da brez humanizma tudi reformacije tako v njeni verski kot tudi izobraževalni razsežnosti ne bi bilo. Prav humanizem je namreč izpostavil dejstvo, da se prebivalstvo vse bolj oddaljuje od norm iz preteklosti, h katerim pa bi po njihovem moglo stremeti.

Lahko torej rečemo, da so tako vpliv humanizma kot tudi deformacija pastoralnih nalog, materializacija cerkvenih praks in vse obsežnejši konflikti med cerkveno in posvetno oblastjo gradili podlago za razmah reformacije. Poleg tega naj omenim še novo dinamiko, ki se je na različnih življenjskih področjih začela kazati od nekje leta 1470 dalje. Glavni razlog zanjo bi lahko bil velik porast prebivalstva v drugi polovici 15. stoletja, ki je predvsem podeželsko prebivalstvo, ki na lastni zemlji ni več moglo pridelati dovolj hrane za vse, začel siliti v mesta. Tako se je vedno več prebivalstva začelo ukvarjati tako z bazično kot fino industrijo. Razvile in uveljavile so se tudi do tedaj čisto nove tehnike, kot je na primer tisk. In prav ta je bil odločilnega pomena za reformacijo, saj so nove ideje le tako lahko hitro dosegle prebivalstvo. Seveda se je treba zavedati, da v tem času prav veliko ljudi ni znalo brati in pisati, nekaj več v urbanih področjih, kjer so bile ustanovljene šole, na deželi pa je bilo takega prebivalstva zelo malo. Reformacija pa je med drugim s povečano knjižno produkcijo in številnimi letaki to stanje močno popravila. Še enkrat bi na tem mestu povzela Kohlerjeve besede, ki poudarjajo pomembno podporno vlogo politične elite humanistov za razvoj reformacije. S svojo interpretacijo na novo odkrite »Germanie« so nemškemu prostoru dali lastno jezikovno-kulturno tradicijo, ki jo je v svojem smislu naprej prenašal Martin Luter kot nacionalni nosilec upanja (Kohler 2011, str. 19 - 21).

Na strani rimskokatoliške Cerkve pa sta istočasno poskušala Ferdinand I. in Karel V. v sodelovanju s knezi in bavarskimi vojvodami nastopiti proti reformaciji. Protireformistične težnje pa je bilo v Svetem rimskem cesarstvu težko uveljavljati, saj je bilo treba ohraniti podporo deželnih stanov za politična prizadevanja, pa naj gre za upore proti Turkom ali

podporo proti francoskim kraljem. V avstrijskih dednih deželah je imel Ferdinand I. manevrskega prostora še manj, saj nikakor ni bilo mogoče nastopiti proti plemstvu in mestom, ki so reformacijo močno podpirala, brez da bi ob tem izgubil podporo s strani deželnih stanov (prav tam, str. 21).

2.2 Reformacija v Notranji Avstriji

2.2.1 Ozemlje Notranje Avstrije

Ko govorimo o Notranji Avstriji, govorimo o politično-kulturnem prostoru, ki je segal od Alp do Jadrana in tako vključeval vojvodine Štajersko, Koroško in Kranjsko. Te so gradile jedrno področje Notranje Avstrije in imele najmočnejšo politično moč. K Notranji Avstriji so poleg tega spadale še Goriška, Trst, Gradiška, Istra in Furlanija. Razen Goriške in Gradiške, ki sta bili Avstriji priključeni v 16. stoletju, so si Habsburžani omenjene dežele podredili med letoma 1282 in 1382. Po smrti Ferdinanda I. leta 1564 je po delitvi dežel Notranja Avstrija v tem obsegu postala samostojna teritorialna država, Gradec pa je postal njeno glavno mesto (Leeb 2011, str. 263). Notranja Avstrija je vključevala več kulturnih in jezikovnih enot. Nekaj prebivalstva je govorilo nemško, na Kranjskem, južnem Štajerskem in Koroškem, v severozahodnem delu Istre, v Trstu ter delu Goriške in Gradiške pa so prebivalci govorili pretežno slovensko (Lenček 1990, str. 94). Poleg nemščine in slovenščine sta bila v nekaterih delih notranje Avstrije zastopana tudi hrvaški in italijanski jezik.

Notranja Avstrija kot taka je bila za Sveto rimsko cesarstvo zelo pomembna, saj je veljala za vojaško obrambo pred turškimi upadi. Vsi omenjeni faktorji so od vsega začetka določali posebne pogoje, ki so vplivali tako na potek reformacije, kot tudi na protireformacijo na tem področju (Leeb 2011, str. 264).

2.2.2 Zgodnja reformacija

Po navedbah Leeba (prav tam, str. 265 - 266) se je kot povsod po takratni Avstriji, tudi na ozemlju Notranje Avstrije, reformacija začela nekje leta 1520, razvila pa se je predvsem v mestih in rudarskih centrih. Prvi vzgibi in poskusi reformiranja Cerkve so bili precej močni in so vključevali tudi socialno-revolucionarne prijeme. Iz tega gibanja so se po kmečki vojni, ki

je leta 1525 zajela tudi Štajersko in severno Koroško, razvili baptisti. To gibanje sicer tu ni bilo tako razvito kot na Tirolskem, kljub temu pa je bilo v teh letih precej razširjeno, predvsem na Koroškem. Pripomniti pa velja, da se skorajda ni dotaknilo slovenskega prebivalstva. Baptisti so bili močno preganjani, saj so se zgodnje protireformacijske težnje deželnega vladarja usmerile predvsem proti njim. Kljub temu, da gibanje baptistov Slovencev skorajda ni doseglo, pa so se pri nas vzporedno s tem gibanjem razvila številna druga gibanja, med katerimi so najbolj znani prekrščevalci in štiftarji. Te sekte so bile za oblast nevarne, ker so na nek način pozivale k uporabi in spremembi veljavnega družbenega reda in so bile tako še bolj preganjane kot protestanti (Cvirn idr. 2000, str. 29). O njih bom še nekaj besed zapisala nekoliko kasneje.

Za zgodnjo reformacijo so predvsem pomembni propagandni letaki, ki so v začetku 16. stoletja množično prihajali v deželo. Ti so povzročili zelo hitro širjenje reformacijskih idej, ki so kmalu bile poznane povsod. Leeb trdi, da so bili ti letaki pisani izključno v nemškem jeziku in tako slovensko in italijansko govorečega prebivalstva s podeželja praktično niso dosegli (prav tam, str. 266). To naj bi bil tudi najpomembnejši razlog, da so bili Slovenci od vsega začetka v reformaciji udeleženi v manjšem obsegu. Pomanjkanje slovenskih prevodov naj bi onemogočalo pogostejšo reformacijsko komunikacijo v tej začetni fazi, kar naj bi vplivalo tudi na kasnejši razvoj protestantizma pri Slovencih (prav tam, str. 266 - 267). S temi trditvami se lahko le deloma strinjamo, saj je po navedbah Štruklja reformacija tudi pri nas padla na zelo plodna tla. Prvi nemški protestantski spisi sicer res niso dosegli širših množic, ki so bile večinoma nepismene, so jih pa zato toliko bolj brali izobraženci po mestih in gradovih. Med slovenskim prebivalstvom so se z Lutrovimi nauki seznanili predvsem visokošolci nemških univerz, prav tako pa tudi trgovci, rudarji in vojaki, ki so prihajali iz Nemčije. Prav oni so te ideje širili tudi naprej (Štrukelj 1939, str. 11 - 12). Tudi Cvirn (2000, str. 29) zapiše, da so protestantske ideje k nam prinesli potujoči obrtniki in trgovci ter študentje, protestantizem pa so pri nas sprejeli večinoma plemiči in meščani. Nikakor pa ne moremo trditi, da prebivalci podeželja s protestantizmom sploh niso bili seznanjeni, čeprav velja pripomniti, da je bil med kmečkimi množicami vseeno manj razširjen, saj so jim bile bližje sekte prekrščevalcev in štiftarjev (prav tam).

Seveda ne moremo oporekati tezi, da bi se reformacija med Slovenci lahko razvila še v večji meri, če bi bila propaganda pisana tudi v slovenskem jeziku. Za manjšo razširjenost

reformacije med Slovenci pa gre najverjetneje iskati razloge še kje drugje. Že prej sem omenila, da so bili Slovenci znani po posebni naklonjenosti srednjeveškim magičnim religioznim praksam. To pomeni, da so se v obdobju pred in med razvojem reformacije posluževali različnih verskih obredov. Da je šlo za veliko raznolikost obredja zapiše tudi Dolinar v svojem znanstvenem prispevku, ko pravi, da je bilo »na prehodu iz 15. v 16. stoletje versko življenje med Slovenci dokaj razgibano.« (Dolinar 1996, str. 148 - 149) Vzrokov za to razgibano versko življenje je več.

Najprej gre omeniti, da je državna oblast začela vse močnejše posegati v cerkveno področje, istočasno pa se tudi Cerkev ni hotela odreči privilegijem, ki jih je zagotavljal položaj fevdalnega zemljiškega gospoda. To je privedlo do konflikta, ki pa se je v večji meri odigral zunaj slovenskega prostora, kar pa ni pomenilo, da ni prizadel tudi slovenskega kmeta. Poleg tega so, kot že omenjeno, tudi socialni vzroki odprli pot tako reformaciji, kot tudi, posebno pri nas, prav posebnim oblikam pobožnosti in verskih navad. Rast podeželskega prebivalstva, ki se s pridelki svoje zemlje ni več moglo preživljati ter krizo zemljiškega gospodstva, ki se je kazala v kmečkih uporih in radikaliziranju verskega življenja, so dopolnile še naravne katastrofe, kužne bolezni in turški vpadi. Vse to je stopnjevalo težnjo po verskem in nadnaravnem. Tako so nastajale različne verske sekte, ki so slabile cerkveno avtoriteto. Kot pravi Dolinar, »najbolj radikalno obliko krščanstva predstavljajo t. i. prekrščevalci, [ki so jih] preganjali tako katoličani kot protestanti.« (Prav tam, str. 151 - 152) Prekrščevalci so zagovarjali krst odraslih, borili so se za enakost med ljudmi ter nagovarjali k življenju v skupnosti in skupnemu premoženju (Cvirn idr. 2000, str. 29). Nekoliko kasneje se pojavijo še »štiftarji« in »skakači«, ki so se celo katoliški strani zdeli »preveč katoliški« (Leeb 2011, str. 267). Gibanje štiftarjev je pridobilo veliko privržencev, ki so živeli v verskih občinah s skupnim premoženjem ter gradili nove cerkve (Cvirn idr. 2000, str. 29). Ta alternativna religioznost, prepojena z vero v čudeže, naj bi bila pri Slovencih še posebej močna. To je opazil tudi Primož Trubar, ki je Slovence označil kot »miroljuben in dobrodušen narod, ampak vse preveč vraževeren,« kot Trubarjeve besede povzame Leeb (2011, str. 267).

Pripomniti pa je treba, da s širitvijo reformacijskih idej in izginjanjem srednjeveških religioznih praks še ni nastala popolnoma nova vera. Za večino ljudi je pri tem šlo le za »čiščenje« stare Cerkve. Pomembno je poudariti, da se je reformacija začela razvijati znotraj katoliških škofij in župnij. Poleg tega je bilo v tem času tudi veliko pomanjkanje protestantskih duhovnikov, kar je tudi eden od razlogov, da se ni mogla vzpostaviti

popolnoma nova, samostojna evangeličanska cerkvena organizacija. Najpomembnejši razlog za to pa je seveda deželni vladar Noranje Avstrije, ki je ostal katoličan. Augsburški verski mir iz leta 1555 je vladarjem v Svetem rimskem cesarstvu podelil pravico, da sami odločajo o verskem vprašanju v svojih deželah (Leeb 2011, str. 267). Veljalo je načelo: čigar dežela, tega vera ali latinsko »cuius regio eius religio«. (Vetrih 2010) V večjem delu Svetega rimskega cesarstva se je z omenjeno listino v glavnem potrdil konfesionalni status quo prebivalstva, z njo so se končali verski boji reformacije in protestantstvo je bilo priznано, saj so deželni vladarji sprejeli protestantsko vero in jo zahtevali tudi od (pretežno že protestantskega) prebivalstva. To pa ne velja za avstrijske dežele (Leeb 2011, str. 269 - 270). Protestantstvo se je tudi na tem območju pospešeno širilo, predvsem med plemstvom in s tem v deželnih stanovih, s protestantskimi idejami pa so se v določeni meri seznanjali tudi na podeželju. Deželni vladar, ki je v principu po novem lahko določal vero v svojih deželah, pa je ostal katoliški. Kljub nasprotovanju deželnega vladarja se je protestantizem vedno močneje uveljavljal in moč protestantskih deželnih stanov je bila že tako velika, da so lahko dosegli, da je Ferdinand I. leta 1556 opustil preganjanje evangeličanov. Pri tem pa gre le za pravno toleriranje reformacije, nikakor pa ne za njeno priznavanje. Prvi evangeličanski cerkveni red Notranje Avstrije (vključno s šolskim redom in registrom), ki ga je na lastno pobudo sestavil in zapisal Primož Trubar in ki naj bi utemeljil novo samostojno cerkveno organizacijo, je bil zato kasneje s strani nadvojvode Karla leta 1565 ostro zavržen, Trubar pa izgnan (prav tam).

Kot za vse dedne dežele je torej tudi za Notranjo Avstrijo veljalo, da se je reformacija razvila proti volji deželnega vladarja od spodaj navzgor. Sicer je bila zelo hitro sprejeta, podprta in spodbujana s strani plemstva, ampak tudi oni so ob tem trčili na opozicijo habsburškega deželnega vladarja Ferdinanda I., čigar ukrepi proti njej pa so večinoma ostali brez odziva. Kljub temu pa je pravno priznanje reformacije bilo v njegovih rokah, saj je on zastopal notranjeavstrijske dežele v parlamentu Svetega rimskega cesarstva.

Po Leebovih besedah (prav tam, str. 269 - 271) so se prizadevanja za avtonomijo dežel v 16. stoletju pod vplivom reformacije postopoma širila. Dežele so stremele k temu, da bi same lahko določale tudi veroizpoved svojih prebivalcev. Vse to pa je bilo seveda v nasprotju s centraliziranimi težnjami deželnega vladarja. Realno gledano pa Habsburžani v tem času niso več mogli delovati proti plemstvu, hkrati pa je bila tudi kakršna koli vstaja s strani plemstva proti deželnim vladarjem nemogoča. Ker pa so deželni vladarji v naslednjih letih nujno morali

odplačevati dolgove in ker so deželni stanovi od izterjave davkov ta denar imeli, je nadvojvoda Karel leta 1572 le moral legalizirati reformacijo v Notranji Avstriji. Šele tedaj je tudi s pravnega vidika nastopila konfesionalna delitev Avstrije.

2.2.3 Evangeličanska Cerkev v Notranji Avstriji

Po legalizaciji reformacije je plemstvo dobilo pravico, da na svojih posestvih izvaja evangeličansko bogoslužje, gradi cerkve in pokopališča. Notranja Avstrija se glede tega razlikuje od avstro-ogrskih dežel, katerim je Maksimilijan II. prepovedal izvajanje javnega evangeličanskega obredja v vseh mestih in trgih. S tem v nasprotju je Notranja Avstrija leta 1578 s t. i. bruško versko pomiritvijo pridobila pravico javnega izvajanja evangeličanskih obredov v Celovcu, Gradcu in Ljubljani. To je pomenilo vedno večjo politično moč reformacije. Ustanavljale so se stanovske šole, celo celotna kultura in umetnost sta se dve do tri generacije ravnali po protestantizmu. Ker v Notranji Avstriji pravno in politično ni bilo mogoče ustanoviti lastne protestantske univerze s teološko fakulteto (to je bil privilegij katoliških deželnih vladarjev), so se izobraženci obračali na protestantske univerze v tistih deželah cesarstva, kjer so vladarji sprejeli evangeličansko vero. Med njimi je bila najpogostejše pribežališče za študente univerza v Tübingenu. Še posebej so bili z njo povezani študentje s Kranjske, saj jim je pot do nje odpirala tako imenovana Tiffernova štipendija (Leeb 2011, str. 271 - 273).

Pri notranje-avstrijski evangeličanski Cerkvi lahko govorimo kot o Cerkvi, sestavljeni iz deželnih Cerkev Štajerske, Koroške in Kranjske. Posamezne deželne Cerkev so vodile verske komisije oz. verski odbori deželnih stanov. Šlo je torej za posebno organizacijo, ki ji, za razliko od ostalih protestantskih področij v Svetem rimskem cesarstvu, ni poveljeval deželni vladar (ki je v Avstriji ostal katoličan), ampak deželni stanovi, torej dežela sama. Deželne Cerkev pa so, kljub temu da so bile ločene, pri pomembnih vprašanjih delovale skupaj. Zanimiv opis cerkvene situacije v Notranji Avstriji nam poda Jeremia Homberger (v Leeb 2011, str. 275 - 276), ki zapiše, da je evangeličansko življenje temeljilo na religioznem življenju v družinah, kjer so očetje brali in razlagali evangeličanske pobožne knjige in postile. Homberger predstavi tudi stanje evangeličanske Cerkev po posameznih deželah in pri tem ugotavlja, da je Koroška skoraj povsem protestantska, prav tako je na Štajerskem prisotno »pravo evangeličanstvo«, za Kranjsko pa zapiše tole: »Kranjska je v tem pogledu v slabšem

stanju. Ima zelo malo cerkva [...] Slovensko in nemško govoreči pridigajo tam izmenično. [...] Ti župniki so pogosto prisiljeni, ne brez velike nevarnosti, prehoditi veliko milj.« (Prav tam) Situacija na Kranjskem je, kar se tiče protestantizma, v primerjavi s Štajersko in Koroško torej slabša predvsem zaradi pomanjkanja cerkva in duhovnikov.

2.2.4 Reformacija kot preseganje meja

Južna področja Notranje Avstrije so bila izvor znanih učenjakov reformacije, ki so delovali predvsem v nemškem delu cesarstva. Vsi so poznali humanistične ideje in so močno vplivali tudi na svoje rojstne dežele. Razen Primoža Trubarja in Stefana Konzula velja omeniti še Matijo Vlačiča Ilirika in Petra Pavla Vergerija. Ogromnega pomena je predvsem njihovo prevajalsko delo, za kar je zaslužen tudi Jurij Dalmatin. Vsi so se imeli za resnične in dejanske upravitelje Lutrove dediščine. Njihov teološki in politični center je bila univerza v Jeni, ki pa je leta 1561 propadla. Kot nadomestek univerze v Jeni sta Matija Vlačič Ilirik in Nicolaus Gallus želela postaviti novo univerzo v Regensburgu, nato pa še manjšo hčerinsko »semiacademiolo«, torej poluniverzo, v Celovcu (Wedel, str. 5). Ustanovitev univerze v Celovcu seveda ni bila možna, saj bi bilo za njeno delovanje, kot je že bilo omenjeno, potrebno pridobiti soglasje habsburškega deželnega vladarja, česar pa ni bilo misliti (Leeb 2011, str. 276 - 277).

2.2.5 Konec reformacije v Notranji Avstriji

Leeb (prav tam, str. 278 - 280) trdi, da je dejstvo, da je pri Notranji Avstriji šlo za mejno področje, ki je Sveto rimsko cesarstvo branilo pred Turki, botrovalo k temu, da je bila reformacija najprej poražena na tem območju. Strategije protireformacije so se začele uveljavljati že takoj po bruški verski pomiritvi. Nadvojvoda Karel je v mestih takoj prepovedal javno evangeličansko bogoslužje. Po njegovi smrti so bili protestanti nekoliko manj preganjani, po nastopu njegovega sina Ferdinanda II. na oblast pa je bil boj proti njim še ostrejši. Kakršen koli upor proti vladarjevim težnjam pa ni bil uspešen tudi zaradi vse večje nevarnosti turških upadov, ki so še dodatno oslabili položaj protestantizma. Leta 1600 je bila reformacija v Notranji Avstriji dokončno izkoreninjena. Uničene so bile vse evangeličanske cerkve, protestantski duhovniki in učitelji so bili izgnani iz dežele, prav tako so bila odstranjena vsa protestantska pokopališča in sežgane vse protestantske knjige.

Povzamemo torej lahko, da ima reformacija na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem prav poseben pomen in pečat in poleg tega v cesarstvu poseben položaj. Kot zapisano, je notranja Avstrija mejna pokrajina Svetega rimskega cesarstva in tako so nekatere njene dežele nosile pomembno odgovornost za obrambo pred Turki. Tukaj so se pod okriljem deželnih stanov, ki so jih sestavljali pretežno protestanti, vzpostavile reformacijske deželne Cerkve, in to kljub temu, da so temu močno nasprotovali habsburški deželni gospodje. Protestantizem, ki je nastajal tukaj, je primerljiv s tistim iz nemških protestantskih ozemelj. Najpomembnejše gibanje pa je bila prav slovenska reformacija, o kateri je bilo nekaj že povedanega, nekaj besed pa bom še zapisala.

2.3 Reformacija pri Slovencih

Po pregledu razvoja reformacije v Notranji Avstriji bom sedaj nekaj besed posvetila še izključno reformaciji na Slovenskem, čeprav je bilo o njej že kar nekaj zapisanega.

Čas od konca 15. do konca 16. stoletja lahko na Slovenskem označimo kot čas velikih kmečkih uporov, obrambe pred Turki, nastanka novih mest ter kot čas humanizma in reformacije, ki ima za razvoj slovenskega naroda odločilen pomen.

2.3.1 Ozemlje, na katerem so živeli Slovenci v 16. stoletju

Za časa reformacije je bil, kot pojasni Rajšp (2011, str. 23) in kot smo tudi že zapisali, večji del slovenskega prostora na ozemlju Svetega rimskega cesarstva. To območje se je imenovalo Notranja Avstrija, ki je po letu 1564 postala posebna vladna enota Habsburžanov z deželnim knezom in dvorom v Gradcu. Izven njega so ležala le beneška obalna mesta Piran, Izola in Koper, in področje preko Mure, ki je pripadalo Kraljevini Ogrski. Ko govorimo o slovenski reformaciji, mislimo torej predvsem na reformacijo v notranjeavstrijskih deželah Štajerski, Koroški in Kranjski. Na Goriškem se le-ta ni uspela uveljaviti v tako veliki meri. V omenjenih treh deželah se je najbolj uveljavila evangeličanska Cerkev augsburške veroizpovedi, prav tako kot v veliki večini nemških dežel (prav tam).

2.3.2 Pomen reformacije za Slovence

Kot je že bilo poudarjeno, reformacija na Slovenskem ni bila podprta s strani habsburških deželnih knezov, ki so ostali zvesti katoliški tradiciji in so se reformaciji od vsega začetka zoperstavljali. Vodilno vlogo reformacijskega gibanja so tako prevzele dežele, ki so zakonito podlago za to videle v privilegijih deželnega plemstva, ki se je uspelo uveljaviti pri deželnih stanovih na deželnih zborih. Habsburžani so kot nasprotniki protestantizma zahtevali le reforme katoliške Cerkve, ki pa bi seveda ostala katoliška. Zaradi močne privrženosti plemstva protestantizmu pa na tem področju niso mogli uveljavljati svoje absolutistične oblasti in so lahko o verskih zadevah v celoti začeli odločati šele v času protireformacije po letu 1590 (prav tam).

V zvezi s slovensko reformacijo je v prvi vrsti pomemben njen jezikovni aspekt. V tem času se je slovenščina prvič pojavila v tiskanih knjigah. Slovenske knjige Primoža Trubarja in nekaterih drugih njegovih somišljenikov so bile namenjene slovenskemu prebivalstvu. Govorile so predvsem o slovenski evangeličanski Cerkvi, med njimi pa so zelo pomembne tudi prva slovenska slovnica, prevod celotnega Svetega pisma in prvi slovarji, ki že upoštevajo slovenščino. Cerkev, ki jo omenja Trubar v svojih delih in za katero je tudi sestavil cerkveni red (»Cerkovna ordninga«), pa se je izoblikovala samo na Kranjskem, kjer so jo kot tako sprejeli in priznali tudi deželni stanovi. Izven Kranjske se je slovensko bogoslužje pojavljalo še na južnem Štajerskem in Koroškem, drugače pa se je v teh dveh deželah pretežno govorilo nemško. Pomembno pa je dejstvo, da so kulturne pridobitve slovenske reformacije podprle vse tri notranjeavstrijske dežele, čeprav je na Štajerskem in Koroškem prevladovala nemščina (prav tam, str. 23 - 24).

2.3.3 Primož Trubar

Ko govorimo o slovenski reformaciji, ne moremo mimo Primoža Trubarja, osrednje osebnosti slovenskega protestantizma. Primož Trubar se je rodil leta 1508 v Rašici pri Velikih Laščah. Rojstni kraj je zapustil pri 12 letih in se šolal najprej v Reki, nato pa v Salzburgu, kjer je usvojil temelje gramatike, dialektike, retorike in nemščine. Na njegovo življenje je močno vplival tržaški škof Peter Bonom. 19-letnemu Trubarju je dodelil župnijo pri Zidanem Mostu, potem pa ga leta 1527 poslal na študij na Dunaj. Ker pa so Dunaju v tistem času grozili turški vpadi, se je Trubar že po dveh letih vrnil in služboval v Trstu pri Bonomu, leta 1530 pa je bil

posvečen v duhovnika in dobil službo vikarja v župniji sv. Martina v Laškem. Od leta 1536 naprej je bil škofijski vikar v Ljubljani, kjer je pridigal v slovenščini in nemščini, pri svojih pridigah pa se je skliceval na razlage švicarskih reformistov in zagovarjal dogme Martina Lutra (Danes praznujemo ... 2011). Njegovi nazori seveda niso bili všeč takratnemu deželnemu glavarju in skoraj bi pristal v ječi, če ne bi prejel opozorila njegovih somišljenikov. Ponovno se je zatekel v Trst pod okrilje Bonoma in tam proučeval teološke spise reformatorja Calvina in študije Erazma Rotterdamskega. Kljub njegovim prepričanjem je leta 1542 dobil službo kanonika v Ljubljani. Po prihodu novega škofa Urbana Textorja, ki je bil vnet katolik in je želel dokončno obračunati s protestanti, se je Trubar umaknil v Nürnberg, kjer se je vključil v tamkajšnjo luteransko skupnost. Iz Nürnberga ga je pot vodila v Rothenburg ob der Tauber, kjer je služboval kot pastor in si z Barbaro Sitar ustvaril družino, v kateri so se mu rodili 4 otroci. Leta 1548 je dokončno prestopil k evangeličanski Cerkvi augsburške veroizpovedi in začel razmišljati, kako bi novo vero lahko bolj razširil tudi med slovenske množice, ki jih v nemščini pisani propagandni letaki niso mogli v veliki meri nagovarjati (prav tam). Svoje načrte je začel uresničevati s prvimi slovenskimi tiskanimi knjigami. Prva med njimi je bil Katekizem oziroma »Catechismus in der windischen sprach«, ki je izšel leta 1550 in temeljil na katekizmu Johanna Brenza. Še v istem letu je izšel tudi kratek Abecednik, saj se je zavedal, da je slovensko podeželsko prebivalstvo večinoma nepismeno in se mora najprej naučiti osnov branja in pisanja, preden bo lahko poseglo po zanj napisanih slovenskih knjigah. V Katekizmu so zapisana nekatera pojasnilna poglavja iz protestantskih nauk, šest pesmi, dve molitvi in pridiga o veri. S tema dvema knjižicama je Primož Trubar postal začetnik slovenske književnosti (prav tam).

Augsburški veroizpovedi je Trubar ostal zvest do smrti. Kasneje je služboval še v Kemptnu in Urachu, kljub temu, da je bil skoraj celo življenje v tujini, pa je ostal osrednja osebnost reformacije na Kranjskem. V letih 1550 - 1562 je napisal in izdal kar 14 slovenskih knjig. Postal je ustanovitelj protestantske cerkvene organizacije na Kranjskem. Deželni stanovi so ga leta 1560 postavili za prvega superintendenta. To službo je opravljal do leta 1565, ko ga je nadvojvoda Karel zaradi »Cerkovne ordninge«, ki jo je napisal leto poprej, izgnal iz dežele. Trubar se je vrnil v Württemberg in v zadnjih letih svojega življenja služboval kot župnik v kraju Derendingen, kjer je leta 1586 tudi umrl. Evangeličanska cerkvena organizacija pa se je na Kranjskem ohranila tudi po Trubarjevem odhodu in bila razumljena kot del protestantske

Cerkve v Notranji Avstriji, za katero je cerkveni red napisal David Chytraeus (Rajšp 2011, str. 24 - 25).

2.3.4 Upravna delitev in cerkvena oblast

Posebna značilnost slovenskega ozemlja ob koncu srednjega veka je bila, kot zapiše Rajšp (prav tam, str. 25), razdrobljena upravna oblast, saj so si politične pravice delili zemljiški gospodje, deželni stanovi in deželni knez. Nosilci najpomembnejših oblastnih funkcij so večinoma živeli izven slovenskega prostora. Deželni knez Kranjske, Goriške, Koroške in Trsta na primer v Gradcu. Poleg tega je bila tudi cerkvena oblast deljena, kar se je močno odražalo v razvoju reformacije na tem ozemlju.

Tako kot na političnem so bile slovenske dežele torej razdrobljene tudi na cerkvenem področju, saj so pripadale različnim cerkvenoupravnim središčem. Dolinar (1996, str. 148 - 149) pove, da je bil »večji del slovenskega ozemlja južno od Drave [...] formalno podrejen oglejskemu patriarhu [...], severno od Drave Salzburgu, [...], porabski Slovenci pa škofijam v Győrju, Veszpremu in Zagrebu.« Oglejsko ozemlje pri nas je bilo do nastanka ljubljanske škofije 1461/62 razdeljeno na arhidiakonate. Arhidiakoni so skrbeli za нравno versko življenje duhovnikov in vernikov ter za izobrazbo duhovniškega naraščaja in manjše spore. Volila jih je duhovščina sama. Oglejski patriarh, ki mu je bil podrejen velik del slovenskega ozemlja, je imel svoj sedež zunaj meja notranje Avstrije in je bil državljani Avstriji sovražne dežele (prav tam, str. 153). Če upoštevamo to dejstvo, lahko razumemo, da je bilo oglejskemu patriarhu prepovedano opravljanje svojih cerkvenih dolžnosti na področjih, ki so bila politično podrejena avstrijskemu vladarju. To nalogo so torej prevzeli arhidiakoni.

Deželni vladar je imel pri verskih vprašanjih v svojih deželah zadnjo besedo. Čeprav ni mogel zaježiti protestantskih idej, je večkrat moral nastopiti kot razsodnik med konflikti, in to ne samo med katoliško in protestantsko stranjo, temveč tudi v sporih znotraj evangeličanske Cerkve, istočasno pa s svojimi idejami ni vedno naletel na odobravanje niti s katoliške strani (Rajšp 2011, str. 27 - 28).

Čas reformacije je tako tudi v slovenskem prostoru zaznamovan z veliko krizo Cerkve in duhovščine. Razlogi za to so podobni kot v celotnem Svetem rimskem cesarstvu. Stanje je bilo še bolj zaostreno zaradi turških vpadov, ki so med prebivalce širili strah, materialno

škodo in opustošenje. Obramba pred Turki je zahtevala ogromna finančna sredstva, kar so predvsem občutili podložniki, denar pa je deželni vladar iskal tudi v cerkvenem premoženju. Posledica tega je bilo veliko zadolževanje župnij in samostanov, kar je vplivalo na zmanjšano zanimanje za duhovniško in samostansko življenje. Gospodarska in družbena kriza je dosegla vrhunec v kmečki vstaji leta 1573 (prav tam, str. 28).

Večje zanimanje za ideje reformacije pri nas beležimo od dvajsetih let 16. stoletja dalje. Lahko rečemo, da so se dotaknile vseh družbenih slojev, predvsem pa plemičev in meščanov. Deželni vladar je te ideje poskušal preprečiti, pri tem pa se je poleg boja proti protestantom moral posvetiti tudi boju proti prekrščevalcem, ki so bili posebej močno razširjeni med slovenskim kmečkim prebivalstvom. Tudi deželno plemstvo, ki je bilo protestantsko usmerjeno, je nastopilo proti prekomerni pobožnosti prebivalstva, konkretno proti romarstvu in postavljanju cerkva na mestih, kjer naj bi se domnevno prikazovala Marija. Čeprav so bili tako cerkveni kot posvetni organi torej proti raznoraznim religioznim gibanjem, so se ta prav v tem času, tudi z ustanovitvijo sekt štifhtarjev in skakačev, kar sem že zapisala, najbolj razmahnila. Kljub številnim verskim gibanjem pa se je tudi na slovenskem ozemlju predvsem razvila evangeličanska Cerkev augsburške veroizpovedi, čeprav so njene ideje še najmanj dosegle prav slovensko govoreče kmečke množice. K širjenju reformacijskih idej je veliko pripomogla tudi spreobrnjena katoliška duhovščina. Velike zasluge lahko pripišemo predvsem tržaškemu škofu Petru Bonomu, ki je močno vplival tudi na Primoža Trubarja. V Ljubljani se je pod vodstvom Matije Klombnerja oblikoval reformacijski krog, v katerem so sodelovali tudi duhovniki. Te ideje je sprejel tudi takratni ljubljanski škof Krištof Ravbar, drugače pa je bilo z njegovim naslednikom Urbanom Textorjem, ki je pričel protestante ostro preganjati. Na splošno pa lahko rečemo, da se je reformaciji pridružilo kar veliko število duhovnikov, je pa tudi kar nekaj takih, pri katerih se ni točno vedelo, katero veroizpoved zastopajo (prav tam, str. 29 - 30). Reformacija je bila sprejeta predvsem s strani plemstva in meščanov, pri kmečkem prebivalstvu pa, kot že rečeno, ni doživela takega odmeva (prav tam, str. 30). Razloge pa gre najverjetneje iskati v tem, da slovensko govorečih protestantskih pridigarjev ni bilo veliko, propagandni letaki so bili pisani v nemškem jeziku, poleg tega pa so bili slovenskim kmečkim množicam bližji prekrščevalci in štifhtarji.

Kljub temu, da je bila vzpostavitev in organizacija protestantske Cerkve zaradi že znanih razlogov zelo težko opravilo, se kranjski deželni stanovi niso dali in organizacijo prevzeli v

svoje roke. Poleg cerkvene organizacije so se zavzemali tudi za reorganizacijo šolstva. Za prvega superintendenta, torej voditelja evangeličanske Cerkve, so imenovali Primoža Trubarja. Trubar je pridigal tako v Ljubljani kot tudi na deželi, celo na področju Goriške, in to v nemščini in tudi slovenščini (prav tam, str. 31 - 32). Leta 1563 je bila v Ljubljani ustanovljena protestantska stanovska šola. Plemstvo je prevzemalo stroške preživljanja protestantskih pridigarjev, če ti v župnijah niso dobivali nobenega dohodka. Na ta način se je luteranstvo pri nas v začetku 60. let precej razmahnilo. Do smrti Ferdinanda I. z religioznega vidika ni bilo večjih sprememb. Razmere so se zaostriale leta 1565, ko je oblast prevzel nadvojvoda Karel. Kljub prizadevanjem ni beležil vidnih uspehov, predvsem zaradi velike finančne stiske, ki je nastajala v povezavi z obrambo proti Turkom. Tako je bil prisiljen plemstvu podeliti versko svobodo. Leta 1572 je štajersko plemstvo tako lahko svobodno opravljalo bogoslužje ter dobilo pravico do lastnih šol in cerkva. Leta 1578, ko je ponovno potreboval veliko finančno pomoč za utrditev meje pred napadi Turkov, pa je enake pravice ustno obljubil tudi za vse tri dežele in mesta Gradec, Celovec, Ljubljana in Judenburg. Ustna obljuba se ni uresničila in tako lahko rečemo, da je protestantizem na slovenskem ozemlju v tem času dosegel vrhunec. Istočasno je bil to tudi začetek jasnega razmejevanja med katoliško in evangeličansko Cerkvijo. Cerkveni red evangeličanske Cerkve, ki je najprej veljal le za Štajersko, leta 1578 pa za vse tri dežele, je poenotil notranjeavstrijsko evangeličansko Cerkev s skupnim superintendentom v Gradcu. V naslednjih letih pa je želel deželni vladar na svojem ozemlju postaviti jasne meje in je tako povečal pritisk na mesta in njihovim prebivalcem prepovedal obiskovanje protestantskega bogoslužja. V 80. letih pa je predvsem plemstvo kljub temu še naprej gradilo nove protestantske cerkve in protestantska pokopališča. Vzporedno s tem pa si je počasi opomogel tudi katoliški tabor (prav tam, str. 34). Z vzpostavitvijo jezuitskega kolegija v Gradcu se je začela oblikovati nova katoliška inteligenca. Poleg tega se je v tem času uveljavila tudi nova vrsta katoliških škofov, ki so bili moderno izobraženi in so v imenu deželnega kneza prevzeli vodenje protireformacije (prav tam). Reformacijske komisije, ki so na naših tleh izvedle politično rekatolizacijo, sta vodila škof Martin Brenner na Štajerskem in Koroškem ter Tomaž Hren na Kranjskem. Leta 1595 je vladanje v Notranji Avstriji prevzel nadvojvoda Ferdinand II. in začel z brezkompromisno protireformacijo. Leta 1598 je prepovedal vsako evangeličansko bogoslužje v mestih in trgih, iz slovenskega ozemlja je izgnal vse protestantske pridigarje in naslednje leto meščanstvu in tudi plemstvu zapovedal katoliško vero. Kdor je ni želel sprejeti, je moral zapustiti deželo.

Kljub ukazom je trajalo do leta 1628/29, preden so se izselile zadnje protestantske plemiške družine (prav tam, str. 34 - 35).

Za konec lahko rečem, da so vse tri dežele prispevale k najpomembnejšemu uspehu slovenske reformacije s tem, da so leta 1584 finančno podprle tisk celotnega Svetega pisma v slovenskem jeziku. Ta prevod Biblije je bil v uporabi več kot 200 let, tudi med slovenskimi katoliškimi duhovniki. Poleg prevoda Svetega pisma je v času reformacije Adam Bohorič napisal tudi prvo slovensko slovnico, Hieronymus Megiser pa prvi slovar, v katerem je bila upoštevana tudi slovenščina (prav tam, str. 35).

2.4 Primerjava družbeno-politične situacije na nemškem in slovenskem ozemlju ter njene posledice za razvoj reformacije na obeh območjih

Ugotovimo lahko, da je bila največja razlika med slovenskim ozemljem in nemškimi deželami v tem, da je na Nemškem reformacijo podprl tudi deželni knez in se je zaradi tega lahko lažje in v veliko večji meri uveljavila (Leeb 2011). Na Slovenskem je deželni vladar ostal katoličan in se tako na vso moč trudil, da bi protestantske ideje zaježil. Prav legi slovenskega ozemlja, ki je imelo pomembno vlogo pri obrambi Svetega rimskega cesarstva pred Turki, pa se gre zahvaliti, da vladar svojih zahtev glede določanja vere prebivalstva ni mogel dosledno in temeljito uveljavljati. Ker je za obrambo proti Turkom nujno potreboval denarno pomoč deželnih stanov in plemičev, je moral upoštevati njihove želje glede veroizpovedi. Tako se je reformacija uveljavila tudi pri nas, čeprav v manjšem razmahu in za krajši čas. Pri tem pa je potrebno povedati še, da se je razširila predvsem med plemiči in meščani, še najmanj pa se je dotaknila prav kmečkih množic, velja pa dodati tudi, da te množice le niso ostale povsem brez informacij o novi veri, ki so jih v dežele prinašali potujpči obrtniki, trgovci in študentje (Leeb 2011, str. 266, in Štrukelj 1939, str.11 - 12). Kmetje so sicer ostali večinoma katoliški, prvič zato, ker nemških protestantskih propagandnih letakov niso razumeli, drugi razlog pa lahko vidimo tudi v tem, da je bil slovenski kmet nagnjen k ustanavljanju različnih verskih sekt, v katerih je videl tolažbo in odrešitev pred težko situacijo, v kateri se je znašel v 16. stoletju, in se tako za novo veroizpoved ni zanimal v tolikšni meri.

Da so bile razmere za razvoj reformacije na Nemškem veliko bolj ugodne kot pri nas, pričajo tudi številne protestantske cerkvene uredbe, ki so v tem času nastale na Nemškem. Praktično vsaka dežela je imela svojo uredbo, ki je poleg cerkvenih opredeljevala tudi vprašanja posvetnega življenja, pomemben del teh uredb pa je bil tudi šolski red. Na slovenskem ozemlju lahko beležimo le dve protestantski cerkveni uredbi. Prvo je napisal Primož Trubar leta 1564, vendar je bila še istega leta zaplenjena in uničena, Trubar pa je bil izgnan iz dežele. Drugi cerkveni red protestantske cerkve za vse tri dežele notranje Avstrije pa je izšel leta 1578.

3 ŠOLSTVO V ČASU REFORMACIJE NA NEMŠKEM

Po orisu družbeno-politične situacije pri nas in na Nemškem bom v tem poglavju najprej predstavila razmere na šolskem področju na Nemškem, ki jih določajo številne šolske uredbe, ki so kot del cerkvenih uredb nastajale v 16. stoletju. Opis šolstva na Nemškem bom torej prikazala z opisom in analizo nekaterih nemških protestantskih šolskih redov, od tistih prvih, pa do kasnejših, ki so že veliko bolj natančni in izpopolnjeni. Kot eno prvih uredb bom na kratko opisala stralsundsko, v nadaljevanju pa bom z opisom braunschweških šolskih uredb skušala pokazati, kako so uredbe sčasoma vse bolj natančno opredeljevale vedno več različnih aspektov šol in šolstva nasploh. Na kratko bom opredelila tudi mecklenburško šolsko uredbo in kasneje skušala ugotoviti, ali se je Primož Trubar v svoji »Cerkovni ordningi« morebiti v kakšnem delu zgledoval tudi po njej. Kot zadnjo sem izbrala še saško šolsko uredbo kot primer ene izmed uredb iz poznega 16. stoletja. Z opisom teh uredb bomo dobili manjši vpogled v organizacijo šolstva v 16. stoletju na Nemškem. Z natančno analizo württemberške šolske uredbe, ki sledi, pa bom postavila podlago za primerjavo tega dela s Trubarjevo »Cerkovno ordningo«.

3.1 Pomembne šolske uredbe na Nemškem

3.1.1 Stralsundska šolska uredba

Stralsundsko šolsko uredbo bom opisala, ker je ena prvih protestantskih šolskih uredb, saj je nastala že leta 1525. Izbrala sem jo z namenom, da bi ponazorila, kako je šolski sistem v njej opredeljen še zelo grobo in se tako razlikuje od kasnejših natančnejših in bolj izpopolnjenih uredb. V njej lahko preberemo v glavnem le to, da naj bi se na Lutrovo priporočilo, kot pravi Vidmar (2005, str. 73), ustanovilo dve šoli za revne in bogate otroke. Uredba predvideva tudi možnost posebnega, ločenega šolanja tudi za deklice. Učenci naj bi se tukaj učili o božjih zakonih.

3.1.2 Braunschweiški šolski uredbi

Med pomembnimi šolskimi uredbami velja omeniti tudi braunschweiški mestni in deželni šolski red. Uredbi sem izbrala zato, ker že veliko bolj natančno opredeljujeta različna področja šolstva kot stralsundska šolska uredba. Z njima želim pokazati, kako se je šolstvo vse bolj diferenciralo in izpopolnjevalo. Poleg tega obe uredbi lahko povežemo tudi s slovenskim prostorom, saj braunschweiška mestna šolska uredba temelji na saškem načrtu Philippa Melanchthona, katerega študent je bil tudi Adam Bohorič, rektor in nadzornik ljubljanske stanovske šole. Braunschweiška deželna šolska uredba pa je zanimiva predvsem zato, ker zahteva ureditev šol v samostanih in prelaturah, kar lahko zasledimo tudi v würtemberški šolski uredbi in v Trubarjevi »Cerkovni ordningi«, kot bom ponazorila nekoliko kasneje.

Za mesto Braunschweig je šolsko uredbo, ki, kot že rečeno, temelji na Melanchthonovem saškem načrtu, leta 1528 napisal Johann Bugenhagen. Bugenhagen predvidi ureditev dveh dobrih latinskih šol, kjer naj bi se držali Melanchthonovih¹ načel. Otroci naj bi se delili v tri razrede oz. tri dele, od tistih z najmanj znanja do najboljših. V teh dveh latinskih šolah naj bi se učenci naučili latinskega branja, pisanja in govorjenja, razumevanja avtorjev, pisanja verzov in pisem, dialektike, retorike, grškega branja ter očenaš ali katero poglavje iz Nove zaveze. Šoli sta namenjeni fantom od dvanajstega leta dalje. Poleg latinskih se lahko ustanovijo tudi nemške šole, ki naj učence predvsem učijo verskih vsebin in pesmi. Posebnost te uredbe je, da predvidi tudi štiri dekliške šole, kjer naj bi poučevale učiteljice. Te naj bi trajale leto ali dve po največ dve uri na dan in dekleta naj bi se v njih naučila branja, cerkvenih vsebin in petja. Uredba poudarja pomen dobrega učitelja, saj je ta za zgled učencem. Obe latinski šoli morajo nadzirati in vsake pol leta obiskati mestni superintendent ali najvišji pridigar ter pet članov mestnega sveta (Vidmar 2005, str. 77 - 78).

---

¹ Philipp Melanchthon je bil najožji Lutrov pomočnik pri ustanovitvi protestantske Cerkve in hkrati dober prijatelj Erazma Rotterdamskega. Lahko ga opredelimo kot teologa, ki pa se je vedno vračal k humanizmu in ki je zaradi vseh svojih zaslug dobil celo častni vzdevek *učitelj Nemčije*. Leta 1528 je napisal tako imenovani *Sächsischer Schulplan*, ki je bil podlaga mnogim protestantskim šolskim ureditvam in ima kot prvi neke vrste državno in ne le lokalno veljavo. Starše je spodbujal, naj otroke pošiljajo v šolo, saj tako Cerkev kot država potrebujeta sposobne in izobražene ljudi. V njegovi šoli so trije razredi, vsak s svojim učnim načrtom. Ko učenec osvoji branje v materinščini, sledi izobraževanje v latinščini. Tako grščine in hebrejščine kot tudi mnogih drugih predmetov v njegovi šoli ni. Glavni cilj sekundarnega izobraževanja je tudi po njegovem elokvenca. Njegove največje zasluge se vidijo predvsem v (re)organizaciji univerz in srednjih šol v številnih nemških deželah, njegovem izobraževanju učiteljev za protestantske univerze in šole ter številnih učbenikih, ki jih je napisal za srednje šole. Z Melanchthonom povezujemo tudi slovenskega šolnika in slovničarja ter rektorja in nadzornika ljubljanske stanovske šole, Adama Bohoriča, saj je v Wittenbergu bil njegov študent (Vidmar 2005, str. 48 - 50 in 73 - 75).

Braunschweiška deželna šolska uredba pa je bila sprejeta leta 1569 in v njej so že veliko bolj podrobno opredeljeni različni tipi šol. Za revne otroke naj bi se v nekdanjih samostanih in mežnarijah uredile elementarne *nemške šole*, ki bi jih učile molitve in katekizma, pa tudi branja, pisanja ter psalmov. V vseh mestih predvideva vzdrževanje *partikularnih ali latinskih šol* in sposobnih učiteljev zanje, te šole pa je potrebno tudi poenotiti in jih povsod deliti v razrede, dekurije, obravnavati iste avtorje, imeti enako število ur itd. Te šole naj bi imele pet ali manj razredov. Pouk razen ob praznikih traja šest ur dnevno, tri ure dopoldan in tri popoldan. Disciplina v šoli je zelo stroga. Učenci morajo biti marljivi in pokorni, izražati morajo spoštovanje, biti v cerkvi in med poukom tiho, med seboj lahko govorijo le latinsko in o šolskih zadevah ne smejo pripovedovati nikjer izven šole. Tudi učitelj mora z učenci ravnati premišljeno in vljudno, palico pa dostojno uporabljati. Uredba natančno predpisuje tudi pogoje za učitelja. Ta mora za učiteljsko službo predložiti dokumente o svojem poreklu, šolanju in življenju, nato pa pred komisijo izvesti dve predavanji. Če se izkaže kot sposoben, je izprašan še o veri in katekizmu. Poleg učiteljevanja ne sme opravljati drugih služb. V primerjavi s srednjim vekom je novost tudi ta, da je plačilo za učitelja posebej določeno, priskrbeti pa mu je treba tudi vodo, stanovanje in pašnik ter omogočiti dostop do vseh javnih dobrin. Uredba je tudi določala, da se šest samostanov spremeni v nižje samostanske, gramatične šole z enim razredom. Učenci so šolanje lahko nadaljevali na akademskem pedagogiju, ki je imel tri razrede in je ponujal nadaljevanje šolanja za učence, ki so obiskovali latinske šole z manj razredi. Pedagogij naj bi pripravljali na univerzitetni študij, hkrati pa bi že nudil tudi humanitetne vsebine, ki jih je prej posredovala le artistična fakulteta. Vanj so smeli samo dečki, ki so imeli priporočilno pismo in so opravili strog sprejemni izpit. Glede pouka in discipline so veljala enaka pravila kot za partikularne šole. Že omenjene *samostanske šole* so bile ustanovljene predvsem za revne otroke z dežele in so bile namenjene samo za cerkvene službe. Vanje so vstopali od dvanajst do štirinajst let stari učenci, pogoj za vstop pa je bil opravljen drugi razred partikularne šole ali absolviran pedagogij. Za sprejem so učenci morali opraviti sprejemni izpit, nato pa so bili razvrščeni v enega od samostanov, kjer so ostali dve, tri ali več let. Nato so lahko iz nižjih in gramatikalnih samostanskih šol napredovali na višje iz teh pa na eno izmed visokih šol (prav tam, str. 78 - 82).

3.1.3 Mecklenburška šolska uredba

Kot naslednjo sem izbrala mecklenburško šolsko uredbo, ki predstavlja četrto poglavje istoimenske cerkvene uredbe iz leta 1552. Ta uredba je zanimiva, ker jo lahko povežemo s »Cerkovno ordningo«, ne pa tudi s würtemberško šolsko uredbo. Tako v mecklenburški šolski uredbi kot tudi v »Cerkovni ordningi« najdemo zapise o prerokih in biblijskih svetnikih, česar v würtemberškem šolskem redu ni. Tako lahko sklepamo, da se je Trubar opiral tudi neposredno na mecklenburški šolski red.

Ker gre za nekoliko mlajšo uredbo, še ni opaziti natančnega poimenovanja in razmejevanja glede vrst šol, kakršno je bilo predstavljeno v prejšnji uredbi. V uvodu izvemo, da so pravi nauk zapisali preroki in apostoli in ga je moč najti v različnih knjigah in zapisih, ki jih mora vsak znati sam prebrati, učitelji pa jih morajo dobro razumeti in jih znati razložiti. Z različnimi biblijskimi reki je pokazano, da bog želi, da učitelji poučujejo mlade poslušalce v branju, pisanju, jezikih, umetnostih in krščanskem nauku. Prav zato, ker je to božja volja, je potrebno, da se za učitelje in učence tudi dobro skrbi. Z nekaterimi dokazi iz svetega pisma avtor pokaže, da so se že od nekdaj pri cerkvah ustanovljale šole in da so bili številni apostoli učitelji. Tako morajo starši svoje otroke pridno pošiljati v šole, da se bodo naučili pravega krščanskega nauka. Ni pa dovolj, da se ustanovijo samo otroške šole,² kjer se poučuje latinska gramatika in katekizem. Ustanoviti se morajo tudi šole za odrasle,³ v katerih se bodo poučevali jeziki, kot sta hebrejščina in grščina, in kjer bodo temu dorasli učenci brali dela apostolov in prerokov ter se učili tudi zgodovine in matematike. Šole morajo biti podrejene cerkveni oblasti (Vormbaum 1860, str. 59 - 61).

Za izobraževanje v jezikih in umetnostih je za odrasle potrebno ustanoviti posebne šole, ki se imenujejo univerze. Na predavanjih, disputacijah in pridigah mora biti prisotna čista krščanska vera. Za otroške šole je predvidena redna vizitacija; da pa bi se med seboj poenotile, je zapisan tudi neke vrste učni načrt, ki se ga šole morajo držati. Te otroške šole naj bi bile razdeljene v tri oz. štiri oddelke. Precej natančno je opisano, kateri otroci spadajo v kateri oddelek in kaj naj bi se v njem učili. V uredbi je poleg tega tudi natančno opredeljeno, kaj se učenci učijo kateri dan ob kateri uri in katere knjige pri tem uporabljajo. Prva dva oddelka temeljita na učenju branja, pisanja in latinščine ter latinske gramatike. Tretji oddelek oz. razred naj se ustanovi samo pri večjih šolah, v njega pa naj gredo učenci, ki so zelo dobri

---

² »Kinderschulen«

³ »für die gewachsen«

gramatiki. Pomembno je, da je učitelj dober gramatik in da z učenci govori latinsko. Latinščina naj bo pogovorni jezik tudi med učenci. V tistih mestih, kjer je dovolj dečkov, da se lahko ustanovi še četrti razred, naj se vanj vključijo tisti, ki so zelo dobri v etimologiji in sintaksi. Tukaj naj se učijo osnov dialektike in retorike ter grške gramatike. Poudarjeno je, da mora učitelj uporabljati pravilne grške črke in od učencev zahtevati, da se učijo grških rekov na pamet. Za to otroško šolo je pomembno predvsem, da učenci usvojijo katekizem in postanejo dobri gramatiki. To dvoje mora torej tudi učitelj dobro obvladati in zato morabiti, preden nastopi svojo službo, izprašan in preverjen (prav tam, str. 61 - 65).

3.1.4 Saška šolska uredba

Kot četrto bi na kratko želela opisati še saško šolsko uredbo iz leta 1580. Izbrala sem jo zato, ker je to ena izmed najbolj dovršenih in razčlenjenih šolskih uredb. Ta uredba poleg zakotnih šol, ki jih prepoveduje, pozna tri vrste šol, poleg tega pa omenja tudi univerzo. Zgleduje se po württemberški (kot bomo videli), ko zahteva, da se v vsakem mestu ustanovijo petrazredne partikularne šole, ki morajo biti med seboj poenotene. Uredba dovoljuje v manjših krajih z manj učenci v partikularnih šolah tudi samo nižje razrede, v vaseh, kjer pa ni dovolj učencev, da bi se latinska šola sploh lahko ustanovila, pa morajo cerkovniki ustanoviti šole, ki naj bi delovale vsaj občasno. Razredi v latinskih šolah pa niso več poimenovani po izobrazbi in dostojanstvu, ampak vsi dečki najprej obiskujejo najnižji razred in nato postopoma napredujejo, če uspešno opravijo izpit pred šolsko inšpekcijo. Tudi tukaj so v nižjih treh razredih učenci razdeljeni v dekurije, med katerimi lahko tudi prehajajo, pouk pa traja šest ur dnevno. Kar se tiče discipline in pogojev za učiteljski poklic, se uredba ne razlikuje od do sedaj opisanih. Ob sobotah so predavanja in vaje posvečene verouku, ob nedeljah in praznikih, ki so sicer prosti dnevi, pa učenci ponavljajo pridigo. Posebna pozornost je namenjena otrokom revnih župnikov in cerkvenih uslužbencev, ki so pod določenimi pogoji lahko sprejeti v oskrbo in uk k šolskemu inšpektorju, zanje pa se lahko zbira denar tudi v procesijah ob praznikih. Vsak kraj, ki ima partikularno šolo, mora imeti tudi šolsko inšpekcijo, sestavljeno iz župnika in dveh svetnikov. Šolo mora župnik obiskati vsaj enkrat mesečno, vsake pol leta pa mora vizitirati celotna komisija in poskrbeti za opravljanje izpitov za prehod v višji razred. Inšpekcija skrbi tudi za plačilo učitelja. Uredba, kot rečeno, omenja tudi *zakotne šole*, ki so prepovedane, da ne bi otroke poučevali napačen in nečist nauk. Istočasno pa je uglednim meščanom in plemičem dovoljeno najeti privatnega učitelja za svoje

otroke. Ta pa mora biti podrejen superintendentom in župnikom, tako kot ostali učitelji partikularnih šol. Posebna vrsta šol so v uredbi potrjene tri že prej obstoječe *knežje šole*. Te se ne razlikujejo bistveno od partikularnih šol, posebni pogoji so določeni le za učitelje, ki tukaj zavzemajo mesto staršev. Tako morajo biti do učencev ne le avtoritativni, ampak tudi prijateljski, rektor pa mora poleg moralnih kvalitiet obvladati tudi gramatiko v latinskem jeziku ter imeti veselje in voljo do trdega dela. V šolo so sprejeti samo dečki, ki za svojo starost znajo dovolj gramatike, oblikoslovja in skladnje. Kot edine elementarne šole v uredbi so omenjene *nemške šole*, ki se ustanavljajo v vaseh in naseljih ter se delijo v tri razrede, ki so razdeljeni še v manjše oddelke glede na znanje učencev (Vidmar 2005, str. 84 - 88).

Na podlagi opisa zgornjih šolskih uredb lahko ugotovimo, da je na Nemškem obstajalo precej različnih tipov šol. Zasledimo nemške šole, latinske oz. partikularne šole, pedagogije in samostanske šole, kot obliko terciarnega šolstva pa tudi univerze. Že v zgodnjem 16. stoletju so bile zapisane zahteve po delitvi v razrede ter ločenih šolah tudi za deklice. V poznejših uredbah je vedno več prostora namenjenega tudi zahtevam, ki veljajo za učitelje in disciplinskim pravilom, ki se jih morajo učenci v šolah držati, različni tipi šol pa so vedno bolj razčlenjeni. Poleg učenja pisanja in branja na začetnih stopnjah je pri vseh uredbah opaziti, da poudarjajo pomen učenja gramatike in verskih vsebin. Pogosto je omenjen tudi nadzor nad šolami, ki naj bi se izvajal z rednimi vizitacijami.

3.2 *Württembergška cerkvena uredba*

Za naše kraje najpomembnejša, saj se je po njej v veliki meri zgledoval tudi Primož Trubar, je württemberška šolska uredba. V Württembergu je bila reformacija uvedena leta 1534 in s tem letom se je začelo reformirati tudi šolstvo in univerza. Reforma je bila končana leta 1559. To pa je tudi leto, ko je vojvoda Krištof izdal cerkveni red, del katerega je bila tudi šolska uredba. Šolsko uredbo je pripravil Michael Toxites, poprejšnji učitelj na strasbourški gimnaziji. Prav zato se uredba zgleduje po Sturmovem⁴ vzgojno-izobraževalnem programu (prav tam, str. 75).

---

⁴ Johannes Sturm, imenovan tudi oče gimnazije, je najbolj zaslužen za (re)organizacijo sekundarnega izobraževanja v Strasbourgu. V eno samo šestrazredno skupno ustanovo je združil tri takrat obstoječe strasbourške latinske šole. Ustanovil je dodal še filozofska in teološka javna predavanja in gimnazija je zaživela leta 1538. Visoko šolo oz. akademijo, ki se je konstituirala iz javnih predavanj, pa je priključil leta 1567. Za znanstveno izobrazbo, ki naj jo daje gimnazija, je smatral humanistično elokvenco, za njeno doseganje pa so po

Württembergška cerkvena uredba je urejevala tako cerkveno področje kot tudi številna področja posvetnega življenja in je veljala za glavni dokument, ki je določal življenje v deželi. Šolski red, kot del te cerkvene uredbe, pa je zelo natančno opredeljeval šolstvo. V njem je videti povezavo med humanizmom in cerkvenim pojmovanjem življenja (Klosterordnung und ... 2012). Gre za zelo obsežno delo, saj samo šolskemu redu pripada kar 80 listov, torej približno 160 strani. Na njih je do najmanjših podrobnosti določeno, kaj je treba v katerem času in s pomočjo katerih učnih knjig naučiti otroke v različnih tipih šol in na različnih stopnjah šolanja. Poleg tega je poudarjeno, naj nadzor nad šolstvom prevzamejo mesta in država (Die große ... 2009).

Württembergški cerkveni red je sestavljen iz več poglavji, sklopov, kar lahko razberemo iz kazala na začetku knjige. Prvo poglavje nosi naslov *Confession* in govori o pravi krščanski veri, kot je zapisano v podnaslovu.⁵ Sledi *Kirchenordnung*, cerkvena uredba torej, ki govori o nauku in ceremonijah, ki se jih je v kneževini potrebno držati.⁶ Tretje poglavje z naslovom *Wie alle Pfarren, Predicaturen, Diaconaten und Subdiaconaten besetzt werden sollen* ureja cerkveno službo in določa, kako naj se zasedajo župnije in cerkveni položaji. Naslednje poglavje, *Ehegerichtsordnung*, govori o zakonskem stanu. Po tem poglavju pa se začne tako imenovana *Schulordnung*. Z naslovom *Von den Schulen* (o šolah) in podnaslovi *Particular-Schülen* (partikularne šole), *Pedagogium zu Stuttgarten* (pedagogij v Stuttgartu), *Closter Schülen* (samostanske šole), *Stipendium zu Tüwingen* (univerza v Tübingenu), *Pedagogium zu Tüwingen* (pedagogij v Tübingenu), *Der Edlen Schül* (plemiška šola) in *Teütsche Schülen* (nemške šole) je opredeljen celoten šolski red. Za šolsko uredbo sledijo še poglavja *Von den Sectariis* (o sektah), ki govori o različnih sektah, kot so npr. prekrščevalci in vsi drugi, ki so proti augsburški veri,⁷ *Von den Zaubern*, ki opisuje čarovnike, zaklinjevalce hudiča in vedeževalce,⁸ sledijo pa še poglavja *Castenordnung* (kastni sistem), *Von der teutsche Schreiberey* (o nemškem pisanju), *Von Leibärzten* (o hišnih zdravnikih), *Von Wundartzeten* (o ranocelnikih), *Von teütschen Modisten* (o nemških modistih), *Von*

---

njegovem pomembne tri formalne discipline – gramatika, dialektika in retorika, – ki obvladujejo ves pouk. Vsako stopnjo le tega sestavljajo teorija, vzorčni primeri ter vaje in posnemanje (Vidmar 2005, str. 55 - 58).

⁵ »... und Bekanntnis unsers waren Christlichen Glaubens, so wir auff den XXIII. Januarii Anno M. D. LII. dem versamleten Concilio zu Trient durch unsere Gesannten überantwortet lassen.«

⁶ »Wie es mit der Lehre und Ceremonien in unserm Fürstenthumb angericht und gehalten werden soll.«

⁷ »Von den Widertüffern und allen anderen Secten, so wieder die Augspurgischen Confession seind, ec.«

⁸ »Zauberer, Teuffelsbeschwörer und Warsager.«

Stattschreibern (o mestnih pisarjih in njihovi potrebni kvalifikaciji⁹), *Politisch Censur und Rugordnung* (politična cenzura in ugovori zoper kršitev procesnih predpisov), *Visitation Superintendentz bei der Kirche* (vizitacije superintendentov cerkve), *Politische Visitation* (politična vizitacija), *Land inspection über alle vorgehende Visitaciones/Superintendentzen unnd andere Ordnungen* (deželna inšpekcija in vizitacije ter druge uredbe), *Kirchen Censur* (cerkvena cenzura), *Conuentus der Superattendentz* (konvencija o nadzorstvu) ter *Verordnung des Kirchenraths* (določitev cerkvenih svetnikov).

3.2.1 Württemberška šolska uredba

Nekje sredi knjige torej najdemo poglavje o šolah.

3.2.1.1 Uvod

V uvodu Toxites zapiše, naj se ustanovljajo šole, ki bodo vzgajale in izobraževale Bogu všečne ljudi. V ta namen, naj se samostani spremenijo v šolska poslopja. Zahteva tudi, naj se vsak učenec, ki se izobražuje za duhovno ali posvetno službo, izobražuje po stopnjah od osnov dalje (*ab elementis per gradus*).¹⁰ To pomeni, kot pravi Vidmar (2005, str. 75), da se mora vsak šolati po stopnjah znotraj šole in po različnih stopnjah šol. Uredba tako opisuje in predvideva tri stopnje šol, znotraj katerih pa razlikuje več vrst vzgojno-izobraževalnih ustanov. Iz uvoda lahko tudi razberemo, da naj bi se učenci najprej učili jezikov, potem pa stvari: »[...] k uporabnim jezikom [...] in potem od tu k pravi teologiji in drugim visokim umetnostim, regimentom, funkcijam in gospodinjstvu [...]«¹¹ V nadaljevanju Toxites zahteva, da se v vseh mestih, vaseh in krajih ustanovijo latinske šole in postavijo učitelji, ki bodo v njih poučevali: »v vseh in vsakem mestu, naj bo veliko ali majhno, prav tako v vseh vaseh in krajih naše kneževine se ustanovijo latinske šole in krepostni učitelji.«¹² Te šole naj učence po njihovih sposobnostih razdelijo v razrede in dekurijske in naj tako spodbujajo njihov napredek, hkrati pa naj bodo med seboj povezane in o pomembnih rečeh naj odločajo skupaj. Zaradi »pomanjkanja tako pedagogov kot tudi učencev«¹³ pa naj ima večina latinskih šol »samo nižje

---

⁹ »wie die qualifiziert sein und angenommen werden.«

¹⁰ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix.

¹¹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix.

¹² [»in allen und jeden Stetten / die seien groß oder klein / deßgleichen etlichen den fürnembsten Doerffern oder Flecken unsers Fürstenthumbs latinische Schuolen und darzuo taugenliche Præceptores gehalten werden«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix in cxix (2).

¹³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix (2).

razrede,«¹⁴ za tiste, ki pa želijo nadaljevati študij, je v Stuttgartu ustanovljen pedagogij s pedagogarhom in vsemi razredi ter javnimi predavanji, ki jih po potrebi izvajajo izobraženi učitelji: »Mesto Stuttgart ustanovi poseben pedagogij s spretnimi pedagogarhi, v katerem učeni pedagogarhi po potrebi vodijo vse razrede in vsa predavanja.«¹⁵ Avtor ne pozabi omeniti tudi revnejših otrok, za katere naj bi se tudi predpisale različne šole v samostanih: »da bi naše revno podeželje in njegovi otroci hodili v šole [...] smo tudi v naših samostanih zapovedali različne šole.«¹⁶ Prav tako je njim namenjen štipendij v Tübingenu¹⁷ Predvsem za otroke kmetov, ki nimajo možnosti hoditi v latinsko šolo, hkrati pa jih tudi starši doma ne morejo izobraževati, naj se pri mežnarijah ustanovijo nemške šole, kjer bodo kateheti učence naučili vsaj katekizma, branja, pisanja ter cerkvenega petja: »v takih krajih [...] [se ustanovijo] nemške šole z mežnarijami, cerkveni svet odredi spretno in pred tem izprašane osebe, večče pisanja in branja, [ki] mladino poučujejo tudi katekizem in cerkveno petje [...]«¹⁸

3.2.1.2 Partikularne šole

Z zgoraj zapisano mislijo Toxites zaključí uvod in začne poglavje o partikularnih (torej latinskih) šolah. Pravi, da je zanje potrebno napisati podroben in jasen red, da bi lahko učinkovito opravljale svojo nalogo. Tako je potrebno urediti vprašanja organizacije, discipline, najemanja in plačevanja učiteljskih moči in podobno.

V prvem delu je najprej opisana razdelitev v razrede. Teh naj bi bilo pet (od prvega – prima, do petega – quinta), učenci pa naj bi bili vanje razdeljeni glede na starost in znanje in v skladu s tema dvema kriterijema naj bi nato tudi napredovali v višji razred. Dodano je še, da ni potrebno, da ima vsaka partikularna šola vseh pet razredov, temveč da naj bo to odvisno od števila učencev in zmogljivosti kraja. Sledi kratek opis vsebine vsakega od petih razredov nato pa je nekaj besed zapisanih še o dekurijah. Te naj bi učitelj organiziral predvsem v nižjih razredih, kjer je bilo več učencev, ki »niso prihajali istočasno,«¹⁹ poleg tega pa so se precej razlikovali v predznanju in sposobnostih, torej predvsem po tem »ali so že poslušali kakšna predavanja.«²⁰ Podobne naj bi učitelj združil v manjše skupine znotraj razreda, da so se med

---

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix (2) in cxx.

¹⁶ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxx.

¹⁷ [»zu Tübingen gestiftet Stipendium«] Prav tam.

¹⁸ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxx (2).

¹⁹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxij.

²⁰ Prav tam.

seboj lahko primerjali, preko promocij pa tudi prehajali v druge dekurije. Tedensko je za vsako dekurijo med učenci bil izbran dekurion, ki je nadzoroval skupino, pazil na red in poročal učitelju.

Sledi kratek odstavka, kjer je zapisano, da se v vsaki šoli lahko uporabljajo samo določene in predpisane knjige, ki se tudi berejo ob določenem času: »Tako naj se sedaj v vseh šolah berejo samo knjige iste vrste, ki se na noben način ne smejo spreminjati, ampak se jih bere ob določenem času.«²¹

Nekaj več prostora je posvečenega uram v šoli²² in temu, »kaj in kako je pri vsaki uri v vsakem razredu treba brati in vaditi.«²³ Če samo na kratko povzamem, šolska uredba določa, da mora pouk trajati šest ur dnevno, od tega tri ure dopoldan (poleti od šestih do sedmih in od osmih do desetih, pozimi pa od šestih do osmih in od devetih do desetih) in tri ure popoldan (od dvanajstih do dveh in od treh do štirih). Popoldanski pouk med tretjo in četrto uro pa se izpusti ob četrtnih in sobotah. V nadaljevanju Toxites za vsak razred posebej (prima, secunda, tertia, quarta in quinta classis) natančno opiše in opredeli tako učno vsebino in učne knjige kot tudi načine in metode poučevanja in ponavljanja za vsako posamezno uro. Tudi učitelji so torej tukaj dobili pomembne napotke, kako poučevati učence. Tukaj navajam primer poučevanja prve ure v drugem razredu: »Učitelj se mora tudi potruditi, da jim [učencem] z dobrimi, pravimi, razumljivimi in jasnimi besedami ponavlja besedo za besedo in ne preneha, dokler [učenci] ne ponovijo, in mora takoj za tem dečke enega za drugim pustiti da glasno ponavljajo drug za drugim.«²⁴

Drugi del govori o strahu pred Bogom in s tem povezano disciplino.²⁵ Toxites zapiše, »naj se vsak dan zjutraj pred pričetkom predavanja [...] in popoldne pred pričetkom predavanja poje himno Veni creator Spiritus poleg običajnih cerkvenih pesmi in psalmov.«²⁶ Na koncu vsake lekcije, tako dopoldan kot popoldan, pa naj vedno nekdo izmed učencev na glas recitira

---

²¹ »So sollen furohin in allen Schulen nun einerley Bücher/[...]/gelesen/ die auch keins wegs verendert/sonder zu bestimbter zeit aufgelesen/...werden.« (Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxij (2)).

²² [»Von den Stunden in der Schul«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxijj.

²³ [»Was unnd auff wolche weiß zu jeder Stund in jeden Classe gelesen und geübt werden soll«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxij (2).

²⁴ [»Praeceptor soll sich auch befleissen/ das er inen mit gutten / eigentlichen/ verstandlichen un deutlichen Worten/ ein Wort nach dem andern exponiere/ und nit nachlassen /bis sie im nachstunden erponiern /und soll auch gleichdarauß die Knaben /einen nach dem andern/ dasselbig laut/ nacherponieren lassen.«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxv.

²⁵ [»Von Gottes forcht/ Disziplin«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxij.

²⁶ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxij (2).

katekizem: »ob koncu zadnje lekcije, dopoldne in popoldne [...] nekdo med njimi pravilno in jasno recitira eno poglavje iz katekizma.«²⁷ Nato šolski red določa, kako naj se učenci obnašajo ob zapuščanju razreda in šole, hkrati pa zapoveduje, da mora poleg vsakodnevnega recitiranja in memoriranja katekizma v prvem in drugem razredu to izvajati ob petkih ob določeni uri cela šola – prva dva razreda v nemščini, ostali v latinščini. Učitelj lahko v soboto dopoldne učencem interpretira nedeljski evangelij, drugače pa se učenci ob petkih in sobotah učijo tudi cerkvenih pesmi. Ob sobotah učenci v šoli tudi vadijo branje psalmov, kar potem ob nedeljah in praznikih izvajajo v cerkvi. Ob petkih mora cela šola k pridigi in litanijam. V kraju z nemškimi šolami za cerkveno petje med tednom skrbijo učitelji in učenci teh šol. Učitelji morajo učence v cerkvi strogo nadzorovati, da pridno poslušajo in znajo pridigo ob koncu maše tudi ponoviti.

Kar se tiče discipline, šolski red predvideva, da so za dobro vzgojo pomembni poleg učiteljev tudi starši in celotno okolje, v katerem živi otrok: »ne samo učitelji, ampak tudi starši [...] [morajo] biti dobrega in poštenega značaja, da bodo otroci vzgojeni k vsej pobožnosti in dobrim navadam.«²⁸ Starše, ki se tega načela ne držijo, morajo učitelji na to opominjati, in če to ne zaleže, so jih dolžni prijaviti superintendentom in magistratu. Tudi župniki morajo starše vsaj dvakrat v letu (spomladi in pozimi) pri javni pridigi pozvati k zglednemu življenju in k temu, naj otroke pošiljajo v šolo. Da bi bilo mogoče otroke vzgojiti kar se da v dobrobit Cerkve, je v šolskem redu zapisan pravilnik [*Statua*] s sedmimi členi, ki opredeljujejo, da morajo otroci redno in pridno hoditi v šolo in cerkev, da morajo pri pravilni vzgoji sodelovati tudi starši, da se morajo v cerkvi in šoli lepo obnašati in biti tiho, drugače pa med sabo govoriti le latinsko itd. Ta pravilnik mora učitelj zapisati na tablo v razredu, da ga vsak lahko vidi in prebere.

Tretji del govori o izbiri in nastavljanju učiteljev in pomočnikov ter njihovih nalogah.²⁹ Kandidate za poučevanje na latinski šoli je mestni svet najprej moral prijaviti cerkvenemu svetu v Stuttgartu. Tam so vsakega kandidata temeljito preverili, predložiti je moral tudi spričevala in dokazati svojo dotedanjo prakso pri poučevanju, pošteno in dobro življenje ter seveda je moral biti »augšburške in naše vere«.³⁰ Po nekaj poskusnih predavanjih, pri katerih

---

²⁷ Prav tam.

²⁸ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxij (2).

²⁹ [*»Von der Election Examine und Officio eines jeden Schulmeisters Collaboratoris.«*] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxv (2).

³⁰ [*»der Augspurgischen / unnd Unser Confession«*]

je kandidat moral dokazati svojo sposobnost, predvsem pa znanje iz gramatike, je bil poslan v občino, kjer bo služboval. Tam je pred začetkom poučevanja moral zapriseči na šolski red. Zanimivo je brati, kako je opisana služba učitelja in kaj se je od njega pričakovalo: »Namreč da je [učitelj] [...] srčen in ima v mislih, da je njegova služba visoka, pomembna in od Boga določena dolžnost in [tudi] sredstvo, da otroke z vzorom in božjim strahom pripelje do pridobitve pridigarske funkcije in dobrega značaja. Zato želi in mora v imenu božje milosti šolo voditi z zvesto pridnostjo in mladino seznaniti z vzgojnim, usmiljenim, treznim življenjem [...] pri vseh urah, glede na to šolsko uredbo [mora] zvesto poučevati in učiti [...] predvsem gramatiko, kot najpomembnejši del, [mora] vedno znova piliti in vaditi, da dečki postanejo dobri in zavedni gramatiki.«³¹ Učitelj se mora torej zavedati, da je njegova služba zelo pomembna, saj je njegova naloga vzgajati otroke v pravem nauku. Da bi to uspel, mora svoje delo opravljati pridno in mladini dajati zgled tudi s svojim življenjem. Pri vseh urah mora poučevati zvesto šolskemu redu in predvsem poskrbeti, da bodo učenci postali dobri gramatiki. Naslednji odstavek nato govori o disciplinskih ukrepih in kaznih, ki naj bodo dostojne. Šolski red tudi določa, da učitelj poleg učiteljske službe ne sme opravljati nobene druge prakse. Ko začne službovati, dobi stanovanje; če pa bi želel službo pustiti, mora to prej najaviti, da lahko cerkveni svet do časa dobi drugega učitelja in šole ne ostajajo brez predavateljev: »Tako j ko torej nekdo svojo službo odpove in odjavi, si morajo naši cerkveni svetniki [...] prizadevati za novega krepostnega in spretnega učitelja [...] Da šola in mladina [...] ne životarita in ostajata sama.«³²

Naslednje poglavje ureja šolnine, s katerimi se potem plačuje učitelje. Prav tako je na tem mestu zapisano tudi, da morajo učitelji dobiti tudi vodo in druge dobrine, ki so na voljo ostalim meščanom: »Tako naj učitelji vsakega kraja ob opravljanju svoje službe v uporabo dobijo vodo in pašnik in druge skupne dobrine, enako kot ostali tam živeči meščani glede na lastno mestno ali krajevno uredbo in mero.«³³ Da se učitelji ne bi pritoževali, morajo župniki, uradniki in superintendenti primerjati in usklajevati plače in davščine učiteljev in pomočnikov. Vsaka šola mora imeti tudi stanovanje, ki je namenjeno učiteljem in otrokom.

Četrti del šolskega reda najprej govori o superintendentih in šolski inšpekciji v partikularnih šolah. Uredba določa, da morajo »v vsakem kraju, v mestih in drugih naseljih, kjer so šole,

---

³¹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxvi.

³² Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxvii (2).

³³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxviii, cxxxviii (2).

župnik in uradnik in še dva ali trije pobožni možje [...] opravljati inšpekcijo in v šoli vizitirati.«³⁴ Nato Toxites še enkrat spregovori o tem, kako mora župnik vsaj dvakrat v letu v pridigi pozvati starše in skrbnike, naj otroke pošiljajo v šolo; potem pa v naslednjem odstavku dodaja, da je potrebno, da župnik vsaj enkrat na mesec sam ali pa z ostalimi inšpektorji gre v šolo in preveri, ali pouk v njej poteka v skladu z uredbo. Vsi inšpektorji pa morajo na šolo vsako četrletje, da poskrbijo za opravljanje izpitov za napredovanje v višji razred: »Inšpektorji [...] skupaj drug z drugim [...] v šoli vizitirajo vsako četrletje in preverjajo na izpitu, da [...] pridni dečki napredujejo v višje razrede.«³⁵

3.2.1.3 *Pedagogij v Stuttgartu*

Naslednje poglavje ureja delovanje pedagogija v Stuttgartu.³⁶ V uredbi je še enkrat pojasnjeno, da je ustanovitev pedagogija potrebna, ker nimajo vse partikularne šole vseh petih razredov. Ta pedagogij naj bi imel vse in pridni učenci, ki so končali razrede na partikularnih šolah naj bi se vpisali sem in tukaj nadaljevali šolanje: »Tako je mišljeno, [da se], ko [učenci] v njihovih šolah, v domačih krajih, zaključijo in absolvirajo obstoječe razrede [in] takoj želijo nadaljevati njihov študij [...], določi in ustanovi mestni pedagogij v našem mestu Stuttgartu, kjer bo glede na našo uredbo nujno in popolno urejenih vseh pet razredov od nižjih do višjih.«³⁷ Kar se tiče poučevanja in discipline, veljajo enaki pogoji in zahteve kot na partikularnih šolah. Vsi štirje nižji razredi morajo imeti svojega lastnega učitelja, ki poučuje samo svoj razred, pedagogarh pa naj ima celo pomočnika [*»Collega«*],³⁸ ki naj mu pomaga pri poučevanju v petem, najvišjem razredu. Pedagogarh mora biti zgled šoli in sodelavcem in mora imeti nad celotno šolo pregled in nadzor. Pedagogarh in njegov pomočnik morata imeti na šoli vsak svoje stanovanje, razredi na šoli pa morajo biti ločeni. To pomeni, da sta najvišja dva (peti in četrti) v svojih prostorih, nižji trije pa so lahko v istem prostoru, vendar tako ločeni, da drug drugega ne motijo: »Pedagogarh in njegov kolega imata svoje stanovanje in razredi v šoli so med seboj ločeni. Torej [...] so [dečki] v petem razredu v posebnem [prostoru], tisti v četrtem tudi v ločenem [prostoru] isto dečki v prvem, drugem in tretjem razredu [...]«³⁹ Šolnina znaša samo en [*Schilling*],⁴⁰ zato da starši ne bi bili preveč

³⁴ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxix.

³⁵ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxl.

³⁶ [*»Ordinatio des Paedagogii zu Stutgarten«*] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxxi.

³⁷ Prav tam.

³⁸ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxxxxi (2).

³⁹ Prav tam.

obremenjeni. V šolskem redu je še zapisano, da tudi, kar se tiče nadzora nad šolami in šolske inšpekcije, velja enako kot za partikularne šole.

3.2.1.4 Samostanske šole

Sledi zelo obsežno poglavje o samostanskih šolah.⁴¹ Uredba zahteva, da se prelature in samostani spremenijo v šole, kjer se bodo učenci lahko izobraževali za duhovniške poklice. To je utemeljeno z dejstvom, da so bili samostani prvotno tako ali tako namenjeni za poučevanje in pridigarsko službo: »Tako smo [...] prelature, samostane glede na augsburško in našo vero reformirali in jih uredili v šole tudi za vzgojo študentov, saj so bili samostani glede na prvotni izvor ob vsakem času lahko uporabljani kot šolski in pridigarski uradi.«⁴² Samostanske šole so namenjene revnejšim otrokom z dežele: »[...] in želimo, da se od sedaj naprej naše podeželske otroke usmerja k študiju.«⁴³ Ker pa te institucije ne bodo namenjene negi, temveč poučevanju in pridigarski službi, naj vanje vstopijo otroci pobožnih krščanskih staršev v starosti od 12 do 14 let, ki so jih starši poprej že poslali v šolo v njihovem kraju.⁴⁴ Po potrebi se na šoli organizira tudi pouk gramatike za otroke, ki nimajo dovolj latinskega predznanja.

Da bi se v šoli vzdrževal red, mora vsak kandidat, preden je sprejet, opravljati sprejemni izpit, o tem, ali je sprejet ali ne, pa odločajo osrednje stuttgartske cerkvene in šolske oblasti. Postopek je v šolskem redu natančno opisan. Odstavek z naslovom [*»Forma obligationis«*],⁴⁵ ki sledi, predstavlja neke vrste prošnjo za sprejem na šolo. Naslednji odstavek [*»Forma der Trew/an eines Eids statt«*]⁴⁶ pa opredeljuje člene prisege, ki se jih morajo učenci v dveh, treh ali več letih, ko se izobražujejo v samostanski šoli, držati. Po tem času so imeli primerni kandidati možnost študija teologije ali pa študija na višji samostanski šoli (če so poprej obiskovali le nižje samostanske šole – »šole gramatistov«). Ne tako nadarjeni učenci so bili po koncu izobraževanja na samostanski šoli poslani direktno v duhovniško službo. V uredbi preberemo še, da so učence, ki se reda niso držali, lahko cerkvene oblasti in superintendent

---

⁴⁰ Šiling je bil od reform Karla Velikega za funtom (Pfund) druga najmočnejša denarna enota. En funt je pomenil 20 šilingov oz. 240 beličev (Pfennige) (Einzelne Münzen ... 2008).

⁴¹ [*Kloster Schulen*].

⁴² Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxlij (2).

⁴³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxliij.

⁴⁴ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxliij (2).

⁴⁵ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxlv.

⁴⁶ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxlvi.

odslovlili.⁴⁷ Naslednje poglavje je namenjeno cerkvenim vajam v samostanskih šolah.⁴⁸ Tukaj je zelo natančno opisano, kako, ob katerih urah in ob katerih dnevih je potrebno peti psalme, brati molitve in poglavja Svetega pisma, se učiti katekizma ter se udeleževati cerkvenih obredov. Poleg cerkvenih vaj pa uredba v samostanskih šolah predvideva tudi šolske vaje,⁴⁹ ki bi služile razlagi cerkvenih besedil in pridobitvi širše izobrazbe, saj »veliko petja in branja brez razumevanja prinese le malo sadov.«⁵⁰ Natančno je opisano, katera dela in knjige naj se za to razlago uporabljajo in kdaj naj se predeluje kakšno delo. Sledi pravilnik samostanski šol,⁵¹ ki zahteva da se morajo vsi učenci redno udeleževati cerkvenega branja in petja ter šolskih vaj. Učitelji naj beležijo prisotnost in manjkajoče učence kaznujejo. Šolska uredba v nadaljevanju spregovori tudi o bogokletstvu⁵² in opredeli kazni zanj. O kesanju za neprimerno vedenje je zapisano, da se morajo otroci za svoj greh prelatom ali učiteljem tudi javno opravičiti: »In mora biti vsak učenec, [ki je] kriv, po svoji dolžnosti zavezan, poleg kazni, [ki jo dobi], užaljenega prelata ali učitelja javno pred ostalimi učenci prositi za odpuščanje in pomilostitev za [izrečeno] žalitev.«⁵³ Opredeljeno je tudi, za kakšno življenje in obnašanje so učenci kaznovani in kako (največkrat jim je odvzeto vino pri obrokih, nemalokrat pa so poleg kazni nekaj časa primorani živeti le ob vodi in kruhu). Posebej natančno je opredeljeno, kakšna disciplina in red se zahtevata ob jedi, za mizo. Zapisano je, katere molitve v katerem vrstnem redu se molijo ob posameznem obedu. Nadalje šolski red opredeljuje tudi obnašanje učencev drug do drugega, ki mora biti spoštljivo in prijazno, drug drugemu morajo pomagati in po potrebi drug drugega poučevati. Za vse učence samostanskih šol so predpisana tudi posebna oblačila, natančno pa je predpisano tudi, kako morajo biti urejene in pospravljene sobe učencev, ki jih lahko učitelj preveri kadarkoli. Šolski red zahteva tudi, da se učenci in ostali samostanski delavci in osebje med seboj ne ovirajo pri svojem delu ter da učenci ne vstopajo v prostore samostana, ki jim niso namenjeni. Za tiste, ki se zahtev ne držijo, so natančno opisane kazni. Sledi kratko poglavje o prelatih, ki vodijo samostane in s tem samostanske šole. Ko kdo od njih umre, mora biti mesto čim prej zapolnjeno z drugim

---

⁴⁷ [»abgeschafft«]

⁴⁸ [»Von Kirchen übungen«]

⁴⁹ [Schülübung]

⁵⁰ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cl: »und aber vil singen und lesen one verstand/wenig frucht bringt ...«

⁵¹ [»Statua der Closterschülen«]

⁵² [»Von Gotteslesterung«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clij.

⁵³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clij (2).

»pokončnim, krščanskim, izobraženim, izkušenim in sposobnim prelatom.«⁵⁴ Ta skrbi tudi za to, da so učenci vzgajani v pravi augsburški veri in pobožnem življenju. Naslednje poglavje se dotakne še učiteljev v samostanskih šolah.⁵⁵ Vsak prelat si namreč lahko priskrbi enega do dva učitelja, ki mu pomagata pri poučevanju. Tudi ti učitelji so skrbno izbrani. Poleg tega si prelat lahko omisli tudi plačanega upravnika samostana, da se on lahko popolnoma posveti cerkvi in šoli. V zadnjem poglavju, ki še govori o samostanskih šolah, avtor zapiše še nekaj besed o superintendentih oz. nadzorstvu samostanskih šol. Da se ideje reformacije ne bi nahajale le na papirju, ampak bi se uresničile tudi v praksi, je potrebno pri vsaki samostanski šoli ustanoviti tudi nadzorno komisijo. V uredbi so opredeljene tudi njene naloge.

Glede samostanskih šol lahko dodamo še Vidmarjevo ugotovitev (Vidmar 2005, str. 76 - 77), da trajanje šolanja in število novincev v njih ni bilo omejeno. V Württembergu naj bi obstajale štiri take šole, vendar sta bili dve šoli le nižji oz. »šoli gramatistov«, dve pa sta bili enakovredni stuttgarskemu pedagogiju.

3.2.1.5 Štipendij v Tübingenu

Za poglavjem o samostanskih šolah sledi naslednje zelo obsežno poglavje, ki natančno opisuje štipendij v Tübingenu in življenje v njem.⁵⁶ Gre za ustanovo, ki omogoča bivanje in daje oskrbo tistim študentom, ki jim je odobrena štipendija. Štipendij je bil namenjen revnim otrokom s podeželja, ki si šolanja drugače ne bi mogli privoščiti. Zato je potrebno »[...] ustanoviti priznan štipendij pri naši univerzi v Tübingenu za revne in neutrudne podeželske otroke in jih s potrebnim vzdrževanjem [in oskrbo] navajati na primerno vedenje.«⁵⁷ Ta štipendij je obstajal že prej, sedaj pa so se pojavila prizadevanja ne samo po njegovi ohranitvi, temveč tudi po njegovem renoviranju in izboljšanju. Tako naj bi se po novem, predvsem zaradi pomanjkanja izobraženih teologov, namesto 70, podeljevalo 100 štipendij, toliko prostih mest pa naj bi zagotovil tudi štipendij. Naslednje poglavje natančno opredeli, kdo lahko pridobi štipendijo. Do nje so upravičeni 16- oz. 17-letni fantje, ki morajo biti rojeni in vzgojeni v deželi, imeti dobre ocene, biti sinovi pobožnih revnih staršev in še marsikaj

---

⁵⁴Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clviiij »so ein Prelat abtommen/ unnd sterben würt/ fürdersame und entliche fürsehung thun lassen/ da san desselben statt/ ein aufrechter/ Christlicher/ gelerter/ erfarter und taugenlicher Prelat/ verordnet werde.«

⁵⁵ [»Von Kloster Praeceptorn«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clix.

⁵⁶ [»Von dem Stipendio zu Tüwingen«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxi (2).

⁵⁷ Prav tam.

drugega. Župnik ali učitelj šole, kjer so se poprej izobraževali, mora zanje napisati neke vrste priporočilno pismo. Kandidati morajo opravljati tudi poseben izpit in v kolikor še niso ugotovljeni kot zreli za študij in štipendijo, so poslani na pedagogij v Stuttgartu ali na kakšno samostansko šolo, da se še izpopolnijo. Štipendija je namenjena študiju teologije. V nadaljevanju uredbe je zapisan neke vrste vzorec prošnje za štipendijo,⁵⁸ potem pa še odstavek, ki opredeljuje obveze štipendistov in na katerega morajo priseči, če hočejo dobiti štipendijo. V doktrini, ki sledi, je zapisano, katera predavanja morajo štipendisti obiskovati, v naslednjem poglavju pa so opredeljene še repetitije, ki se izvajajo ob točno določenih dnevih in urah. Sledi kratek opis bakalavrejskega in magistrskega kurza. V bakalavreja naj bi štipendist promoviral po letu in pol, k izpitu pa ga morata pripustiti superintendent in 'magister domus'. Ko študent doseže stopnjo bakalavreja, mora vsaj še pol leta izpopolnjevati svoje znanje teologije ter latinščine, grščine, hebrejščine, dialektike, retorike in matematike ter se udeleževati vaj in disputacij, potem pa lahko nadaljuje z magistrskim študijem. Poleg študija so bakalavreji vodili tudi resumpcije in s tem nekaj malega zaslužili. Po promoviranju v magistra so bili študentje obvezani, da bodo vsaj dve leti poučevali na fakulteti. Tudi vsi magistri artistske fakultete so morali obiskovati disputacije in deklamacije, drugače so bili kaznovani. Le peščica najboljših je nadaljevala študij na teološki fakulteti in dosegla doktorski naziv.

V naslednjem obsežnem poglavju se Toxites posveti statutu o disciplini, ki velja za štipendiste.⁵⁹ Spet je na začetku veliko prostora namenjeno opisu jutranje in večerne molitve. Določen je natančen red, kdaj je potrebno vstati (poleti ob štirih, pozimi ob petih) in katere psalme in molitve je treba recitirati. Ob nedeljah in praznikih morajo vsi štipendisti k pridigi, večeri pa so namenjeni katekizmu. Zelo strogo je kaznovano kakršnokoli neprimerno uporabljanje božjega imena ali preklinjanje, študenti pa morajo svoje vrstnike, če jih pri tem zasačijo, nemudoma naznaniti profesorjem. Prepovedano je tudi sramotno, nespodobno življenje in pitje, kar je lahko kaznovano tudi z mesecem dni razmišljanja in kesanja ob kruhu in vodi. Študentje morajo imeti med sabo prijateljski, bratski odnos, brez zmerjanja in poniževanja. Zaradi miru in reda naj štipendisti svoje stvari zaupajo 'magistru domusu', ki jih zanje spravi in zaklene; ko jih potrebujejo, pa jih lahko gredo iskat. Prepovedano je obiskovanje žensk in obiskovanje plesov, razen ob posebnih priložnostih, če to posebej dovoli 'magister domus'. Natančno je opredeljeno obnašanje pri mizi, kjer je med molitvijo strogo

⁵⁸ [»Und lautet die Berschreibung also«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxiii (2).

⁵⁹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxviii (2) – clxxv (2).

prepovedano klepetanje. Med sabo morajo štipendisti govoriti izključno latinsko, imeti pa morajo tudi svoj jedilni pribor. Kar ostane od obeda, ne smejo vzeti s sabo, ampak morajo pustiti na mizi. Za študente so predpisana tudi posebna oblačila, ki jim morajo nositi. Zelo strogo je kaznovano kakršnokoli obrekovanje ali poniževanje superintendentov, 'magistov domusov' ali drugih profesorjev. Študentje morajo biti v svojih sobah tihi, ne smejo peti, žvižgati, skakati, kričati itd., da ne bi motili drugih. Za igro in petje pa je namenjena po ena ura zjutraj in zvečer po jedi. Kaznovano je zadrževanje izven sobe po deveti uri zvečer, prav tako pa tudi nečistoča in nered v sobah. Nihče ne sme brez dovoljenja 'magistra domusa' odpotovati; če pa je nekomu to bilo dovoljeno, se mora vrniti takrat, ko mu je bilo ukazano. Tudi izostajanje čez noč je strogo kaznovano. Štipendisti morajo redno obiskovati cerkvene obrede in se držati vseh pravil, povezanih z njimi. Na koncu je še enkrat poudarjeno, da bodo kaznovani tudi vsi očividci, ki so prekrške videli in jih niso oznanili profesorjem, hkrati pa bodo neodobravanje občutili tudi vsi profesorji, ki študentov ne bodo ustrezno kaznovali. Na naslednjih straneh spregovori uredba o prokuratorjih.⁶⁰ Te naj bi nastavljal cerkveni svet, njihova naloga pa je bila predvsem skrbeti za oskrbo ustanove s hrano, nakupovati in urejati finance – tj. skrbno zapisovati vse izdatke. Prokuratorji so morali ob sprejemu v službo tudi zapriseči, da bodo svoje delo opravljali pošteno in pobožno in nikakor ne v škodo ustanove.⁶¹ Nekaj besed je nato zapisano še o tako imenovanem »Pfistru«, ⁶² peku, ki ga izbereta 'magister domus' in prokurator z vednostjo superintendenta. Tudi on mora zapriseči, da bo poslušen prokuratorju in 'magistru domusu' in bo pobožno opravljal svoje poslanstvo. Šolski red ne pozabi niti na tako imenovane [*»Pincernen«*],⁶³ kar v latinščini pomeni kletarji,⁶⁴ ki morajo biti rojeni v deželi, imeti dobre ocene in štipendijo in so sprejeti v štipendij z namenom, da nadzorujejo in zapisujejo porabo vina in vodijo vinski register. Hkrati so zadolženi tudi za nalivanje vina pri obrokih in pazijo, da vsak dobi svojo mero. Sledi natančna opredelitev, koliko vina lahko kdo spije – 'magister domus', magistri, prokurator in kuhar pri vsakem obroku polovično mero, štipendisti, 'pfister', 'pincerni' in 'famulusi' pa po četrtno. Uredba na naslednjih straneh opiše tudi naloge in zadolžitve kuharja in vratarja. Tudi ta dva izberejo in določijo superintendent, 'magister domus' in prokurator in tudi od njiju se zahteva, da sta jim vedno pokorna, da sta poštena in pobožna. Posebej revni študenti lahko opravljajo

---

⁶⁰ [*Vom Procureto*] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxv.

⁶¹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxv (2) – clxxvii (2).

⁶² Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxvii (2).

⁶³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxviii.

⁶⁴ Pincern-a-ae (Maguire 1827, str. 196).

službo tako imenovanega 'famulus',⁶⁵ tj. neke vrste sluga, in tako zaslužijo nekaj malega denarja. Njihova naloga je, da pomagajo 'magistru domusu' in prokuratorju pri nakupovanju, nošenju vreč in podobno, drugače pa so enakovredni ostalim štipendistom. Po opisu vseh oseb, ki živijo v univerzitetni komuni, sledi še skupni red, ki velja zanjo.⁶⁶ Ta opredeljuje predvsem različne knjige, kamor naj prokurator zapisuje letne račune, 'magister domus' pa podatke o štipendistih, njihovemu napredovanju, nazivih ipd. Poleg tega se mora voditi tudi knjiga o vizitacijah, cerkvenim svetnikom pa je potrebno poročati o disciplini in pridigah. Sledijo še raznorazna pravila o razvrščanju v sobe in pri mizah, času odpiranja in zapiranja vrat, dobivanju štipendij, ukrepih ob boleznih in podobno.

V nadaljevanju je opisano, kako se izvoli 'magistra domusa'.⁶⁷ Ker univerza poleg dveh teologov in superintendenta potrebuje tudi osebo, ki bo vsakodnevno nadzorovala poučevanje in disciplino na šoli, se za to nalogo izbere 'magistra domusa'. Gre za artističnega in teološkega magistra, ki je nominiran s strani superintendenta in cerkvenih svetnikov. Njegova naloga je, da pomaga prokuratorju, poleg tega pa mora imeti tudi redno predavanja, disputacije, deklamacije in vaje na artistični fakulteti. Vizitira tudi pri štipendistih in vsak teden nenapovedano izpraša tri, štiri ali pet študentov, ki še niso magistri, in tako preveri njihovo znanje in delo profesorjev. Skrbi, da se vsi statuti upoštevajo ter zjutraj in zvečer nadzira odpiranje in zapiranje vrat, ob četrletju pa pobira denar štipendistov. Preden nastopi svojo službo, mora zapriseči, dobi pa tudi pomočnika »collega«. Ta mu pomaga pri nadzorovanju upoštevanja statotov, kaznovanju deliktov, vizitacijah in podobnem. Uredba nadalje opredeli še vlogo superintendenta.⁶⁸ Za vizitacijo univerz morata biti določena dva superintendenta, od katerih naj bosta oba ali pa vsaj eden profesor teologije, drugi v tem primeru pa primeren teolog, seveda augsburške veroizpovedi, in primernega, zglednega življenja. Superintendent mora uživati podporo in naklonjenost 'magistra domusa', njegovega pomočnika, prokuratorja in štipendistov, z vizitacijami pa preverja njihovo delo. Vsak kvartal podrobno preveri celotno situacijo na univerzi in o tem poroča cerkvenim svetnikom. Skrbi tudi za predstavitev in izrekanje prisega novih magistrrov in prokuratorjev. Seveda mora tudi superintendent izreči prisego, da bo svoje delo dobro opravljal. Superintendenta, profesorji in ostalo osebje morajo biti študentom za zgled.

---

⁶⁵ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxi.

⁶⁶ [»*Gemeine Ordnung des Stipendis*«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxxii (2).

⁶⁷ [»*Von der Election des Magistri Domus*«]

⁶⁸ [»*Von den Superintendenten des Stipendii*«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxxv.

Naslednje poglavje spregovori še o vzdrževanju samostana v Tübingenu. Tukaj je opredeljeno, da se avguštinski samostan v Tübingenu, vključno s cerkvami, hišami, vinogradi itd., ki so pripadali avguštinskemu menihu, uporabi za prebivanje in vzdrževanje študentov, poleg tega pa se iz prihodkov posestva delno lahko plačuje tudi dajatve, rente in podobno. S tem se tudi zaključijo podrobno poglavje o univerzi in štipendijah v Tübingenu.

3.2.1.6 Pedagogij v Tübingenu

Naslednje krajše poglavje je namenjeno pedagogiju v Tübingenu.⁶⁹ Toxites zapiše, da sta s šolsko uredbo natančno opisana delo in organizacija tübingenške univerze, na katero pa ne morejo prehajati učenci s katerekoli trivialne šole, saj nimajo dovolj predznanja. Zato morajo ali najeti privatnega učitelja ali pa obiskovati še kakšno drugo trivialno šolo, ki ima vseh pet razredov. Prav iz tega razloga naj se pri univerzi ustanovi pedagogij, ki ga lahko obiskujejo učenci po končanem tretjem razredu trivialne šole in se tako pripravijo na vstop na univerzo: »bili smo primorani [...] ustanoviti tudi pedagogij poleg obstoječih artističnih predavanj, kjer so [...] prihajajoči dečki usmerjeni v [...] različne razrede in k njim pripadajočim predavanjem, [podrejeni] disciplini in inšpekciji [...]. [Ustanovitev pedagogija je potrebna,] da so tja lahko poslani dečki po tretjem razredu naše partikularne ali podobne šole [in] lahko takoj začnejo in uporabno nadaljujejo svoj študij.«⁷⁰

3.2.1.7 Plemiške šole

Sledi poglavje o plemiških šolah, v katerem je opredeljeno število plemiških otrok, ki naj bi se v njih šolali, zapisane pa so tudi obveznosti teh otrok. Ker dežela poleg duhovščine potrebuje tudi dobro izobražene in vzgojene državne uradnike, se izmed plemiških otrok izbere 20 takih, ki vzbujajo upanje in so jih starši pripravljene poslati na šolanje. Ti se v starosti 9 oz. 10 let vključijo v posebne plemiške šole, ki so enakovredne partikularnim in tam ostanejo do 14. oz. 15. leta. Nato opravljajo izpit in se lahko vpišejo na univerzo, kjer naj bi ostali do 19. oz. 20. leta. Njihove sobe so ločene od ostalih študentov, prav tako imajo svoje učitelje. Tako za obiskovanje plemiških šol kot za študij na univerzi dobivajo izdatno denarno podporo, poleg tega pa dobijo denar tudi za študijska potovanja in izmenjave, če se želijo učiti tujih jezikov in videti kaj sveta, kot se za plemstvo spodobi. Pred vstopom v šolo pa morajo starši, skrbniki ali najbližji prijatelji obljubiti, da jih bodo ohranjali pri študiju. Če se vseeno zgodi, da kdo ne

---

⁶⁹ [»*Ordination des Pedagogij zu Tüwingen*«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxxix.

⁷⁰ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clxxxix –clxxxix (2).

vstopi v študij ali ga ne konča, je priveden pred komisijo, ki odloča o njem. Plemiči, ki želijo svoje otroke šolati, jih morajo prijaviti kanclerju in direktorju cerkvenega sveta.

3.2.1.8 *Nemške šole*

Čisto zadnje poglavje šolske uredbe pa govori o nemških šolah.⁷¹ Na začetku avtor zapiše, da mora uredba navesti določbe tudi za nemške šole, da bi bila tudi v teh mladina deležna pravega izobraževanja in dobre vzgoje in bi bila glede tega enakovredna s tistimi, ki obiskujejo latinske šole. O pouku je zapisano, da se v nemških šolah ne šolajo samo dečki, ampak tudi deklice, njihovo šolanje pa mora nujno biti ločeno. »In zatorej se v vse nemške šole pošlje ne samo dečke, ampak tudi deklice. Želimo, da so v takih šolah otroci ločeni, dečki sami in deklice tudi posebej posedene in poučevane.«⁷² O pouku je zapisano, naj se znotraj nemških šol oblikujejo trije oddelki, prvi za tiste, ki se učijo črk, drugi za tiste, ki se učijo zlogov, tretji pa za tiste, ki se učijo branja in pisanja. »Prvi, v njega se razporedijo tisti, ki šele začinjajo s črkami. Drugi, kjer začnejo skupaj zlagati zloge. Tretji, kjer začnejo z branjem in pisanjem.«⁷³ Otrok se ne sme preobremenjevati z učenjem in zahtevami ter hiteti z izobraževanjem. Natančno je opisano, kako mora otrok znati črkovati in zlogovati, preden lahko napreduje v višji oddelek. Da bi bili otroci vzgojeni v pravem božjem duhu, naj učitelj pri pouku uporablja samo dobre krščanske knjige, kot so katekizem, knjiga s psalmi, novi testament in podobno. Najpomembnejši pa je katekizem, ki ga morajo otroci znati na pamet. V ta namen naj ga učitelj določen dan in določeno uro v tednu z njimi vadi in razlaga težje dele. Tudi otroci med sabo naj si postavljajo vprašanja iz katekizma in nanje odgovarjajo, hkrati pa naj posamezne dele recitirajo, saj bodo to morali početi tudi v cerkvi. Prav tako naj se otroci vadijo v cerkvenem petju. Kar se tiče reda in discipline, učitelj ne sme dovoljevati nobenega bogokletnega ali lahkomišelnega govorjenja ter nespodobnih stvari in dejanj. Otroci se morajo, kadar je na urniku ura katekizma v cerkvi, zbrati pred šolo in skupaj z učiteljem iti v cerkev, tam pa pridno sodelovati in poslušati, tako da so po končani uri učitelju sposobni povedati, kaj so se naučili. Pred poldnevom, preden gredo domov na kosilo, morajo v šoli še zmoliti. Učitelj mora od učencev tudi zahtevati, da prihajajo točno in ostanejo do konca pouka, pri pouku pa ne kričijo ali klepetajo. Kazni morajo biti zmerne, učitelj učence ne sme vleči za lase, jih tepsti po glavi in podobno. S kaznimi mora doseči poboljšanje učencev, ne pa jih prestrašiti in odvrniti od šole. »Učitelji so zadolženi tudi, da v poletnem času v cerkvi, v

---

⁷¹ [»Von Teütsche Schulen«] Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcij.

⁷² Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcij.

⁷³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcij – cxcij (2).

zimskem času pa v šoli z drugimi mladimi v kraju, ki niso njihovi učenci, vadijo katekizem in petje.«⁷⁴ Hauer (2003, str. 138) trdi, da so to so začetki tako imenovane nedeljske šole,⁷⁵ ki je po letu 1739 postala obvezna za vse mladostnike in mlade odrasle, ki so do poroke morali po nedeljski maši obiskovati pouk branja, pisanja in krščanske vzgoje – eno nedeljo samski moški, naslednjo pa samske ženske. Glede na to, da se večine nemških šol drži mežnarija, uredba predlaga, da se šola in mežnarija ločita; kjer pa to ni možno, naj ju vsaj zastopata dve različni osebi. Tako ne bi bil učitelj hkrati mežnar in bi se učiteljski službi lahko bolje posvetil.

Sledi poglavje o tem, kako se nastavljajo učitelji nemških šol. Uredba prepoveduje, da bi se učitelji nemških šol sami razglasili kot sposobne za opravljanje te službe, ampak se mora vsak kandidat predstaviti cerkvenemu svetu, ta pa na podlagi pregleda rojstnega lista, dotedanjega življenja in dela kandidata odloči, ali je primeren za učiteljsko mesto. Pomembno je, da je prave vere, da razume katekizem in ga zna razlagati ter da zna učiti črkovanje, zlogovanje, branje in pisanje in ima berljivo pisavo. Cerkevni svet mora šoli zagotoviti denar za vzdrževanje, učitelj pa ima pravico do prenočišča. Razliko se pokrije s šolninami. Te so nižje tam, kjer so nemške šole priključene partikularnim. Cerkevni svet mora skrbeti tudi za to, da učitelj dobi plačo in da se šolnine pravilno plačujejo. Nato so opredeljene še zahteve do učitelja. Poleg že omenjenega zgledega življenja in prave vere, mora biti tudi vedno ob pravem času v šoli, učence navajati na disciplino in red, ampak jih pri tem ne prekomerno kaznovati, z njimi vaditi katekizem in ga razlagati, biti zvest služabnik nadrejenim superintendentom, župnikom in sodiščem, ne sme zapustiti šole; če pa ne želi več opravljati dela, mora to vsaj četrto leta prej sporočiti.

Čisto na koncu pa najdemo še kratko poglavje o superintendentih nemške šole. Za nemške šole, ki so priključene latinskim partikularnim šolam, so odgovorni superintendenti teh partikularnih šol. Za superintendente samostojnih nemških šol pa uredba določi župnike iz krajev, kjer je šola, ki naj vsakih 8 ali 14 dni obišejo šolo in preverijo delo učitelja. Poleg tega naj tudi v cerkvi pri petju in učenju katekizma preverjajo, koliko učenci znajo. Če ugotovijo nepravilnosti, ki jih učitelj ne popravi, morajo o tem poročati cerkvenim oblastem.

---

⁷⁴ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxciii.

⁷⁵ [»Sonntagschule«]

3.3 Pomen württemberške šolske uredbe in razvoj šolstva na Nemškem na podlagi njene analize

Če sedaj, po precej obsežni analizi württemberške šolske uredbe, na kratko povzamem, katere vrste šol glede na stopnje šolanja uredba omenja, lahko zapišem takole. Najnižjo stopnjo (gradus) so tvorile t. i. *nemške šole*.⁷⁶ Tukaj so v skladu z uredbo ločeno poučevali dečke in deklice, pouk pa je bil elementaren in je vseboval osnove branja, pisanja, verouk in cerkveno petje. Take šole naj bi se ustanovljale »v majhnih vaseh in krajih,«⁷⁷ predvsem pa povsod tam, kjer ni kakšne druge šole višje stopnje. Kar se tiče disciplinskih sredstev, je predvsem omenjena palica, ki pa se mora uporabljati zmerno (Vidmar 2005, str. 75).

Druga vrsta šol, omenjenih v šolski uredbi, so *latinske šole ali partikularne šole*,⁷⁸ ki predstavljajo drugo stopnjo in morajo biti ustanovljene v vseh mestih, pa tudi v pomembnejših vaseh in krajih. Imele naj bi pet oz. šest razredov, odvisno od števila učencev in finančnih zmožnosti kraja. Velike razrede morajo učitelji razdeliti v dekurije, ki jih vodijo dekurioni, ki jih učitelji izmed učencev imenujejo vsak teden. Razredi so si v teh latinskih šolah sledili od spodaj navzgor, od prvega (prima), ki je bil najnižji, do petega (quinta), ki je bil najvišji. Šolska uredba določa, da mora pouk trajati šest ur dnevno. V obeh najvišjih razredih pa se mora poleg latinščine poučevati tudi grščino. Opisana organizacija latinskih šol pa v realnosti ni obstajala oz. je bila prisotna le v pedagogijih v Stuttgartu in Tübingenu. Ostale latinske šole so imele večinoma le elementarne razrede (prav tam, str.75 - 76).

Zaradi teh elementarnih latinskih šol sta bila z uredbo ustanovljena tudi dva *pedagogija*, ki naj bi ju obiskovali učenci latinskih šol, ki niso imele vseh petih razredov (to pa so praktično bile vse latinske šole). Ustanovljena sta bila v Stuttgartu in v Tübingenu. Pedagogij v Stuttgartu je deloval že pred nastankom šolske uredbe, tisti v Tübingenu pa je od leta 1557 imel štiri razrede. Prvega razreda ni imel, saj je bila v mestu še ena latinska šola, od drugega razreda naprej, še posebej pa v tretjem in četrtem razredu pa je pouk potekal v obliki javnih predavanj, ki pa jih niso mogli prosto izbirati, ampak so bila ta predpisana glede na razred, poleg predavanj pa so imeli še repeticije. Z zaključnim izpitom na pedagogiju so učenci

---

⁷⁶ deutsche Schulen

⁷⁷ [»in den kleinen dörfen und Flecken«]

⁷⁸ lateinische Schulen ali partikular Schulen

promovirali v bakalavreja. *Akademija*⁷⁹ je ustanova, kjer je potekalo izobraževanje na terciarni stopnji. V Tübingenu jo je predstavljal kurz magistrandov z javnimi predavanji iz Aristotelove filozofije in matematike. Študentje pa so istočasno imeli predavanja tudi na višjih fakultetah, posebej še na teološki (prav tam, str. 76).

Bodoči duhovniki so imeli v Württembergu na izbiro še eno izobraževalno pot – iz latinskih so lahko prešli na *samostanske šole*. Tu naj bi dijake poučeval vsaj eden, po možnosti pa dva učitelja. Novinci naj bi že imeli latinsko predznanje, po šolanju v samostanu pa naj bi se primernim lahko odprla pot do univerze v Tübingenu, manj uspešnim pa bi bila takoj dodeljena duhovniška služba. Ali bo kandidat sprejet ali ne, so odločale stuttgartske cerkvene in šolske oblasti. Število novincev in trajanje šolanja nista bila določena. Od štirih delujočih samostanskih šol pa sta, kot vemo, dajali stuttgartsnemu pedagogiju enakovredno izobrazbo le dve (prav tam, 76 - 77).

Za financiranje štipendistov je württenberški vojvoda zadolžil posamezna mesta, ki so denar za te potrebe dobivala iz prihodkov nekdanjih cerkvenih nadarbin. V zameno za štipendijo so morali študenti po končanem študiju opravljati deželno službo na cerkvenem ali posvetnem področju. Le peščica najboljših študentov je dosegla tudi doktorat (prav tam, str.77).

»Württembergško veliko cerkveno uredbo«⁸⁰ iz leta 1559 lahko po Hauerjevih besedah (Hauer 2003, str. 124 - 125) torej označimo za temeljno delo, ki je uveljavilo evangeličansko Cerkev v Württembergu in poskrbelo, da je po vpeljavi reformacije leta 1534 tudi zaživela in delovala. Cerkvena uredba je ostala v veljavi kar do 19. stoletja, ko je Kraljevina Württemberg dobila novo ustavo. Več kot tri stoletja je torej opisani cerkveni red veljal kot podlaga za vse sklepe, pravila in predpise tako na cerkvenem kot na posvetnem področju. Za nas najpomembnejše pa je, da je del te okvirne zakonodaje tudi obsežen in institucionalno diferenciran teritorialni šolski red, ki je kasneje postal podlaga za številne druge nemške šolske uredbe. Za uveljavitev in držanje pravil, zapisanih v šolskem redu, je bila odgovorna oblast. Ko je vojvoda Ulrich leta 1534 vpeljal reformacijo, je šolstvo, ki so ga prej organizirale občine, postalo naloga in zadolžitev dežele, podrejeno pa je bilo centralni upravi deželne Cerkve. Glavno vlogo so igrale latinske šole, kljub temu pa so v uredbi omenjene in

---

⁷⁹ die dritte Schule genannt academia oder hohe Schule

⁸⁰ »Württembergische große Kirchenordnung«

opredeljene tudi nemške šole, ki predstavljajo nižjo stopnjo šolanja. Lahko rečemo, da gre za osnovne šole, saj so zajemale vse (tako dečke kot deklice, zanje ni bilo potrebno predznanje in učni jezik je bil nemščina, torej materinščina učencev).

Württemberg je torej imel od leta 1559 naprej dobro organiziran in sistematičen šolski sistem, v katerem so se učenci za cerkvene službe izobraževali najprej v latinskih šolah, nato v nižjih in višjih samostanskih šolah, potem pa je bilo za revne študente, ki so dobili štipendijo, poskrbljeno v štipendiju v Tübingenu, da so lahko obiskovali univerzo. Za posvetne poklice so se otroci najprej šolali v partikularnih šolah, od tam prešli na pedagogij v Stuttgartu ali Tübingenu, od tam pa na univerzo. Poleg tega šolski red omenja tudi ustanovitev posebne šole za državne uradnike in plemstvo, ki je leta 1596 zaživela kot akademija, namenjena izključno plemstvu in se je imenovala [*»Collegium Illustre«*] (prav tam, str. 126). Uredba šolanje plemiških otrok opredeljuje v poglavju o plemiških šolah, v katerem pravi, da se plemiški otroci po zaključeni plemiški šoli lahko vpišejo na univerzo, kjer naj bi ostali do 19. oz 20. leta, imeli naj bi ločene sobe in svoje lastne učitelje. Tako za obiskovanje plemiških šol kot za študij na univerzi dobivajo izdatno denarno podporo, poleg tega pa dobijo denar tudi za študijska potovanja in izmenjave. Sklepamo lahko, da se je iz te oblike šolanja razvila prej omenjena akademija, ki jo je v Tübingenu predstavljal kurz magistrandov z javnimi predavanji iz Aristotelove filozofije in matematike. Študentje pa so imeli istočasno predavanja tudi na višjih fakultetah, posebej še na teološki (Vidmar 2005, str. 76).

Višje (sekundarno) šolstvo (latinske in samostanske šole ter pedagogiji), ki so namenjene izobraževanju za poklic, se loči od osnovnega šolstva, ki je namenjeno vsem. Ta oblika nižjega šolstva je postala zgled za številne druge srednjeevropske države. Dve nadaljnji pomembni točki württemberškega šolskega reda pa sta še poenotenje šolstva ter pedagoški princip prilagoditve pouka in učenja sposobnostim in zmožnostim otrok (Hauer 2003, str. 127).

Glede na kratko analizo štirih pomembnih šolskih uredb 16. stoletja na Nemškem in podrobno analizo württemberške šolske uredbe, ki je za nas pomembna predvsem zato, ker se je po njej zgledoval tudi Primož Trubar v svoji »Cerkovni ordningi«, lahko ugotovimo, da je z vsako novejšo uredbo šolstvo napredovalo. Glede na Melanchthonovo ureditev partikularnih šol, ki je predpostavljala tri razrede, se je njihovo število povzpelo na pet ali šest, učni predmet v večini sekundarnih šol je postala tudi grščina, ki jo Melanchthon ne predvidi, prav tako so se

pogosto učenci učili tudi temeljev hebrejščine. Tudi uvod v filozofske discipline je vse pogosteje postajal del učnega programa sekundarnih šol. Akademske gimnazije, ki so ponujale javna predavanja in podobne oblike izobraževanja na sekundarni stopnji, so tako postajale konkurenca predvsem artistični oz. filozofski, pa tudi višjim fakultetam. Šele v 19. stoletju pa se je univerza dokončno ločila od sekundarne šole. Še najmanjši napredek se zdi, da je opaziti pri učni metodi. Ta je še vedno temeljila na učenju na pamet, prevladoval je formalizem. Sposobnost razmišljanja pa so učenci do neke mere lahko uveljavili šele pri imitaciji (Vidmar 2005, str. 89 - 90).

Problem, s katerim se je šolstvo v obdobju reformacije srečevalo, je bilo hudo pomanjkanje učiteljev. Ti so bili, prvič, s strani reformatorjev močno kritizirani in obtoževani za slabo stanje in so zato morali biti ponovno na novo oblikovani in definirani, drugič, pa so bili tudi izjemno slabo plačani. Nizek status učitelja tako ni bil privlačen za nikogar in je bil velikokrat le prehodna zaposlitev med čakanjem na duhovniško službo. To pa je pomenilo, da so to službo opravljali neprimerni ljudje, ki niso imeli ali potrebnega znanja ali pa posluha za zmožnosti učencev. Slabo stanje so oblasti poskušale popraviti z uvajanjem učiteljskih izpitov in prizadevanjem za boljše dohodke učiteljev. Pripomniti pa je treba, da so se pri tem skoraj izključno posvetile le sekundarnemu šolstvu, elementarno pa je bilo prepuščeno interesu lokalnih skupnosti in posameznikov (prav tam).

Ob analizi protestantskih šolskih uredb lahko opazimo še en fenomen šolstva na Nemškem v 16. stoletju. Šolstvo se je v tem času namreč začelo ponovno stopenjsko strukturirati. Tezo o ponovnem razvoju stopenjske strukture šolstva v deželah, ki so sprejele protestantizem, pojasni Vidmar (2005, str. 67). Kot sam pravi, je sicer še težko govoriti o dosledno izdelani tristopenjski shemi, ki bi obsegala elementarno, sekundarno in terciarno stopnjo, saj je bilo elementarni stopnji posvečeno zelo malo pozornosti. Lahko pa trdimo, da se je jasno začela oblikovati predvsem sekundarna stopnja, kar nam dokazujejo šolske uredbe, ki sekundarne šole zelo obširno opredeljujejo. Oblast je reorganizaciji šolstva začela posvečati vedno več pozornosti, rezultat tega je postajalo vedno bolj centralizirano in poenoteno predvsem sekundarno šolstvo ali šolstvo učenosti, pa tudi visoka oz. terciarna stopnja.

Čas reformacije na Nemškem je tako predvsem odločilen za nastanek sekundarne šole, torej gimnazije, ki je postala pripravljavnica za univerzo, hkrati pa se vanjo lahko vpišejo samo

učenci z določenim predznanjem. Jasno je torej videti, da gre za sekundarno šolo, ki pa je tudi artistični fakulteti začela prevzemati humanitetno stopnjo. Hkrati pa lahko trdimo, da elementarno šolstvo z reformacijo ni doseglo večjih in pomembnejših sprememb. V mestih so bile za opismenjevanje in učenje računanja zadolžene nemške in pisarske šole, na deželi pa cerkovniške. Te so bile do reformacije pod cerkvenim nadzorstvom, sedaj pa skrb zanje začne prevzemati tudi država. Do njih ne čuti posebne odgovornosti, saj ji niso bile neposredno podrejene in je nanje gledala kot na segment interesne sfere Cerkve (prav tam, str. 91 - 95).

Glede na to, da smo tudi Slovenci v 16. stoletju živeli na mejnem območju Svetega rimskega cesarstva, so v tem poglavju opisane šolske uredbe vplivale tudi na organizacijo šolstva pri nas, ki pa je zaradi drugačnih socialno-političnih razmer ohranilo svoje lokalne posebnosti.

4 ŠOLSTVO NA SLOVENSKEM

Po pregledu šolstva na Nemškem se sedaj posvetimo še stanju na tem področju na Slovenskem. Če se najprej vrnemo malo v zgodovino, lahko trdimo, kot ugotavlja Ciperle (1996, str. 139), da je bila v srednjem veku velika večina prebivalstva na Slovenskem nepismena, kljub temu pa so tudi pri nas takrat že obstajale različne vrste šol. Za srednji vek so značilne stolne šole, ki so bile večinoma izven slovenskega etničnega ozemlja, ter samostanske, župnijske in mestne šole. Omenjene šole lahko delimo na latinske in nemške. Latinske šole so posredovale predvsem učenje branja in pisanja v latinščini, nekatere pa tudi že nekaj več osnov latinskega jezika, nemške šole pa so omogočale opismenjevanje v nemškem jeziku. Te so pri nas obstajale predvsem v mestih. Glede na to, da so te šole obiskovali tudi slovenski otroci, ki nemščine niso obvladali, lahko skoraj z gotovostjo trdimo, da so učitelji in učenci pri ustnem pouku uporabljali tudi slovenščino, čeprav za to ni neposrednih dokazov.

Druga polovica 15. in prva polovica 16. stoletja pa sta bili za razvoj in obstanek šolstva še bolj neugodni kot srednji vek. Družbene razmere, ki sem jih opisala na začetku, niso dovoljevale, da bi se šolski sistem razvijal in nadgrajeval tako, kot bi se lahko. Če se sklicujemo na Schmidta (1988, str. 26 - 27 in 41), lahko rečemo, da je katoliška Cerkev, ki je cel srednji vek organizirala in nadzorovala šolsko sfero, vse bolj izgubljala monopol na tem področju. Njene zastarele šole, ki se od 9. do konca 13. stoletja praktično niso spremenile, naraščajočih izobraževalnih potreb predvsem meščanstva niso mogle več zadovoljevati. Cerkvene šole, ki so dolgo časa bile edine šolske ustanove in so na ta način prenašale ostanke antične kulture v novi vek, so sedaj postale nepotrebne in so začele razvoj šolstva celo zavirati.

4.1 Meščanstvo kot organizator šolstva

Duhovščina si je za svoje vzgojne naloge vedno manj prizadevala. Predvsem dobro izobraženi duhovniki so opravljali tudi politične funkcije, saj je duhovščina imela v deželnem zboru svojo kurijo in jim je zato za vzgojo mladine zmanjkalo časa. Svoje župnije so dajali v zakup

nižji duhovščini, ki ne samo da je bila slabo izobražena in zato za izobraževalno delo nesposobna, ampak jim je poučevanje pomenilo tudi samo postransko opravilo, s katerim so prišli do majhnega dodatnega vira zaslužka. Najnižja točka v razvoju šolstva pa je bila tudi pri nas verjetno presežena že pred nastopom reformacije. Poleg cerkve se je v šolski sistem zaradi prej omenjenih povečanih potreb in postopnega osamosvajanja od cerkvenega nadzora začelo vmešavati tudi meščanstvo (prav tam, str. 41 - 42). Najprej so premožnejši meščani začeli najemati in plačevati privatnega učitelja, kar je postopoma vodilo k nastanku privatnih šol. Pomembno je poudariti, da je nekatere izmed njih kasneje prevzelo mesto in so tako pomagale k nastanku mestnih šol. Pomen teh mestnih šol pa je predvsem v tem, da gre za javne posvetne šole, ki so izpodjedale cerkveni monopol v šolstvu. Poleg tega so izobraževale za praktične, življenjske naloge in zato ponujale razširjeno vsebino pouka (prav tam, str. 27 - 29). Tudi meščanstvo pa se je v obdobju reformacije srečevalo s številnimi težavami – od porasta podeželske trgovine, poseganje tujega kapitala na Slovensko, upadanje trgovine s Hrvaško in Ogrsko, do epidemije kužnih bolezni in strahu pred turškimi vpadi. Vse to jih je močno oviralo, da bi bili na področju šolstva bolj angažirani in prizadevni. Še v slabšem položaju pa so bile kmečke množice, ki so jih fevdalci vedno bolj izkoriščali. Številni neuspešni kmečki upori so še poslabšali že tako skoraj ničelne možnosti za šolanje kmečkih otrok (prav tam, str. 41 - 42). Pri vsem tem pa se moramo zavedati, da so slovensko prebivalstvo tvorile predvsem te kmečke množice.

4.2 Plemstvo kot organizator šolstva

Pomembno vlogo za razvoj šolstva v tem času ima plemstvo. Evropski fenomen zgodnjega novega veka je namreč »pošolanje« socialnih elit (Heiss 1995, str. 191). Tudi plemstvo je začutilo potrebo po znanju in spretnostih, ki bi omogočale, izboljšale in olajšale opravljanje nalog, ki so jih imeli deželni stanovi in so se vedno bolj profesionalizirale, hkrati pa bi jim podale osnove za položaju primerno obnašanje. Tako je v 16. stoletju tudi pri notranjeavstrijskemu plemstvu opaziti porast zanimanja za šolstvo in s tem stanu primerno vzgojo (prav tam, str. 191 - 192). Sredi stoletja je mestne in privatne šole obiskovalo že veliko plemičev, ki so nato bili poslani na »izobraževalna potovanja« in na univerze. Kljub temu da se je tovrstno izobraževanje precej razširilo, se plemiči še vedno niso povsem odrekli viteškim veščinam. Te so sedaj predstavljale predvsem položaju primerno obnašanje, ki jasno kaže na

hierarhijo socialnih slojev. V drugi tretjini 16. stoletja so torej v tem duhu in v skrbi za izobraževanje svojih sinov plemiški stanovi najemali tudi hišne učitelje (prav tam, str. 195). To v začetni fazi ni bilo nujno povezano z reformacijo in zato tudi ni bilo nujno, da so bili ti »šulmojstri« protestantske vere. Konfesionalna in politična polarizacija pa je pripeljala do tega, da se je plemiški stan in tako z njim tudi njihovi učitelji začel »protestantizirati«. Organizacija pouka je bila na začetku precej enostavna, saj je učitelj, ki so ga izbrali deželni stanovi, šolarje različne starosti in predznanja učil v kakšnem zasebnem prostoru sam, včasih pa je imel tudi kakšnega pomočnika (prav tam, str. 197). Samo od časa do časa so se iz teh manjših skupin učencev razvile tudi večrazredne latinske šole, ki pa so se venomer spopadale z izbruhom različnih epidemij, pomanjkanjem učiteljev, v Notranji Avstriji pa tudi s protireformacijskimi težnjami deželnega kneza. Delovanje teh šol je bilo tako v veliki meri odvisno od prizadevanj stanovskih uradnikov ter učiteljev. Lahko torej rečemo, da so za začetke tovrstnega izobraževanja bile značilne manjše skupine plemiških otrok, ki so z učiteljem živele v neke vrste družinskem okolju. Tako je Heiss (str. 197) to vrsto šolanja poimenoval kar »šolsko gospodinjstvo«.⁸¹ Ta šolska gospodinjstva so učencem ponujala preduniverzitetno izobrazbo in jih ščitila pred »nevarnostmi« okolja. Dodati pa velja, da so se tem majhnim »razredom« predvsem v mestih občasno pridruževali tudi kakšni eksterni šolarji (prav tam, str. 198). Postopno zviševanje števila učencev pa je pomenilo, da organizacija, v kateri so učenci živeli z učiteljem, ni bila več mogoča, ampak se je pojavila potreba po internatih (prav tam, str. 200).

Zaradi vse močnejših teženj protestantskih deželnih stanov po uveljavitvi in institucionalizaciji evangeličanske Cerkve so začele nastajati deželne stanovske šole,⁸² med katerimi so bile v notranjeavstrijskih deželah najpomembnejše stanovske šole v Ljubljani, Gradcu in Celovcu, o katerih bom nekaj besed zapisala v nadaljevanju. V skladu z versko-političnimi uspehi deželnih stanov iz leta 1572 so te šole doživele precejšen razvoj. Nadvojvoda Karel jih je leta 1578 tudi priznal. Cilj teh šol je bil predvsem izobraziti mlade plemiče za vodilne posvetne in cerkvene položaje. To pa je pomenilo, da iz takega izobraževanja niso mogli še naprej v tako veliki meri izključevati vse neplemiške otroke. Tako so stanovske šole postopoma postale šole, v katerih so se lahko šolali vsi, ki so izpolnjevali pogoje za vpis, ne glede na socialno pripadnost. Usoda teh šol pa sovпада z verskim in političnim razvojem v tem prostoru in so tako ob protireformacijskih ukrepih druga za drugo propadle (prav tam).

---

⁸¹ [»Schulhaushalt«]

⁸² [»Landschaftsschulen«]

4.3 Osnovna šola

Do obdobja reformacije na Slovenskem osnovne šole ni bilo in po njej se tudi ni pojavila nobena zahteva. Šola, ki je elementarna in za sprejem vanjo ne zahteva nobene poprejšnje izobrazbe, ki je namenjena vsakomur ne glede na spol, bodoč poklic ali razredno pripadnost, in šola, v kateri je učni jezik materinščina učencev, na Slovenskem do tega časa ni obstajala. Srednjeveške šole, ki sem jih omenila na začetku poglavja, so sicer bile elementarne, saj za vstop vanje niso zahtevale nobene izobrazbe, to pa je le eden od treh pogojev, ki morajo biti izpolnjeni, da bi lahko govorili o osnovni šoli. Zamisel o osnovni šoli, ki se je pojavila prav v obdobju reformacije, je tako velikega pomena in predstavlja velik napredek na področju izobraževanja (Ciperle 1996, str. 140). Srednji vek s svojo fevdalno stanovsko diferenciacijo pogojev zanjo še ni zmožal ustvariti, tega pa niso uspeli niti humanisti, ki jim je aristokratski odnos do nevednih množic onemogočal ponuditi šolanje podložniškim otrokom. Šele protestantje s svojo zahtevo, da mora vsakdo sam doumeti božjo besedo, so pripravili tla za utemeljevanje osnovne šole. Njihovo prepričanje, da se morajo otroci z božjo besedo evangelija seznaniti doma, v cerkvi in v šoli, je sprožilo potrebo po šoli za vse ljudi. Seveda so se ob vsem tem tudi dobro zavedali, da so šole, v katerih je bila posebna skrb in pozornost namenjena verskemu pouku, dobro sredstvo za širjenje in utrjevanje njihove veroizpovedi. Za to je pri nas najzaslužnejši Primož Trubar, ki je na Slovenskem v svojih knjigah prvi izrekel misel o osnovni šoli za vse in jo poskušal tudi uresničevati. V Cerkovni ordningi Trubar (1973, str. 79) z besedami »S takim se spet ta stara prava vere gori perpravi inu po vsem svejti raztegne« utemelji verski nagib ustanavljanja osnovne šole. Ne gre pa poleg verskega vidika zanemariti tudi njegove odkritosrčne težnje, dvigniti preproste Slovence iz kulturne zaostalosti. Prav zaradi takih teženj so Trubar in njegovi sodelavci, čeprav so predvsem verski reformatorji, ogromno prispevali tudi h kulturnemu napredku slovenskega naroda (Ciperle 1996, str. 140).

Ko govorimo o osnovni šoli v času reformacije, seveda ne smemo in ne moremo govoriti o njenem velikem razcvetu. Pojavile so se ideje zanje, verjetno so bile deloma tudi uresničene, a če pogledamo stanje na Nemškem, lahko ugotovimo, da je bilo tem elementarnim šolam namenjeno le malo pozornosti. Šolske uredbe so predvsem obsežno opisovale latinske šole, o nemških pa govorile le kot o pomožnih šolah, ki so ali priključene latinskim kot njihov predrazred ali pa ustanovljene tam, kjer latinskih šol ni. Sklepamo lahko, da stanje na

Slovenskem ni bilo boljše. Poleg tega si velja zastaviti vprašanje, v kolikšni meri je v teh šolah bila prisotna slovenščina. Da se je v nemških šolah na Nemškem govorila materinščina učencev, torej nemščina, ni sporno, saj je bil to uradni jezik dežel; v kolikšni meri pa se je v tako imenovanih »gemeine Schulen« na Slovenskem govorila slovenščina, pa ne vemo. Ne glede na dejansko stanje, pa lahko rečemo, da se je jasna ideja o osnovni šoli v tem času vsekakor pojavila.

Teoretično podlago o osnovni šoli je Trubar razvijal postopoma. Prva zamisel zanjo se je pojavila že v njegovem prvem abecedniku, ki ga je napisal leta 1550 in ga namenil »vsem mladim inu preprostim Slovencom«. Iz te namere je videti, čeprav še nekoliko nedoločeno, da želi šolo za vse. Bolj jasno svojo zamisel o osnovni šoli izrazi v predgovoru svojega dela »Ta prvi dejl tiga noviga testamenta«⁸³ iz leta 1557, kjer je iz zapisanega vidno, da je združil kar dve značilnosti osnovne šole – šolala naj bi se vsa mladina, ne glede na nadaljnji študij ali poklic, to pa naj bi ji omogočila vedno večja razširjenost knjig v materinščini, ki naj bi jih učenci v šoli uporabljali pri učenju katekizma, branja, pisanja in petja. To pa so bile tudi vsebine pouka, ki jih Trubar predvidi v osnovni šoli. Prav z izdajanjem slovenskih knjig so slovenski protestantje namreč ustvarili pogoje za delo osnovnih šol, saj naj bi razne izdaje katekizmov, abecedarjev in cerkvenih pesmaric učenci uporabljali kot šolska berila in za učenje branja in petja (Ciperle 1996, str. 140).

Na tem mestu lahko na hitro primerjamo Trubarjevo prizadevanje za osnovno šolo z Lutrovim, ki je bil njegov velik vzornik. Zamisel o osnovni šoli na Nemškem ni bila močno zastopana, saj so bili pomembni nemški protestantski šolniki 16. stoletja, kot npr. Melanchthon, Sturm, Wolf, Trotzendorf, Neander in drugi, kot že vemo, predvsem organizatorji sekundarnih latinskih šol. Ideji o osnovni šoli se je še najbolj približal prav Luter, ki je zastopal stališče, naj vsi otroci hodijo v šolo, da bodo izmed njih lažje izbirali sposobne učence, ki bi študij nadaljevali na visokih šolah. Lutrova osnovna šola bi tako bila neke vrste izbirna šola, kar pa ne bi smel biti glavni namen osnovne šole (Schmidt 1988, str. 48). Tako Luter ne zadosti vsem trem pogojem, ki morajo biti izpolnjeni, da bi lahko govorili o osnovni šoli. Ta bi sicer bila elementarna in namenjena vsem učencev, vendar zato, da bi se

---

⁸³ »In ker je gospod Bog tako poskrbel in dopustil, da se naš slovenski jezik šele v teh poslednjih časih bolje tiska, upam, da boste odslej pošiljali v šolo in dali poučevati v čitanju in pisanju ne samo tiste vaše mladine, ki jo nameravate poslati v tuje dežele, da bi se učila drugih jezikov, ampak tudi tisto, ki jo obdržite doma« (Ciperle 1996, str. 140).

izbrali najboljši, ki bi šolanje nadaljevali. Kljub temu pa lahko rečemo, da so Lutrovi nazori v drugi polovici 16. stoletja, ko je zahteval, naj vsak protestantski duhovnik uči otroke katekizem in se je postopoma temu pridružil še pouk branja in pisanja, privedli do nastanka osnovne ali zaradi učnega jezika v njej tako imenovane nemške šole (Ciperle 1996, str. 141). Luter je namreč v svojem tretjem večjem spisu o vzgoji in šolanju iz leta 1530 zahteval, naj se učijo brati in pisati tudi manj nadarjeni dečki (Vidmar 2005, str. 45). Tudi Trubar se je zgledoval po Lutru, ko je zahteval šolo za vse, ki bi potekala v materinščini, torej slovenščini (kot bom kasneje pokazala ob analizi »Cerkovne ordninge«), čeprav le-ta do reformacije še zdaleč ni imela takšne veljave kot nemščina in se je zato tudi v šole le stežka vključevala. Na Nemškem je bila nemščina namreč že pred reformacijo na nekaterih mestnih šolah učni jezik. Schmidt je v polemiki s Kidričem na osnovi teksta iz »Cerkovne ordninge«, ki ga bom v nadaljnjem tudi sama podrobneje proučila, pokazal, kaj si je Trubar za slovensko prebivalstvo želel (Schmidt 1988, str. 52 - 55). Kot zapiše Ciperle, je »Trubar hotel, da bi vsak duhovnik slovenske protestantske cerkve, na deželi ali v mestu, oskrbel slovenskim, kmečkim in mestnim otrokom, dečkom in deklicam osnovnošolski pouk slovenskega katekizma, slovenskega branja in slovenskega pisanja.« (Ciperle 1996, str. 141) »Cerkovna ordninga« pa ne govori le o osnovnih šolah, v njej so predvidene tudi poklicne protestantske šole, ki bi v mestih v nemškem in latinskem jeziku izobraževale tako za posvetne poklice, kot so učitelji, pravniki, pisarji, zdravniki itd., kot tudi za duhovne poklice. Ob vsem tem pa je potrebno, da se zavedamo, da v 16. stoletju meje med posameznimi vrstami in stopnjami šol še niso bile tako ostre in jasne kot so danes. Tako so se novo nastale osnovne šole lahko le počasi in s težavo začele ločevati od elementarnih, ki so nastajale že v srednjem veku (prav tam).

Glede na vire, ki so nam danes na voljo, Ciperle (prav tam, str. 142) pravi, da ne moremo z gotovostjo trditi, koliko navadnih, osnovnih šol oz. »gemeine Schulen«, kot jih imenuje Trubar, so protestanti pri nas resnično ustanovili. Izraza osnovna ali ljudska šola namreč v teh virih še ni, še največkrat se zanjo uporablja kar termin navadna trivialna šola. Kar nekajkrat se omenjajo tudi nemške šole na Slovenskem in tudi za te je, kot sem že omenila, mogoče predvidevati, da je v njih slovenske otroke učitelj do neke mere poučeval v njihovi materinščini. Ta nov tip šol je najpogosteje nastajal s spremembo že obstoječih poklicnih šol. Te so včasih morale pouk zaradi pomanjkanja predznanja in neznanja jezika ustrezno prilagoditi.

Proti koncu 16. stoletja je ustanavljanje in delovanje protestantskih šol spremljala protireformacija, ki je njihov razvoj močno zavirala. Tako lahko rečemo, da je protestantska iniciativa na področju osnovnega šolstva pri nas kaj hitro zamrla. Za to pa ni bila kriva samo protireformacija, ampak tudi odnos preprostih Slovencev do slovenske osnovne šole. Ta odnos se je ravnal po odnosu, ki so ga imeli do reformacije. Kot sem že zapisala, so slovenski kmetje ostajali večinoma katoliški in se za protestantsko šolo, ki je bila v prvi vrsti namenjena prav njim, niso kaj dosti zanimali (prav tam). Glavni predstavniki meščansko-plemiške reformacije v Notranji Avstriji pa so se veliko bolj kot za osnovno šolo zavzemali za ustanavljanje latinskih srednjih šol, ki so jih lahko obiskovali njihovi nasledniki ob potegovanju za pomembne in donosne deželne službe. Kljub vsemu lahko Trubarjevo zamisel osnovne šole označimo kot eno najbolj demokratičnih pedagoških idej 15. in 16. stoletja v Evropi (prav tam).

4.4 Stanovska šola v Ljubljani in v Celovcu

Ustanovitev stanovske šole v Ljubljani in v Celovcu vsekakor lahko štejemo kot enega izmed najpomembnejših dosežkov protestantov na Slovenskem na področju šolstva v 16. stoletju (Ciperle 1996, str. 142). Za omenjeni stanovski šoli lahko trdimo, da sta bili po zgledu nemških deželnih šol na drugi stopnji izobraževanja, torej sekundarni šoli oz. šoli učenosti (Okoliš 2009, str. 23).

V času reformacije se je namreč prvič pojavila centralna ureditev šolstva, ti prvi primeri centralne ureditve pa so začeli utemeljevati stopenjskost šolstva. Na območju Svetega rimskega cesarstva se je tako v tem času izoblikovala sekundarna šola, gimnazija. Njena naloga je bila, da je pripravljala dijake za vstop na univerzo, za vpis vanjo pa je bilo potrebno določeno predznanje (Vidmar 2005, str. 91). Motiva za ustanovitev tovrstne šole sta predstavljala predvsem plemstvo (kot sem zapisala že prej), ki je v njej videlo nove eksistenčne možnosti za svoje potomce, in evangeličanska Cerkev, ki je preko nje želela vzgajati svojo duhovščino in širiti svoj nauk (Ciperle 1996, str. 142).

Stanovska šola v Celovcu je začela delovati vsaj leta 1553, desetletje za njo pa se ji je pridružila še ljubljanska (prav tam). Imenovali sta se stanovski šoli (Landschaftschulen), kar je tako v organizacijskem kot vsebinskem smislu torej pomenilo, da sta bili podobni nemškim

deželnim šolam⁸⁴ (Vidmar 2005, str. 121). Šoli so ustanovili deželni stanovi, v njima pa so se šolali predvsem otroci plemičev. Prva tri desetletja šoli nista beležili posebnega razmaha in najverjetneje nista preseгли nivoja že prej in tedaj obstoječih latinskih šol in ju tako v tej prvi fazi še ne moremo označevati kot gimnaziji. Raven teh dveh šol se je močno dvignila šele zaradi reform v kasnejših letih. V Celovcu je do reforme s šolskim redom najverjetneje prišlo leta 1573, kar lahko povežemo s tem, da je bil nadvojvoda Karel leto poprej zaradi gospodarskih razmer prisiljen legalizirati reformacijo v Notranji Avstriji, v Ljubljani pa, ko je rektorsko mesto zasedel Adam Bohorič. On je že leta 1568 sestavil prvi šolski red, leta 1575 še drugega, ki pa nista bila potrjena. Kljub temu pa se je po njima deloma poučevalo (Ciperle 1996, str. 143). Tudi doktor Nikodem Frischlin, ki je po upokojitvi zamenjal Adama Bohoriča in je napisal svoj šolski red, je imel s sprejetjem le-tega veliko težav. Leta 1584 so deželni stanovi sprejeli in potrdili šele njegovo tretjo različico (Vidmar 2005, str. 126). Po teh programih sta obe šoli postali petrazredni, njuna vsebina pa je približno ustrezala vsebini protestantskih gimnazij v Nemčiji. Njuni absolventi so imeli možnost nadaljevanja študija na univerzi brez dopolnilnega šolanja. Tako lahko rečemo, da smo takrat Slovenci dobili prvi gimnaziji, ki sta dajali izobrazbo, kakršna je bila pogoj za vpis na univerzo. Gimnazijska stopnja, ki sta jo dosegli ti dve šoli, pa je bila tudi najvišja stopnja, ki jo je na slovenskem etničnem ozemlju kdajkoli dosegla kakršna koli protestantska stanovska šola (Ciperle 1996, str. 143).

Program teh dveh šol se je ravnal po načelu, da se z znanjem jezikov pride do znanja stvari in se potemtakem v gimnaziji morajo poučevati jeziki, na univerzah pa stroke. Najpomembnejše mesto je tako zasedal pouk latinščine, v višjih razredih pa tudi grščine. Poleg latinščine sta bila pomembna tudi verouk in glasba (prav tam). Zanimivost ljubljanske stanovske šole je v tem, da Bohorič posebej predvideva tudi pouk za tiste, ki bi se učili samo nemško. Kaj naj bi to pomenilo, ni čisto jasno. Schmidt (1952, str. 156) predvideva, da naj bi nemščina bila namenjena učencem, ki ne nameravajo nadaljevati šolanja v višjih razredih. Glede na to, da pa nobena druga protestantska deželna oz. stanovska šola ni imela v predmetniku nemščine, Vidmar (2005, str. 124-125) sklepa, da je bila nemščina namenjena slovenskim učencem, ki je še niso obvaldali. Vrhunec izobrazbe, ki naj bi jo taka latinska šola lahko dala, naj bi bilo znanje klasične latinščine, dialektike in retorike (Ciperle 1996, str. 143). Ta sposobnost jezikovno pravilnega, logičnega in učinkovitega izražanja se je imenovala elokvenca. Pouk je

---

⁸⁴ [»Landesschulen«]

tako potekal od osnovnih spretnosti branja in pisanja, preko pouka latinske gramatike do dialektike in retorike, kar kaže na to, da sta se obe naši protestantski gimnaziji glede strukture pouka zgledovali po protestantskih latinskih šolah na Nemškem, zlasti po tistih, ki so delovale po mecklenburški ali pa po württemberški cerkveni uredbi. Čutiti pa je tudi, kot zapiše Ciperle (prav tam), vpliv šolskega reda »Statuten und Gesetze der Schule«, ki ga je za graško stanovsko šolo napisal Chyträus.

Skupni zbor dežel Notranje Avstrije – Štajerske, Koroške in Kranjske – je leta 1578 v Brucku izdal cerkveno in šolsko uredbo. V šolski uredbi so bila zapisana samo okvirna določila, drugače pa je spodbujala samostojno, domačim razmeram prilagojeno reševanje problemov stanovskih šol. To se je pri nas kazalo pri upoštevanju elementarnega pouka, ki ga je bilo na slovenskem ozemlju treba uvajati zaradi pomanjkanja mestnih latinskih šol, poleg tega pa o tem priča tudi uporaba nemščine in slovenščine pri pouku na ljubljanski stanovski šoli (prav tam).

Kot je mogoče sklepati iz nemških šolskih uredb, materinščina v tem času na Nemškem na nobeni deželni šoli ni bila učni predmet, bila je celo izrecno prepovedana. Tudi protestantizem, kljub poudarjanju prevoda Biblije za nemški knjižni jezik, torej ni nasprotoval načelu, naj ostane latinščina učni jezik gimnazij in univerz (Ciperle 1996, str. 143 - 144). V nasprotju z nemškimi deželnimi šolami pa je bila na ljubljanski stanovski šoli tudi nemščina samostojen učni predmet in ne le pripomoček za učenje latinščine (Ciperle in Vovko 1987, str. 24). Tudi Okoliš (2009, str. 24) zapiše, da so na ljubljanski stanovski šoli nemščino uporabljali v večjem obsegu kot v nemških deželah.

Pomen slovenščine pa je bil veliko manjši kot pomen nemščine. Svoje skromno mesto je slovenščina dobila v prvem in drugem razredu pri pouku branja, verouka in petja, kjer so se uporabljale tudi nekatere slovenske knjige. Njen delež pa se je v posameznih obdobjih spreminjal in je bil v času Bohoriča večji kot v času Frischlina (prav tam). Kot pravi tudi Schmidt, je bila »slovenščina v Ljubljani na začetni stopnji pomožni učni in pogovorni jezik med učenci, sredstvo za učenje nemščine in latinščine ter sredstvo za versko vzgojo učencev v zvezi s katekizmom, molitvami in petjem.« (Schmidt 1988, str. 79) Protestantizem je sicer Slovencem prinesel prevod Biblije in s tem širil med njimi učenje branja, kljub temu pa slovenski protestanti niso nikoli jemali pomena nemščini kot jeziku višjih socialnih slojev in njihove kulture (Ciperle 1996, str. 144).

V protestantskih nemških deželnih šolah 16. stoletja nič ni bilo prepuščeno naključju ali svobodi učitelja, kot smo lahko videli na podlagi nemških šolskih uredb. Tako kot vsebina pouka je bil določen tudi način pouka. Vse je bilo podrejeno glavnemu cilju – učence čim hitreje naučiti latinščino. Glede tega se protestantske stanovske šole na Slovenskem niso razlikovale od nemških. Tako so bila najbolj natančna metodična navodila, ki jih lahko preberemo v Frischlinovem šolskem redu za ljubljansko protestantsko gimnazijo napisana prav za jezikovni pouk, medtem ko jih za druge predmete skorajda ni bilo (prav tam).

Če se na kratko dotaknemo še vzgojnih sredstev v protestantskih stanovskih šolah, lahko ugotovimo, da so bila ta popolnoma podrejena končnemu vzgojnemu smotru – torej vzgojiti mlade ljudi, ki bodo širili novo veroizpoved – in se v tem smislu niso razlikovala od tistih, ki jih je uporabljala srednjeveška šola (prav tam, str. 146). Na najpomembnejšem mestu so bila nadnaravna sredstva, verske vaje učencev, ki so tudi v šolskih redovih zelo na široko in podrobno opisane. Sledile so jim kazni, predvsem v obliki graje, lesenega osla in telesnih kazni (prav tam).

Lahko rečemo, da so tako na organizacijo kot tudi na vsebino protestantskih stanovskih šol na Slovenskem močno vplivali pedagoški nazori iz tujine. Kljub temu pa se je predvsem ljubljanska protestantska gimnazija trudila prilagoditi delo domačim razmeram. To se kaže že v tem, da so zanjo sestavljali posebne šolske uredbe in jih niso preprosto prevzeli od kakšne druge nemške deželne šole.

Sedaj pa si pogledajmo še Trubarjevo Cerkovno ordningo in analizirajmo kratek šolski red v njej ter poskušajmo ugotoviti, v kolikšni meri se naslanja na württemberško šolsko uredbo; na tej podlagi pa poskušajmo ugotoviti, v čem se je šolstvo na Slovenskem zgledovalo po nemški ureditvi in kje lahko najdemo razlike.

4.5 »Cerkovna ordninga«

4.5.1 Zapleti pri izdaji in tisku »Cerkovne ordninge«

Nemške protestantske dežele so pri potrjevanju in izdajanju šolskih uredb imele lahko delo, saj so jih pri tem podpirali deželni vladarji, ki so tudi sami prevzeli protestantsko vero. Drugače je bilo v notranjeavstrijskih deželah in s tem tudi na Kranjskem, saj je tukaj deželni

vladar, v tistem času je to bil, kot vemo, nadvojvoda Karel II., ostal katoliški in je tako nasprotoval novi organizaciji Cerkev. Cerkevne uredbe so tako morali izdajati in podpisati deželni stanovi (Vidmar 2005, str. 122).

Cerkvena uredba za Kranjsko z naslovom »Cerkovna ordninga« je nastala leta 1564 pod peresom superintendenta kranjske evangeličanske Cerkev, Primoža Trubarja (prav tam). Trubarja so leta 1560, pet let po augsburškem verskem miru, ki je boj med protestanti in katoliki nekoliko umiril (Okoliš 2009, str. 21), kranjski deželni stanovi poklicali za predikanta in superintendenta v Ljubljano in ga prosili, naj napiše cerkveni red. Ta je bil v rokopisni obliki leta 1563 tudi pripravljen, vendar pa so se velike težave pojavile pri tisku in izdaji; ko pa je le bil izdan, je bil v obtoku le od septembra ali oktobra pa do decembra istega leta (Vidmar 2005, str. 122). Največji problem je bil v tem, da »Cerkovne ordninge« ni odobril notranjeavstrijski deželni knez in ji je tako manjkala eden najpomembnejših dejavnikov njene pravne veljave. Nadvojvoda Karel je knjigo leta 1564 celo prepovedal (Rajšp 1986, str. 29). Ukazal je, naj se vsi tiskani izvodi slovenskega cerkvenega reda zasežejo in izročijo deželnemu glavarju, Trubarja pa naj se v roku dveh mesecev odpusti iz službe in izžene iz notranjeavstrijskih dežel (Šega 1975, str. 128).

Kljub neugodnim okoliščinam celotna naklada knjige le ni mogla biti zasežena in uničena, saj je bilo nekaj izvodov poslanih tudi na Koroško in Štajersko, kjer jih nadvojvodov ukaz ni dosegel. Tako je bilo z redom le seznanjenih nekaj ljudi, kar lahko sklepamo tudi zato, ker je Trubar nanj opozarjal duhovnike na Kranjskem še leta 1575, ko je tretji del knjige nekoliko predelanega ponatisnil v »Katekizmu z dvejma izlagama«. Tako lahko rečemo, da so vsaj nekatere smernice med slovenskimi protestanti tudi dejansko stopile v veljavo (prav tam).

4.5.2 Pomen in vsebina »Cerkovne ordninge«

Primož Trubar je s »Cerkovno ordningo« želel napisati popolni, celotni cerkveni red za slovensko protestantsko Cerkev, ki bi poleg določil o cerkvenih obredih vseboval tudi povzetek celotnega krščanskega nauka (prav tam, str. 129).

Za »Cerkovno ordningo« bi težko rekli, da je avtorsko delo, saj se je Trubar pri njenem nastajanju močno naslanjal na različne podobne nemške cerkvenoupravne dokumente. Trubar

je celo sam zanikal svoje avtorske posege, kar lahko opazimo v pismu deželnemu oskrbniku in kranjskim odbornikom, ki ga je napisal leta 1564 (Črnivec 2008). V njem pravi, da »Cerkovne ordninge« ni napisal sam, temveč, da je le prevedel »Württembergische große Kirchenordnung« in Melanchthonov »Examen theologicum« (Rajhman 1986, str. 193). Kljub temu, da se »Cerkovna ordninga« resnično močno zgleduje po omenjenih dveh delih, pa, kot trdi Vinkler (2005, str. 627) v spremni besedi k 3. zvezku »Trubarjevih zbranih del«, je v njej čutiti vpliv tudi mecklenburškega cerkvenega reda iz leta 1552, pa tudi nürnberškega in brandenburškega. Pri tem pa nikakor ne moremo reči, da je šlo samo za enostaven prevod nemških besedil. Trubar je nemške izvornike zelo pogosto razširjal in dopolnjeval z lastnimi odstavki, ki so večinoma krajši in obsegajo po navadi nekaj vrstic ali besed. Prav tako pa izgleda, da so nekatera poglavja tudi povsem avtorska (Šega 1975, str. 131 - 132 in 134). Lahko torej trdimo, da je Trubar cerkveni red prilagodil slovenskim razmeram.

»Cerkovno ordningo«, ki skupaj s kazalom obsega 352 strani, lahko vsebinsko razdelimo na tri sklope.

Prvi sklop, ki zajema 131 strani, govori o »pravem nauku iz Svetega pisma«. Ta sklop je bil namenjen predvsem za spraševanje kandidatov za pridigarsko službo ter kot priročnik za pridigarje. Gre v bistvu za prevod dela »Examen ordinandum« Philippa Melanchthona, ki je bil prvič objavljen v mecklenburškem cerkvenem redu leta 1552 (Vinkler 2005, str. 626 - 627).

Drugi sklop »Cerkovne ordninge« je najkrajši, saj obsega le 30 strani, hkrati pa je za to diplomsko delo najpomembnejši, saj se Trubar tukaj posveti pridigarstvu in šolstvu. Prve strani so namenjene vzgoji in ordinaciji novih pridigarjev. Ko Trubar govori o pomenu pridigarskega poklica, se po mnenju Vinklerja naslanja na mecklenburški cerkveni red, pri poglavjih o potrditvi novih pridigarjev pa lahko, kot trdi Vinkler, govorimo »o avtorski priredbi mecklenburškega in württembergškega cerkvenega reda ter nekaterih samostojnih in izvernih določil, kar trem poglavjem, [ki sledijo], pa ni mogoče določiti jasne filiacije z znanimi predlogami.« (Vinkler 2005, str. 627) Med njimi sta tudi dve poglavji, ki sta posvečeni šolstvu in ju lahko pojmujejo kot šolsko uredbo. Tukaj Trubar na približno dveh straneh predstavi splošno potrebo po izobraževanju in ustanavljanju šol. Poglavji bom analizirala v naslednjem poglavju.

Tretji sklop »Cerkovne ordninge« je najobsežnejši (obsega 185 strani) in navaja liturgična besedila tako za redno bogoslužje kot tudi za različne posebne priložnosti. Tukaj dobimo odgovor na vprašanje, kako naj se mnoge teme iz prvega in drugega dela izvajajo v cerkveni praksi. Trubar govori o krstnem obredu, spovedi, večernicah, jutranjicah, molitvah, cerkvenem petju, oblačilih in praznikih, na koncu pa še o poroki, molitvah za bolnike in jetnike ter cerkvenem pogrebu. V tem sklopu Trubar sledi württemberškemu cerkvenemu redu, poleg njiju pa je, kot pravi Vinkler (prav tam), uporabljal še brandenburško-nurnberški ter mecklenburški in brandenburški cerkveni red.

Na koncu knjige pa najdemo še obsežno kazalo imenovano »Regiŝter«.

4.5.3 Šolska uredba v »Cerkovni ordningi«

Manjši del »Cerkovne ordninge« torej govori tudi o ŝolah. V njem Trubar predstavi svojo željo ureditve ŝolstva na Kranjskem. O ŝolah prične Trubar govoriti v poglavju z naslovom »De povsod v Mejstih v Tergih inu per Farah se imαιο Latinske nemnske inu Slouenske Shule gori narediti.« (Trubar 1973, str. 78) Uvod v poglavje je enak württemberški in številnim drugim nemŝkim ŝolskim uredbam. Trubar zapiŝe: »Obena Deshela, ne meisto ne Gmaina, ne mogo pres Shul, pres Shularjev inu pres vuzhenih ludy biti, ne Deshelskih ne Douhouskih rizhy prou rounati ne obdrshati. Tu vsaki sastopni zhlouik more lahku sastopiti. [...] Obtuj je sylnu potreba tudi per sadashnim zhassu de se te Shule pousod gori dershe, de tei Cerqui dobra Seimena od mladih Vuzhenih ludy, Bogu na zhast, inu timu Kerszhanstuu dobrimu, sasebo pustimo. Cesary, Krali, Vyudi, inu vsa shlaht Oblast inu Gosposzhina, so dolhni Dobre vuzhene Shulmoistre, inu vmeitelne mlade ludy, vte Closhtre inu Vcorarye postaut.« (Prav tam, str. 78 - 79) Če si pogledamo ŝe nekaj primerov nemŝkih ŝolskih uredb, ugotovimo podobnosti. Schleswig-Holsteinska uredba pravi: »V vseh mestih in krajih mora biti ŝola, v kateri se poučuje latinsko in se vzdrzuje spretne učitelje [...]« (Vormbaum 1860, str. 34) V uvodu v braunschweiško ŝolsko uredbu je zapisano: »[...] naj se ustanovijo ŝole, da se bodo dečki seznanili z umetnostmi in krŝčanskim naukom, da bodo iz njih nastali ljudje, ki bodo lahko sluŝili deŝeli in ljudem, tej boŝji in posvetni oblasti.« (Prav tam, str. 44) Tudi pomorjanska ŝolska uredba zahteva: »Otroŝke ŝole⁸⁵ morajo biti ustanovljene z vso marljivostjo po moŝnosti v vseh krajih in vizitatorji morajo skrbeti, da je v vsakem mestu

---

⁸⁵ [Kinder-Schulen]

samo ena trivialna šola in da se prepove in odstrani zakotne šole.« (Prav tam, str. 165 - 166) Še najbolj pa je formulacija v »Cerkovni ordningi« podobna württemberški šolski uredbi, kjer je zapisano: »V vseh in vsakem mestu, naj bo veliko ali majhno, prav tako v vseh vaseh in krajih naše kneževine se ustanovijo latinske šole in krepostni učitelji.« (Prav tam, str. 69) Tudi Trubar, tako kot nemške šolske uredbe, torej izpostavi potrebo po ustanavljanju in vzdrževanju šol, kar je naloga posvetnih oblasti, kot je zapovedal že Luter. Schmidt (1988, str. 45 - 46) ugotavlja, da se Trubar z omenjenim odstavkom posveti predvsem poklicni latinski šoli, kar lahko razberemo iz besed, da brez šolarjev in učenih ljudi ni mogoče »[...] ne Deshelskih ne Douhouskih rizhy prou rounati ne obdrshati.« S tem izvemo tudi, da je njegova želja v povezavi z ustanovitvijo teh poklicnih latinskih šol, ta, da bi se kar največ otrok izobrazilo za posvetne poklice, ki so potrebni za upravljanje dežele ter za protestantske duhovnike, katerih je, kot vemo, močno primanjkovalo. Da gre tukaj za poklicno šolo, dokazuje tudi Trubarjeva zahteva, da se učitelje in dijake namesti v samostane in korarske hiše: »[...] so dolhni Dobre vuzhene Shulmoistre, inu vmeitelne mlade ludy, vte Closhtre inu Vcorarye postauit.« Tukaj je jasno videti, da se je Trubar zgledoval po württemberški šolski uredbi pa tudi po drugih nemških šolskih redih, saj so protestanti na Nemškem pospešeno v izpraznjenih katoliških samostanih in drugih verskih stavbah ustanavljali svoje samostanske in knežje šole. Te šole na Nemškem pa nikoli, kot vemo iz šolskih uredb, niso bile osnovne, temveč zmeraj poklicne, sekundarne latinske šole. Za primer si lahko pogledamo kar württemberško šolsko uredbo, ki pravi: »Tako smo [...] prelature, samostane glede na augsburško in našo vero reformirali in jih uredili v šole tudi za vzgojo študentov, saj so bili samostani glede na prvotni izvor ob vsakem času lahko uporabljani kot šolski in pridigarški uradi.«⁸⁶

Da gre za te vrste šolo, lahko sklepamo tudi po tem, kako Trubar poimenuje učitelje. Besedna zveza »vuzheni Shulmoister« pomeni, kljub takratni še neustaljeni rabi izrazov za učitelje različnih šol, učitelja, ki poučuje na poklicni šoli. Na elementarnih, osnovnih šolah, kjer so se učenci učili branja, pisanja in Svetega pisma, pa so poučevali »Farmoshstri, Podrushniki in Meshnari«, kot zapiše malo kasneje: »[...] Per tih Farah od Farmoshstrou, Podrushnikov inu Meshnariu tu Slouensku Pysmu, brane inu pissane vuzhi.« (Trubar 1973, str. 79) Tako kot razlikuje nazive za učitelje, pa drugače poimenuje tudi učence poklicnih in osnovnih šol. V poklicnih šolah sedijo »vmeitelni mladi ludy« in »vuzheni inu dobre pameti Hlapzhizhi«, učence v osnovnih šolah pa v svojih delih Trubar poimenuje kot »mlade Slovence«, »otroke«

---

⁸⁶ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxlij (2).

ali »hlapčiče«. Iz poimenovanj se torej vidi, da v poklicno šolo ne pride vsak, temveč samo tisti, ki je »vmeitelen«, »vuzhen« ali »dobre pameti«, in da torej gre za izbirno šolo, ki ni namenjena vsem. V »Cerkovni ordningi« lahko preberemo tudi, da je treba »Vslednim Meistu, Vtergu inu per sledni Fari Shulmoistre inu Shularie dershati [...]« (Trubar 1973, str. 79) Ker tukaj Trubar omenja tako mesta, trge kot tudi fare bi lahko sklepali, da sta izraza »Shulmoister« in »Shular« nekakšni nadpomeniki, saj se »Shulmoistri« potem delijo na »vuzhene Shulmoistre« ter »Farmoshstre, Podrushnike in Meshnarje«, »Shularji« pa na tiste »vmeitelne, vuzhene in dobre pameti« ter na »hlapčiče«. Württemberška šolska uredba učence samostanskih šol poimenuje »Studiosen« ,⁸⁷ njihove učitelje pa »Praeceptorn,«⁸⁸ učitelji nemških šol pa so poimenovani »Schulmeister« ,⁸⁹ otroci pa preprosto »Schulkinder«⁹⁰ ali »Knaben« in »Döchterlin.«⁹¹ Podobno poimenovanje učiteljev latinskih šol je zaslediti tudi v braunschweiški uredbi – tudi tu so imenovani »Praeceptores« oz. »Paedagogi« (Vormbaum 1860, str. 44), v mecklenburški uredbi pa so učitelji otroških nemških šol (Kinderschulen) zopet poimenovani »Schulmeister«, učenci pa »Kinder« (prav tam, str. 62).

Sicer pa Trubar tudi sam pove, kakšen je bil namen poklicnih latinskih šol pri nas: »[...] Potle ty Kerszhansky Cessary, Krali inu Vyudi, tyso pousod Collegia, Closhtre, Shule inu Corarye, sa volo de se vnih vuzheni inu dobre pameti Hlapzhizhi imaiio koyti rediti, inu tu s Pysmu prou vuzhiti sastopiti, isloshiti inu pridigati, De so to Cerkou, Gosposke inu Purgarske rizhy, snali inu vmeli rounati, visjati inu pelati.« (Trubar 1973, str. 78) Namenjene naj bi torej bile skrbi za naraščaj tako na posvetnem kot tudi cerkvenem področju, če vemo, da beseda »purgarski« pomeni »mestni«.

Ob tem pa lahko povemo, da so v času, ko je Trubar pisal »Cerkovno ordningo« in v njej opredeljeval poklicne šole, v Gradcu, Celovcu in Ljubljani take protestantske poklicne ali stanovske šole že obstajale. Trubar tako po mnenju Schmidta (Schmidt 1988, str. 47) ni zapisal samo programa za nadaljnje delo, temveč je tudi opisal obstoječe stanje.

Trubar se je v »Cerkovni ordningi«, kot smo pokazali, posvečal pretežno poklicnim šolam, kljub temu pa je zahteval tudi neke vrste osnovno šolo.

---

⁸⁷ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxliij.

⁸⁸ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 clix.

⁸⁹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcij.

⁹⁰ Prav tam.

⁹¹ Prav tam.

V splošnem predvideva šole v vsakem mestu, trgu in v vsaki župniji. Kot lahko preberemo v naslednjem odstavku »Cerkovne ordninge«, naj bi se v mestih in trgih ustanovljale nemške in latinske šole, po župnijah pa šole s slovenskim učnim jezikom, kjer bi se učenci učili branja in pisanja: »Vslednim Meistu, Vtergu inu per sledni Fari Shulmoistre inu Shularie dershati, V meistih inu Tergih, de se Latinsku in Nemshku, per tih Farah od Farmoshtrou, Podrushnikou inu Meshnariu tu Slouensku Pysmu, brane inu pissane vuzhi.« (Trubar 1973, str. 79) Trubar torej zahteva latinsko in nemško šolo v mestih in trgih, slovensko pa samo na deželi. To lahko povežemo z dejstvom, da je bilo slovensko osnovno šolo v mestih, kjer so že obstajale poklicne nemške ali latinske šole, praktično nemogoče uvesti. Poleg tega pa ta zahteva sovпада z zahtevo, ki jo preberemo v württemberški šolski uredbi, kjer naj se nemške šole ustanovijo predvsem tam, kjer ni latinskih šol, to pa pomeni v manjših krajih in vaseh. Württemberška šolska uredba le izjemoma predvidi nemške šole tudi v mestih, kot predrazred latinskih šol. To, in dejstvo, naj se nemške šole ustanovljajo v manjših krajih, lahko razberemo iz odstavka o šolnini: »Kjer so nemške šole priključene latinskim tam naj ostane pri prejšnji zahtevi [...], da deček, [...] ki se hoče učiti nemško da pet šilingov za šolnino. Kjer pa so samo nemške šole, kot v majhnih vaseh in krajih, tam naj ostane pri običajni šolnini [...]«⁹²

Kljub temu, da Trubar v mestih in trgih načeloma predvidi nemške in latinske šole, pa zahteva, naj se tudi mestni (purgarski) otroci učijo slovenskega katekizma, slovenskega branja in slovenskega pisanja. To zapiše na drugem mestu, v tretjem sklopu »Cerkovne ordninge«: »Rauen tiga en vsaki Pridigar inu Farmoshter, ima tudi per suie Farry einga Shulmoistra oli Meshnaria imeiti inu dershati. De te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyce, Purgarske inu kmetishke Otroke vuzhi Slouenski Brati inu pissati, ta Catehismus sred sto kratko Islago isuuna poueidati. Inu de taki Hlapzhyzhi inu Deklice vsako nedelo ob puldneui oli ob Vezhernici sred steimi Farmani vto Cerkou prydo, Inu tak catehismus, koker ie letukai sapissan, Vprashaiozh inu Odgouariozh ozhitu inu sastopnu is vuna gori poueido.« (Prav tam, str. 100) V »Cerkovni ordningi« spoznamo torej še en aspekt šolskega pouka v 16. stoletju na Slovenskem, ki ga podrobno razloži Schmidt (1988, str. 53 - 55). Šola je bila še vedno v zelo tesni navezi s cerkvijo in je do nje imela tudi določene obveznosti. Ena izmed njih je bila ta, da so učenci morali s petjem na koru in branjem verskih tekstov sodelovati pri bogoslužju.

---

⁹² Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcv.

Poleg tega je v cerkvi potekalo tudi izpraševanje učencev, s katerim so preverjali njihovo znanje. Prav to omenja Trubar, ko zahteva, da dečki in deklince pridejo vsako nedeljo v cerkev, da bodo izprašani katekizem, ki ga morajo znati na pamet. Znano je, da je protestantska Cerkev od svojih duhovnikov zahtevala, da skrbijo za verski pouk otrok (prav tam, str. 54). Pri tem otroškem pouku (Kinderlehre) so duhovniki sami ali pa s pomočjo učitelja ali cerkovnika učence učili katekizem, pozneje pa ponekod tudi branja in pisanja v materinščini (prav tam). Znanje otrok se je nato navadno preverjalo ob nedeljah zjutraj, opoldne ali pri večernicah. Tak otroški pouk naj bi se izvajal predvsem v krajih brez šol ali tudi za kraje s šolami, v tem primeru pa samo za učence, ki šol niso obiskovali, ali pa tudi za učence, ki so hodili v osnovno šolo. To oboje zahteva württemberška cerkvena uredba. V njej je zapisano: »Učitelji so zadolženi, da v poletnem času v cerkvi, v zimskem času pa v šoli tudi z drugimi mladimi v kraju, ki niso njihovi učenci, vadijo katekizem in petje.«⁹³ Tudi Trubar predvidi otroški pouk za otroke, ki obiskujejo šolo, in za tiste, ki je ne. V »Cerkovni ordningi« na straneh 111 in 112 namreč opiše potek pri večernicah, posebej za kraje, kjer šola je, in za tiste, kjer je ni. Za kraje brez šol zahteva izpraševanje celotnega katekizma, kar kaže na to, da je bil ta otroški pouk neke vrste nadomestilo za šolo, pri katerem bi se učenci naučili vsaj najvažnejšega, to je katekizma. Za otroke, ki šolo obiskujejo, pa naj bi izpraševanje katekizma potekalo ob nedeljah opoldne ali pri večernicah.

Pomembna in bistvena razlika med »Cerkovno ordningo« in württemberško šolsko uredbo pa nastane kasneje, ko württemberška uredba konkretno opredeli šolstvo v deželi, določi ureditev in stopnje šolanja, opiše učne načrte, nastavljanje učiteljev in šolsko inšpekcijo. Tega dela v »Cerkovni ordningi« ni. Zakaj je Trubar podrobnejši opis izpustil, ne vemo, lahko pa predpostavljamo, da se je zavedal realnosti in ni hotel pisati o podobnih stvareh, kot jih beremo v nemških tekstih, saj bi bile te za slovensko ozemlje zaradi katoliškega deželnega vladarja in pretežno katoliških kmečkih množic le neuresničljivi ideali. Poleg tega pa Primož Trubar, četudi bi želel, konkretneje šolstva na Kranjskem ni mogel urediti, ker za to ni imel mandata. Deželni stanovi niso imeli pravice sami sprejemati tovrstnih odločitev, če se z njimi ni strinjal deželni vladar. Prav tako pa najverjetneje niso imeli niti materialne osnove za razvoj šolstva. Trubar s tem v zvezi spregovori nekaj besed v zaključnem delu šolskega reda, ko se posveti še plačevanju izobraženih učiteljev, ki so služabniki cerkve in zato zaslužijo svoje plačilo in so tako bolj oni kot katoliški prelati zaslužni za njihove beneficije: »De tim

---

⁹³ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxciiii.

Slvshabnikom te Cerqve, prauim Pridigariem, dobrim Shulmoistrom, brunnim Shularieminu suistnim Meshneriem, ie ta Cerkou dolchna dati nih shold, lon inu potrebo.« (Trubar 1973, str. 79) Že samo v tem delu lahko opazimo, koliko bolj splošno Trubar opredeli plačevanje učiteljev v primerjavi z württemberško uredbo. V njej je namreč nastavljanje in plačevanje učiteljev opredeljeno za vsak tip šole posebej, najbolj podrobno za latinske šole, najmanj pa za nemške, kot bom pokazala v naslednjem poglavju, ko bom deli natančneje primerjala.

Protestanti in s tem tudi Trubar, pa so se seveda zavedali, da so šole tudi odlično sredstvo za širjenje in utrjevanje njihove veroizpovedi in so nenazadnje prav zato tako podpirali njihovo ustanavljanje in (re)organizacijo. Trubar v »Cerkovni ordningi« torej tudi navaja, kakšne koristi, si od ustanavljanja šol obeta: »[...]Stakim se spet ta Stara praua Vera gori perpravi, inu pousen Sueitu restegne, praeu Bogu dopadeshe Boshye slushbe inu Molitue, bruma, poshtene, lubesa pruti Bogu inu umei ludmi narede, malikouane dolisatare. Inu s teim hozhmo tudi te nashe Deshele pred Turki, pred nashimi Sourashniki, vbraniti inu pred dragino, hudim vremeno pred Moryo, obarouati ino ohraniti, Inu na konzu tiga nashiga lebna dobiti tu nebesku veselie, skusi Jesusa Cristusa.« (Prav tam) Šoli torej poleg širjenja prave vere pripíše tudi možnost obrambe pred Turki, preprečevanja draginje, slabega vremena in morije in ji na ta način pripisuje veliko večjo vlogo v družbi, kot jo je lahko zares imela. Razen verskega nagiba, ki je bil zagotovo v ospredju, pa bi bilo nepravilno trditi, kot pravi Ciperle (1996, str. 141), da Trubar z ustanavljanjem šol ni imel tudi iskrene želje dvigniti preproste Slovence iz kulturne zaostalosti. To dokazuje pismo, ki ga je s Kreljem leta 1565 poslal Bohoriču in v katerem močno obžaluje kulturno zaostalost Slovencev in si želi, da bi ji združeni lahko naredili konec (Rajhman 1986, str. 52). V ta namen je tudi želel organizirati slovensko osnovno šolo, katere zamisel pa natančneje vpelje in razvija v drugih svojih delih, o katerih sem že zapisala nekaj besed.

Šolske zadeve v »Cerkovni ordningi« so torej teoretično, čeprav bolj splošno, precej dobro zastavljene. Na žalost pa je bolj malo podatkov o tem, v kolikšni meri so bile tudi uresničene. Edina protestantska šola, o kateri se je ohranilo precej virov, je stanovska šola v Ljubljani. Ve se tudi, da je podobna šola delovala v Celovcu, kjer je bilo poleg nje konec 16. stoletja še pet mestnih šol ter ena dekliška šola. V Ljubljani pa je poleg omenjene gimnazije delovala še latinska kapiteljska šola, šola v Križankah, protestantska mestna nemška šola ter zasebna latinska šola Lenarta Budine. Tudi v Gornji Radgoni so bile kar tri šole, in sicer mestni

latinska in nemška deška šola ter zasebna šola za deklice. Protestantske šole raznih tipov pa so bile še v Mariboru, Krškem, Kranju, Brežicah, Ptuju, na Bledu, v Kamniku, Žužemberku, Črnomlju, Metliki, Idriji, na Koroškem pa še v Šentvidu, Beli pri Železni Kapli, Brežah, Starem Dvoru, Velikovcu in morda še kje (Ciperle in Vovko 1987, str. 21 - 22).

5 PRIMERJAVA ŠOLSKEGA REDA V »CERKOVNI ORDNINGI« IN WÜRTEMBERŠKE ŠOLSKE UREDBE

Nekaj namigov na to, v katerih delih se »Cerkovna ordninga« naslanja na württemberško šolsko uredbo, sem že zapisala. V tem poglavju želim še tabelarično in s tem pregledno predstaviti vse podobnosti in razlike. Vse podobnosti bom podčrtala.

Velika podobnost med deloma se kaže že v uvodu, saj obe uredbi zahtevata ustanavljanje in vzdrževanje šol v vseh mestih, vaseh in krajih. Razlika se pojavi v tem, katere vrste šol so v uvodu obeh uredb omenjene. Württemberška govori o latinskih šolah (latinische Schulen), kasneje pa še o pedagogijih, samostanskih šolah, univerzi v Tübingenu ter nemških šolah. Trubar pa govori o latinskih, nemških in slovenskih šolah. Če upoštevamo Schmidtovo analizo, pa se v nadaljevanju Trubar posveti predvsem poklicnim latinskim šolam.

Tabela 1: Primerjava del glede zahteve po ustanavljanju šol

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
<p><i>»De povsod v Mejstih v Tergih inu per Farah se imαιο Latinske nemnske inu Slouenske Shule gori narediti. Obena Dshela, ne meisto ne Gmaina, ne mogo pres Shul, pres Shularjev inu pres vuzhenih ludy biti, ne Dshelskih ne Douhouskih rizhy prou rounati ne obdrshati. Tu vsaki sastopni zhloulik more lahku sastopiti. [...] Obtū je sylnu potreba tudi per sadashnim zhassu de se te Shule pousod gori dershe, de tei Cerqui dobra Seimena od mladih Vuzhenih ludy, Bogu na zhast, inu timu Kerszhanstuu dobrimu, sasebo pustimo. Cesary, Krali, Vyudi, inu vsa shlaht</i></p>	<p><u>...in allen und jeden Stetten / die seien groß oder klein / deßgleichen etlichen den fürnembsten Doerffern oder Flecken unsers Fürstenthumbs latinische Schulen und darzuo taugenliche Præceptores gehalten werden</u> ... Statt Stutgarte ein sond Paedagogium mit geschickten Pedagogarche anrichten lassen/ darinn alle Classes und der selben Lectiones durch gelerte Praeceptores nach notturfft gehalten ... <u>...unser armen Landschafft und dero Kindern/ so sie zur Schul erzogen ... haben wir auch in unsern Clostern / doch unterschiedliche Schulenverordnet</u></p>

<p><i>Oblast inu Gosposzhina, so dolhni Dobre vuzhene Shulmoistre, inu vmeitelne mlade ludy, vte Closhtre inu Vcorarye postauit.</i>« (Trubar 1973, str. 78(1) - 79(1))</p>	<p>...zu Tübingen gestift Stipendium ...in solchen Flecken... das daselben teütsche Schulen mit den Mefnereien/ von unsern verordneten Kirchen Rätchen geschickte und zuuor Eraminierte Personen/ so schreibens und lesens wol bericht/ auch die Jugent im Catechismo und Kirchen Gesang underrichten finden...⁹⁴</p>
---	--

Da Trubar ne omenja univerze in pedagogijev ter drugih višjih šol, je seveda povezano s tem, da na Slovenskem možnost za ustanovitev takih šol ni obstajala, saj bi bilo za to potrebno pridobiti privolitev deželnega vladarja. Ta pa, kot vemo, ne bi nikoli podprl protestantske šole. Šole s slovenskim jezikom pa Trubar zahteva prav zaradi slovenskih kmečkih množic, ki jim želi ponuditi vsaj osnovno izobraževanje.

Glede različnih tipov šol Trubar eksplicitno ne govori o samostanskih šolah in lahko sklepamo, da jih kot take ne predvideva. Zahteva pa, da se učitelje in dijake namesti v samostane in korarske hiše, prav tako kot Toxites v württemberški šolski uredbi, ko pravi, naj se samostane in prelature spremeni v šole, saj so bili temu prvotno tudi namenjeni. V württemberški šolski uredbi najdemo s tem v zvezi obsežno poglavje o samostanskih šolah, na podoben način, v samostanskem posloplju, pa je bil organiziran tudi štipendij v Tübingenu. Namestitev učencev v samostanske zgradbe posebej jasno predpostavlja tudi braunschweiška deželna šolska uredba, ki je določala, da se šest samostanov spremeni v nižje samostanske gramatične šole z enim razredom.

Tabela 2: Primerjava del glede ustanavljanja samostanskih šol

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
<p>»Cesary, Krali, Vyudi, inu vsa shlaht <i>Oblast inu Gosposzhina, so dolhni Dobre vuzhene Shulmoistre, inu</i></p>	<p>»So habe wir [...] <u>Prelaturen Klöster/</u> der augspurgischen und unser Confession gemeß/ <u>reformiern/ und zu</u></p>

⁹⁴ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxix, cxix (2), cxx, cxx (2).

<p><i>vmeitelne mlade ludy, vte Closhtre inu Vcorarye postauit.</i>« (Trubar 1973, str. 79(1))</p>	<p><u>Schulen/ auch erziehung der Studiosen/wolche allein/ ir der Klöster ursprunglichem herkommen nach/ in Lehr und Predigämptern/ zu jederzeit zugebrauchen sein möchten/ <u>enrichten lassen</u>«⁹⁵</u></p>
--	---

Ob koncu uvoda württemberška šolska uredba opredeli še ustanavljanje nemških šol. Z besedami, da obstajajo številni kraji, kjer podložniki zaradi dela nimajo ne časa ne znanja za izobraževanje svojih otrok, da pa ni pravično, da ti otroci ostanjejo brez osnovne izobrazbe (katekizem, branje in pisanje), Toxites poudari, da se morajo tudi v takih krajih zraven mežnarij ustanoviti nemške šole. To velja predvsem za kraje, kjer ni latinskih šol, uredba pa izjemoma predvidi nemške šole tudi v mestih kot predrazred latinskih šol. Tudi te šole potrebujejo dobre učitelje, ki jih potrdi cerkveni svet. O pouku je zapisano, da se v teh nemških šolah ne šolajo samo dečki, ampak tudi deklice, njihovo šolanje pa mora nujno biti ločeno. Pouk pa je sestavljen iz učenja katekizma, cerkvenega petja, branja in pisanja. Kar se tiče nemških oz. slovenskih šol, Trubar zahteve prilagodi slovenskemu ozemlju. V trgih in mestih zahteva latinske in nemške šole, pri farah in mežnarijah pa (tako kot württemberški šolski red) zahteva šole v materinščini. Zahteva torej slovenske šole, kjer bi se otroci učili pisanja, branja ter katekizma. Kot vidimo, je vsebina pouka enaka kot v nemških šolah, le učni jezik je na Nemškem nemški, pri nas pa naj bi bil slovenski. Poleg tega na drugem mestu Trubar pove tudi, da se v teh šolah, prav tako kot v Württembergu, šolajo tako deklice kot dečki, in to tako kmečkega kot meščanskega stanu. Trubar za razliko od Toxitesa ne piše eksplicitno, da se morajo dečki in deklice šolati ločeno, poleg tega ni zapisanih nobenih pogojev za učitelje teh šol in kdo jih lahko nastavlja (pri württemberški šolski uredbi so to cerkveni svetniki). Nič ni zapisano niti o tem, da bi se te slovenske elementarne šole delile v kakšne razrede ali oddelke, kot so se nemške šole.

Tabela 3: Primerjava del glede ustanavljanja nemških oz. slovenskih šol

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
»Vslednim Meistu, Vtergu inu per sledni	... <u>in solchen Flecken</u> ... das daselben

⁹⁵ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxlij (2).

<p><i>Fari Shulmoistre inu Shularie dershati, V meistih inu Tergih, de se Latinsku in Nemshku, per tih Farah od Farmoshtrou, Podrushnikou inu Meshnarietu tu Slouensku Pysmu, brane inu pissane vuzhi.</i>« (Trubar 1973, str. 79(1))</p> <p>»Rauen tiga en vsaki Pridigar inu Farmoshter, ima tudi per suie Farry einga Shulmoistra oli Meshnaria imeiti inu dershati. <i>De te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyce, Purgarske inu kmetishke Otroke vuzhi Slouenski Brati inu pissati, ta Catehismus sred sto kratko Islago isuuna poueidati.</i> (Trubar 1973, str. 100(1))</p>	<p><u>teütsche Schulen mit den Mefnereien/ von unsern verordneten Kirchen Rätthen geschickte und zuuor Eraminierte Personen/ so <u>schreibens und lesens wol bericht/ auch die Jugent im Catechismo und Kirchen Gesang underrichten finden</u></u></p> <p>...⁹⁶</p> <p>»Und demnach <u>in ettlichen teütschen Schülen/ nit allein die Knaben / sonder auch Döchterlin zuor Schül geschickt/ Wollen wir das in solchen Schülen/ die Kinder abgesundert/ die Knaben allen/ und die Döchterlin auch besonder gesetzt und geleert werden.</u>«⁹⁷</p>
--	--

Naslednji odlomek, kjer se Trubar močno zgleduje po württemberški šolski uredbi, je še vedno povezan s primarnim šolstvom. Ko Trubar govori o tem, da morajo dečki in deklice vsako nedeljo priti v cerkev, da bodo izprašani katekizem, lahko rečemo, da je s tem mišljen neke vrste otroški pouk, ki naj bi se izvajal predvsem v krajih brez šol ali tudi v krajih s šolami, v tem primeru pa samo za učence, ki šol niso obiskovali, ali pa tudi za učence, ki so hodili v osnovno šolo. To oboje zahteva tudi württemberška cerkvena uredba. Uredba opredeljuje torej, da mora učitelj tudi otroke, ki sicer niso njegovi učenci, poleti v cerkvi, pozimi pa v šoli učiti katekizma. Tudi Trubar predvidi tak otroški pouk za otroke, ki obiskujejo šolo, in za tiste, ki je ne, in se torej v tem segmentu zgleduje po württemberški šolski uredbi.

Tabela 4: Primerjava del glede otroškega pouka katekizma za otroke

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
---------------------	------------------------------

⁹⁶ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxx (2).

⁹⁷ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcij.

<p>... <i>Inu de taki Hlapzhyzhi inu Deklice vsako nedelo ob puldneui oli ob Vezhernici sred steimi Farmani vto Cerkou prydo, Inu tak catehismus, koker ie letukai sapissan, Vprashaiozh inu Odgouariozh ozhitu inu sastopnu is vuna gori poueido.</i>« (Trubar 1973, str. 100(2))</p>	<p>»Die Schulmeister sollen auch schuldig sein/ nach dem <u>Catechismo Somers zeit in der Kirchen/ Winters zeit in der Schülstube/ mit den andern Jugent in de flecken/ so nit seine Schülkinder seien/ den Catechismum unnd gemeine Gesang züüben ...</u>«⁹⁸</p>
--	--

Kot vemo, württemberška uredba loči latinske in nemške šole. Nemške šole so šole za ljudstvo, torej osnovne šole, ki naj bi se jih ustanavljajo pri mežnarjih, podobno kot jih Trubar predpostavlja »per tih Farah«. Württemberška šolska uredba pa predvideva, kot je zapisano v poglavju o nemških šolah, in sicer ko govori o šolnini, te nemške šole tudi v mestih, ne samo na deželi. V mestih so sicer le privesek, kot nek predrazred latinskih šol, v katerem se učenci seznanjajo s katekizmom in se ga učijo na pamet, da ga bodo znali v cerkvi povedati. Tako lahko sklepamo, da je tudi Trubar mislil pri izpraševanju katekizma v cerkvi na učence osnovnih šol na deželi in v mestih. Poleg tega to lahko trdimo tudi na podlagi spodnjega odstavka, kjer Trubar govori o kmečkih in purgarskih, torej mestnih otrocih. Lahko bi povzeli, da je Trubar želel, da bi vsak duhovnik slovenske protestantske cerkve tako na deželi kot v mestih slovenske kmečke in mestne otroke poučeval slovenski katekizem, slovensko branje in slovensko pisanje.

Tabela 5: Primerjava del glede ustanavljanja elementarnih šol (osnovnih šol) na deželi in v mestih

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
<p>... <i>De te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyce, Purgarske inu kmetishke Otroke vuzhi Slouenski Brati inu pissati, ta Catehismus sred sto kratko Islago isuuna poueidati.</i> (Trubar 1973, str. 100(1))</p>	<p>»<u>Wa die teütschen Schülen den lateinischen anhange/ da sol les bei voriger unser verordnung/ bei den Particular Schülen/ begriffen/ bleiben/ namlichen/ das ein Knab/ so latine lernt/ nit über vier kreützer/ aber einer so Teütsch lernen will/ jede frontasten</u></p>

⁹⁸ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxciiii.

	fünff Schilling zu schülgelt gebe. <u>Da aber allein teütsche Schülen/ als in den kleinen Dörffern und flecken seinen/</u> da sol les bei dem gewonlichen Schülgelt/ wie von alters her/ one gesteigert bleiben.« ⁹⁹
--	--

Zanimivo je, da se Trubar v šolskem redu sklicuje na številne antične mislece, biblijske svetnike in preroke, česar v württemberškem šolskem redu ni opaziti. Navajam samo kratek primer, kjer v uvodu Trubar postavljanje in vzdrževanje šol utemeljuje s tem, da so že Egipčani, Perzijci, Grki in Rimljani, čeprav niso božji ljudje, ampak modri ajdi, imeli povsod v mestih in na deželi svoje šole, poleg tega pa so bili tudi številni biblijski preroki učitelji. Nekaj malega o tem sicer lahko najdemo v mecklenburški šolski uredbi, kjer se avtor sklicuje na preroke in apostole, vendar v veliko manjši meri kot Trubar. Mogoče je Trubar tovrstne vložke dodal predvsem zato, ker se je zavedal, da je večina slovenskega prebivalstva ostala katoliška in se za protestantske šole ni kaj preveč brigala. Na ta način je potrebo po šolanju želel utemeljiti tudi s praktičnimi primeri iz zgodovine.

Tabela 6: Primerjava del glede sklicevanja na antične mislece ter biblijske svetnike in preroke

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
<i>»Obtu nekar le samuzh, ty verni Boshy ludy, Temuzh tudi ty Modri Aydi, so pousod vnih Meistih inu Deschelah male inu velike Shule, inu vtih istih Vuzhene Modre ludy dershali. Ty Egyptary inu Palestini, so meli nih Farye [...] Ty Caldei Persi so imeili nih Magos, nih modre. [...] Ty ludi te Gymnosofiste, ty Gerki vtim Meistu Ateni inu drugdi, velike Schule inu dosti Filosofou, velikih</i>	/

⁹⁹ Württembergische Große Kirchenordnung 1559 cxcv.

<p><i>vuzhenih ludy, ti Rimlani nih Collegia. Inu Gospud ie vti Stari Israelski Cerquipo vseh Meistih rekal Shule dershati. [...] Ty veliki Preroki koker Samuel, Elias inu Elizeus so sami Shulmoistri bili ...«(Trubar 1973, str. 78 (2))</i></p>	
---	--

V naslednjem poglavju Trubar spregovori še nekaj besed o plačevanju tako pridigarjev, učiteljev, mežnarjev kot tudi šolarjev, ki jim je cerkev dolžna plačati za njihovo delo, saj je, kot pravi Trubar, vsak delavec vreden svojega plačila. To tezo spet utemeljuje s primeri iz Stare in Nove zaveze, predvsem pa z Jezusovimi besedami. S temi opisi iz Svetega pisma naj bi tudi vsi spoznali, da si denar veliko bolj zaslužijo verni šolarji, izobraženi učitelji in zvesti pridigarji kot pa leni, nečisti in malikovski farji, menihi, škofi, kardinali in papeži, ki bogatijo na račun drugih. To, od česar oni živijo in se redijo, bi morali dobiti prej omenjeni poštenjaki. Kar se tiče plačila učiteljev, je württemberška šolska uredba precej bolj natančna. Posebej namreč govori tako o nameščanju in pogojih za učitelje kot tudi o njihovem vzdrževanju in plačevanju za vsako vrsto in stopnjo šol posebej. Veliko bolj podrobno je to opisano za latinske šole, pedagogije, samostanske šole in univerzo, za nemške šole pa so podatki, ki jih lahko razberemo iz uredbe, bolj skopi. Spodaj navajam primer plačevanja učitelja nemške šole. V uredbi piše samo, da mora cerkveni svet skrbeti za denarno vzdrževanje šol ter za preživljanje učitelja. Poskrbeti mora, da se redno plačujejo šolnine in da učitelj dobi plačo.

Tabela 7: Primerjava del glede plačevanja učiteljev

»Cerkovna ordninga«	Württembergška šolska uredba
<p><i>»De tim Slvzhabnikom te Ceqve, prauim Pridigariem, dobrim Shulmoistrom, brumnim Shulariem nu suistnim Meshnariem, ie ta Cerkou dolshna dati nih shold, lon inu potrebo. Sledni Delouiz prau sam Cristus, [...] je vredan suiga lona [...] Inu takim inu nekar tim lenim</i></p>	<p><i>»Die unsere Kirchenrath/ haben von uns auch Befelch/ jedr Zeit anstellung züthün/ damit die Schulen mit nottwendigen Besoldungen bedacht/ und die Schülmeister ir underhaltung gehaben mögen/ inmassen dann ir Staat weitters mitbringen. [...]</i></p>

<p><i>neumeitelnim neuuzhenim, ne zhistim Malykouskim Faryem, Menihom, Shcoffom, Cardinalom inu Papeshom [...] Inu taki lini trebuhi inu poshrehi, bodo na sodni Dan Gospudi Bogu, teshko raitingo morali dati, sa volo kir oni to Cerkounu blagu, unuznu shnih Malykouanem, soffertio, skoini inu Scurbami fadeio inu restreffaio, od kateriga blaga, bi se imeili brumni Shulary, vuzheni Shulmoistri inu sueisti Pridigary inu Pastyri redyti inu se shiuiti.» (Trubar 1973, str. 79(1) - 81 (1))</i></p>	<p>Desgleichen sollen <u>unsere Kirchenrath/</u> in allweg darob und daran sein/ damit <u>den Schülmeistern/ ir Besoldung und Schülgelt/ richtiglich gegeben und gereicht werd.</u>¹⁰⁰</p>
--	---

Kot sem na prejšnjih straneh pokazala, lahko ugotovimo, da se je Trubar na številnih mestih močno naslanjal na württemberško šolsko uredbo. Tako kot Toxites tudi Trubar v Cerkovni ordningi zahteva šole v vseh mestih, vaseh in krajih. Medtem ko Trubar v svojem delu govori o latinskih, nemških in slovenskih šolah, württemberška šolska uredba opredeljuje latinske oz. partikularne, samostanske, nemške in plemiške šole, poleg tega pa še dva pedagogija in univerzo v Tübingenu. O univerzi in višjih šolah Trubar ne govori, ker jih zaradi katoliškega deželnega vladarja, ki je edini imel pooblastila za njihovo ustanovitev, ni bilo možno pričakovati. Obe uredbi govorita o preobrazbi samostanov v šole, podobnosti pa najdemo tudi pri elementarnem šolstvu. Toxites zapiše naj se nemške šole ustanavljajo pri mežnarjih in naj se v njih tako dečki kot deklice učijo branja, pisanja, katekizma in cerkvenega petja, enake zahteve pa zapiše Trubar za slovenske šole. Nemške šole iz württemberške šolske uredbe naj bi se ustanovljale predvsem na deželi, kjer ni kakšne druge šole, pa tudi v mestih kot predrazred latinskih šol. Sklepamo lahko, da si je tudi Trubar želel slovenskih šol ne samo na deželi ampak tudi v mestih, saj omenja, naj se slovenskega jezika učijo tudi purgarski, torej mestni otroci. Slovenskih šol v mestih pa si ne upa zahtevati, saj ve, da bi bilo njihovo uveljavljanje zaradi latinskih in nemških šol praktično nemogoče. Kljub temu pa predvidi vsaj pouk katekizma v slovenščini za vse otroke – tiste, ki obiskujejo šolo, in tiste, ki je ne, mestne

¹⁰⁰ Württembergische Große Kirchenordnung 1559, str. 163.

in kmečke otroke. Pri teh zahtevah povzema württemberško šolsko uredbo. Württemberška šolska uredba poleg zelo natančnih opisov posameznih šol, oraganizacije pouka v njih, discipline, šolskega nadzorstva in podobnega natančno opredeljuje tudi plačevanje in nastavljanje učiteljev za posamezno šolo. Vsega tega v Cerkovni ordningi ne najdemo, nekaj besed je zapisanih le splošno o plačevanju učiteljev, pridigarjev, mežnarjev in šolarjev, ki naj bi si plačilo zaslužili veliko bolj kot bogati in leni škofi, papeži in kardinali katoliške Cerkve. S temi besedami veliko bolj ostro napade katoliško Cerkev, kot jo napada württemberška šolska uredba. Posebnost šolskega reda v Cerkovni ordningi pa je ta, da Trubar zahtevo po ustanavljanju šol v vseh krajih utemeljuje s številnimi primeri iz antike in Svetega pisma, česar v württemberškem šolskem redu ni opaziti. Lahko predpostavljamo, da se je v tem delu zgledoval po mecklenburški šolski uredbi, kjer se avtor sklicuje na apostole in preroke, vendar pa je Trubar ta del v svojem šolskem redu precej razžiril. Lahko sklepamo, da je na ta način hotel prepričati po večini katoliške slovenske kmečke množice, naj se zgledujejo po modrih ljudeh, pa naj bodo pogani ali verni, in naj pošiljajo otroke v šolo.

6 POMEN REFORMACIJE ZA ŠOLSTVO

Nekateri, posebno nemški, zgodovinarji in šolniki pripisujejo reformaciji na področju ljudskega oz. elementarnega šolstva ogromne zasluge. Če si celotno situacijo pobližje ogledamo, pa ugotovimo, da reformacija na tem področju praktično ni naredila nič več kot humanizem, ki se mu očita, da je bil usmerjen le v sekundarno šolstvo. Prav tako kot katolicizem je tudi protestantizem, ko se je utrdil in ni več čutil potrebe po nenehnem uveljavljanju, zapadel v ortodoksnost in rigidnost, kar se je kazalo ne samo na verskem, ampak tudi na šolskem področju (Vidmar 2005, str. 43).

Vsekakor bi bilo neutemeljeno trditi, da reformacija za šolstvo ni imela velikih zaslug. Eden njenih najpomembnejših in največjih dosežkov na tem področju je začetek prehajanja šolstva, in s tem vzgoje in izobraževanja, pod državno oblast. Prilaganje šol s strani države je za šolstvo ugodno predvsem zato, ker so centralni državni normativi in nadzor preprečevali njegovo razdrobljenost in lokalnost ter zagotavljali njegovo enotnost (prav tam, str. 65 - 66).

Ta proces se je začel v času, ko so svetni deželni vladarji začeli izdajati prve cerkvene in šolske uredbe in jih tudi uresničevali v praksi. Te uredbe so deželni knezi imeli pravico izdajati, saj so po sprejemu in uveljavitvi reformacije, kot vemo, postali najvišji nosilci cerkvene oblasti v svoji deželi. To pa pomeni, da se je to veliko lažje odvijalo na Nemškem kot pri nas. Tudi v novih ureditvah pa so deželni vladarji šolstvo zaupali in prepuščali deželni Cerkvi. Do tedaj, ko si je država na področju šolstva uspela sama prilastiti pravice do šolske obveze, izdajanja učnih načrtov, nameščanja učiteljev, ter celotnega upravljanja in nadzorovanja šolstva, sta minili še dve stoletji (prav tam, str. 65).

Dobro materialno izhodišče za postavljanje in vzdrževanje šol pa je protestantizem pridobil prav s sekularizacijo samostanov in drugih cerkvenih ustanov (prav tam, str. 66).

Poleg poenotenja šolstva ter ponovnega uvajanja stopenjske šolske strukture, ki sem jo že omenila, pa je potrebno povedati, da je reformacija zaslužna predvsem za velik razcvet sekundarnega šolstva.

SKLEP

Reformacija je tako za Slovence kot tudi za celotno srednjo Evropo v več pogledih izjemnega pomena. Gre za prvo gibanje, ki je izpodbilo absolutni cerkveni monopol na več področjih javnega življenja, med drugim tudi na šolskem. Kot sem prikazala, je le-to začelo prehajati pod državno oblast, kar je povzročilo kar nekaj sprememb, predvsem v organizaciji in vsebini pouka, najpomembneje pa je, da se je šolstvo pod državno oblastjo poenotilo. Opazimo lahko tudi, da se je v tem času ponovno začela oblikovati stopenjska struktura šolstva, in to ne od spodaj navzgor, kakor bi pričakovali, ampak od zgoraj navzdol. Stopenjskost se najprej in najbolj pokaže prav pri sekundarnih latinskih šolah in pedagogijih, ki so se začeli ločevati tako od univerz kot od elementarnega šolstva. Bili so namreč neke vrste pripravljavnice na študij, hkrati pa se je za vstop v te šole že zahtevala določena predizobrazba. Pojavili so se tudi novi tipi šolskih institucij, ki jih srednji vek, v katerem so prevladovalе stolne, samostanske, župnijske in mestne šole, ne pozna. Kot lahko preberemo v številnih šolskih uredbah na Nemškem, se v obdobju reformacije srečujemo predvsem z latinskimi oz. partikularnimi ali tudi trivialnimi šolami, pedagogiji, samostanskimi šolami, plemiškimi oz. knežjimi šolami, na elementarni stopnji pa z nemškimi šolami.

Na razmere v šolstvu so odločilno vplivale gospodarske in socialne razmere v deželah. V prvem delu diplomskega dela sem tako opisala družbeno-politično ozadje v času reformacije na Nemškem in pri nas. Pri prebiranju in proučevanju različnih virov sem ugotavljala bistvene razlike med nemškimi deželei Svetega rimskega cesarstva ter deželami Notranje Avstrije, v kateri smo v 16. stoletju živeli Slovenci. Vsem poznan nemški reformator Martin Luter je kot eden prvih začel javni upor proti prebogati in razvratni katoliški Cerkvi in si kmalu, tudi po zaslugi tiskanja propagandnih letakov, pridobil veliko število privrženecv predvsem med meščani in plemiči. Spori med cerkveno in posvetno sfero so se poglobljali, dokler niso leta 1526 deželni stanovci na Nemškem dobili svobodo pri odločanju o verskih zadevah. To je pomenilo, da se je protestantizmu odprla pot. Še večji razmah protestantizma pa je čutili po Augsburškem verskem miru leta 1555, po katerem so deželni vladarji dobili pravico odločati, kakšne vere bodo prebivalci njihovih dežel. Ker so bili deželni vladarji na Nemškem protestanti, so tako veroizpoved zahtevali torej tudi od svojih podložnikov. Začele so se številne cerkvene in posvetne reforme in preнове, ki so jih večinoma urejale lokalne cerkvene uredbe. Situacija na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem pa je bila drugačna. Deželni vladar

Noranje Avstrije je namreč ostal katoličan in je širjenje protestantizma prepovedal in zaviral. Tako so imeli protestanti na Slovenskem, na čelu s Primožem Trubarjem, veliko težjo nalogo pri širjenju in uveljavljanju nove vere. Še posebej težko je bilo z novimi idejami doseči slovensko prebivalstvo, ki so ga v veliki meri sestavljale večinoma nepismene kmečke množice. Nemški propagandni letaki, ki so služili kot glavno sredstvo za širjenje protestantizma, so mogli slovenskega kmeta doseči le v majhni meri. Hkrati velja omeniti tudi, da je bilo med slovenskim prebivalstvom zelo močno prisotno tudi vraževerje, kar nam dokazujejo številne verske sekte, kot so prekrševalci, štiftrarji in podobno. Reformacija se je tako na našem ozemlju začela precej pozno, zaradi pritiska deželnih vladarjev pa se je tudi precej hitro končala. Nadvojvoda Ferdinand II. je ob koncu stoletja prepovedal vsakršno protestantsko bogoslužje, vse protestantske pridigarje in učitelje pa izgnal iz dežele.

V drugem delu diplomskega dela sem na podlagi nekaj nemških šolskih uredb najprej prikazala razvoj šolsva v času reformacije na Nemškem. Vse uredbe predvsem natančno opredeljujejo in reorganizirajo sekundarno šolstvo, tj. latinske in samostanske šole ter pedagogije. Povsod je omenjeno tudi elementarno šolstvo, tako imenovane nemške šole, ki so bile neke vrste osnovne šole, vendar le-te v nobeni uredbi niso preveč natančno opredeljene. Nekatero uredbo omenjajo tudi knežje in zakotne šole, ki pa jim ne posvečajo posebne pozornosti. Za vsako šolo so poleg vsebine in načina pouka zapisana in opredeljena tudi vzgojna sredstva, nastavljanje in plačevanje učiteljev, njihove dolžnosti ter šolska inšpekcija. Posebej natančno sem opisala in analizirala württemberško šolsko uredbo, po kateri se je zgledoval tudi Trubar, ko je zapisal šolski red v »Cerkovni ordningi«.

Kljub zgoraj omenjenim neugodnim razmeram na Slovenskem, se je reformacija torej uveljavila tudi pri nas, čeprav v manjšem obsegu in v krajšem obdobju. Najlepši dokaz za to je prav Cerkovna ordninga, ki je prva protestantska cerkvena uredba notranjeavstrijskih dežel. Na področju šolstva se reformacija pri nas kaže predvsem z ustanovitvijo dveh stanovskih latinskih šol v Ljubljani in v Celovcu ter razvoju ideje o osnovni šoli. Razberemo lahko, da ti dve vrsti šol, poleg tega pa še nemško poklicno šolo, Trubar zahteva tudi v »Cerkovni ordningi« s tem, ko zahteva, da se morajo latinske, nemške in slovenske šole ustanovljati v vseh mestih, vaseh in krajih.

Tretji del diplomskega dela sem posvetila primerjavi šolskega reda iz »Cerkovne ordninge« ter württemberške šolske uredbe in ugotovila, da se je Trubar na številnih mestih močno naslanjal na to delo. Tako glede ustanavljanja šol v vseh mestih, krajih in vaseh, kot podobnosti med nemško šolo, ki jo württemberška uredba zahteva na Nemškem, in slovensko, o kateri govori Trubar. Tudi glede spremembe namembnosti samostanov, ki naj postajajo šolska poslopja, in otroškega pouka katekizma za otroke, ki obiskujejo šolo, in tiste, ki je ne, lahko rečemo, da sta si uredbi podobni. Trubarjev šolski red ne opisuje in opredeljuje natančno organizacije in pouka šol, hkrati ne omenja toliko vrst šol kot württemberška šolska uredba. To je posledica razmer pri nas. Trubar se je zavedal, da imajo Slovenci v primerjavi z nemškimi deželami veliko slabše možnosti za razvoj protestantskega šolstva (predvsem je bilo brez privoljenja deželnega vladarja nemogoče ustanoviti univerzo) in je želel v tem okviru ostati realen, poleg tega pa tudi ni imel pooblastil za uvajanje in urejanje sprememb. Če predpostavljamo njegovo realnost, pa preseneča dejstvo, da šolam pripisuje ogromne možnosti ne samo za širjenje prave vere in izboljšanje izobrazbe, ampak tudi zasluge za splošno izboljšanje življenja. V tem pogledu presega württemberško šolsko uredbo. Od omenjenega dela pa se oddalji tudi, ko zahtevo po ustanavljanju šol utemeljuje z antiko in Svetim pismom, kot da bi želel pretežno katoliške slovence prepričati, naj svoje otroke le pošiljajo v šole, čeprav protestantske.

VIRI IN LITERATURA

Ciperle, J. in Vovko, A. (1987). *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Ciperle, J. (1996). Nov položaj šole in pouka na Slovenskem v 16. stoletju. V: F. Jakopin, M. Kerševan in J. Pogačnik (ur.). *III. Trubarjev zbornik. Prispevki mednarodnega znanstvenega simpozija. Reformacija na Slovenskem. Ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, str.140 – 144, 146.

Cvirn, J., Hriberšek, B. E. in Studen, A. (2000). *Novi vek. Zgodovina za 7. razred osemletke*. Ljubljana: DZS.

Črnivec, M. (2008). Hišna cerkev. Krščanska skupnost: *O Cerkovni ordningi*. Dostopno na: <http://hisnacerkev.wordpress.com/trubar/cerk-ord/> (pridobljeno: 6. 9. 2012).

Danes praznujemo dan reformacije (2011). Dostopno na: <http://www.slomedia.it/danes-praznujemo-dan-reformacije> (pridobljeno 28. 8. 2012).

Die Große Württembergische Kirchenordnung 1559 als Grundlage für die Arbeit an den Lateinischen Schulen (2009). Dostopno na: http://www.kg-fds.de/index.php?option=com_content&view=article&id=111&Itemid=112&limitstart=4#sdfootnote25sym (pridobljeno 3. 9. 2012).

Dolar, F. M. (1996). Cerkevne razmere na Slovenskem v 16. stoletju. V: F. Jakopin, M. Kerševan in J. Pogačnik (ur.). *III. Trubarjev zbornik. Prispevki mednarodnega znanstvenega simpozija. Reformacija na Slovenskem. Ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska matica: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, str. 148 – 149, 151 – 153.

Dolar, D. (ur.) (1986). *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Einzelne Münzen kurz erklärt, vom Heller, Dukaten, Schilling etc. (2008). Dostopno na: <http://www.heinlenews.de/muenzverschie.htm> (pridobljeno 28. 2. 2013).

Evangelisches Seminar Kloster Blaubeuren (2012): *Klosterordnung und Große Württembergische Kirchenordnung*. Dostopno na: <http://www.seminar-blaubeuren.de/geschichte/die-anfaenge-zur-zeit-der-reformation/klosterordnung-und-groesse-wuerttembergische-kirchenordnung.html> (pridobljeno 7. 9. 2012).

Hauer, W. (2003). *Lokale Schulentwicklung und städtische Lebenswelt. Das Schulwesen in Tübingen von seinen Anfängen im Spätmittelalter bis 1806*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Dostopno na:

<http://books.google.de/books?id=tHNZqPs2630C&pg=PA124&lpg=PA124&dq=w%C3%BCrttembergische+gro%C3%9Fe+kirchenordnung&source=bl&ots=ZQ4yTd4kxH&sig=5HFHyeoMIS2cRfbOVdhrhPkeaU&hl=sl#v=onepage&q=w%C3%BCrttembergische%20gro%C3%9Fe%20kirchenordnung&f=false> (pridobljeno: 15. 9. 2012).

Heiss, G. (1995). Die innerösterreichischen »Landschaftsschulen«: Ein Versuch ihrer Einordnung in das Schul- und Bildungssystem des 16. Jahrhunderts. V: Kluge, R. *Ein Leben zwischen Laibach und Tübingen. Primus Truber und seine Zeit. Intentionen, Verlauf und Folgen der Reformation in Württemberg und Innerösterreich*. München: Verlag Otto Sagner, str. 191 - 192, 195, 197 - 198, 200.

Kohler, A. (2011). Die politischen und kirchlichen Rahmenbedingungen der Reformation in Mitteleuropa. V: V. Rajšp, K. Schwarz, B. Dybas in C. Gastgeber (ur.). *Die Reformation in Mitteleuropa. Beiträge anlässlich des 500. Geburtstages von Primus Truber, 2008. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja, 2008*. Wien-Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 11, 14 - 17, 19 - 21.

Leeb, R. (2011). Die Reformation in Innerösterreich. V: V. Rajšp, K. Schwarz, B. Dybas in C. Gastgeber (ur.). *Die Reformation in Mitteleuropa. Beiträge anlässlich des 500. Geburtstages von Primus Truber, 2008. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja, 2008*. Wien-Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 263 - 267, 269 - 273, 275 - 280.

Lenček, R. L. (1990). Note: *The Terms Wende - Winde, Wendisch - Windisch in the Historiographic Tradition of the Slovene Lands*. Dostopno na: http://sl.wikipedia.org/wiki/Slovenske_de%20C5%BEele (pridobljeno 30. 1. 2013).

Maguire, H. (1827). *Davidson's Latin Grammar*. Revised, improved and enlarged. Baltimore: F. Lucas, Junr. Dostopno na:
http://books.google.si/books?id=4MM_AAAAYAAJ&pg=PA196&lpg=PA196&dq=pincern+latin&source=bl&ots=ehEOnHCISa&sig=pyXe0RVy_0xhQNzCecgrC94uJ08&hl=en&sa=X&ei=uh4vUfr-BsnftAb_mIGwAw&ved=0CDgQ6AEwAg#v=onepage&q=pincern%20latin&f=false
(pridobljeno 28. 2. 2013).

Okoliš, S. (2009). *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Rajhman, J. (1986). *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Rajšp, V. (2011). Die Reformation bei den Slowenen. V: V. Rajšp, K. W. Schwarz, B. Dybas in C. Gastgeber (ur.). *Die Reformation in Mitteleuropa. Beiträge anlässlich des 500. Geburtstages von Primus Truber, 2008. Reformacija v srednji Evropi. Prispevki ob 500-letnici rojstva Primoža Trubarja, 2008*. Wien-Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 24 – 25, 27 – 32, 34 – 35.

Rajšp, V. (1986). Družbeni nazor slovenskih protestantov v luči Trubarjeve slovenske cerkovne ordninge. V: Dolinar, D. (ur.). *Družbena in kulturna podoba slovenske reformacije*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, str. 29.

Sagadin, J. (1991). *Razprave iz pedagoške metodologije*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Schmidt, V. (1952). *Pedagoško delo protestantov na Slovenskem v XVI. stoletju*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Schmidt, V. (1988). *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem 1*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Šega, D. (1975). Med Biblijo in Cerkovno ordningo. V: Trubar, P.: *Slovenska cerkovna ordninga. Izbor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 128, 131 – 132, 134.

Štrukelj, B. (1939). *Zgodovina Jugoslovanov. II del*. Ljubljana: Jugoslovansko profesorsko društvo. Sekcija Ljubljana.

Trubar, P. (1973). *Cerkovna Ordninga. Slowenische Kirchenordnung*. München: Dr. Dr. Rudolf Trofelnik Verlag.

Trubar, P. (1975). *Slovenska cerkovna ordninga. Izbor*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Vetrik, T. (2010). *Reformacija*. Dostopno na: <http://tadejvetrik.wordpress.com/> (pridobljeno: 22. 9. 2012).

Vidmar, T. (2005). *Nastajanje novoveške stopenjske šolske strukture*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Vinkler, J. (2005). *Zbrana dela Primoža Trubarja. Knjiga III*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije.

Vormbaum, R. (1860). *Die evangelischen Schulordnungen des sechszehnten Jahrhunderts*. Gütersloch: C. Bertelsmann Druck und Verlag. Dostopno na: <http://books.google.si/books?id=XShsjzBToN0C&q=macklenburgische#v=onepage&q=macklenburgische&f=false> (pridobljeno: 16. 9. 2012).

Wedel, E. *Matthias Flacius Illyricus. Ein bedeutender kroatischer Humanist*. Dostopno na: http://www.hkz-wi.de/program_hr/MATTHIAS%20FLACIUS%20ILLYRICUS_kurz.pdf (pridobljeno 24. 1. 2013).

IZJAVA O AVTORSTVU IN OBJAVI NA SPLETNIH STRANEH

Podpisana Maša Kovačič izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom **Primerjava protestantskih šolskih sistemov v Nemčiji in na Kranjskem: analiza »württemberške šolske uredbe« in šolskega reda iz »Cerkovne ordninge«** moje avtorsko delo in da se strinjam z objavo v elektronski obliki na spletnih straneh Oddelka za pedagogiko in andragogiko.

Kraj in datum: _____

Podpis: _____